

श्री.
भा.व
दी
३

1

ब्रह्ममयं वेदमयं वर्मकवचं तन्मन्त्री श्रीः श्रियं संपदं १५ दशवंशकाशानि विवा निवो शेषस्य तमसि तदंशत
वदवमरपाशयेवमरपाशये प्रतिमुत्तरं १७ अत्रस्य गोशुशुगाभ्यां निमित्तं वायं योगमयोपादस्य शीर्षे श्री
देशप्रायके १८ नायादिकौशलं विवराः आत्मजसंप्रभवे १९ तस्य स्तानुप्रयस्यताः २० स्त्रावकारस्तानु
मुद्यतानभिप्रेत्यस्तान्ता २१ लोकस्य सुप्रणस्यसुतो मेच्छतिः स्वात् मुधुना किमाश्रयो मेस्तवो मुन्यतां अतोवा
गिराः ५ नामयिवितया माधव नृपदा लोकप्रभुना सुप्रणस्यमेति माश्रयः स्वः स्वात् मन्त्रपयकि
अलाव्रसमयं वर्मभारती हारमन्त्रं हरिः सुदर्शनं चक्रं तत्पत्न्यवहतां श्रियं १५ दशवंशमसि रुद्रः
शतवदनं पाविकां स्वामाः मृतमयानां शिष्टारपाशयेरथं १७ अथिराजगवचापस्यैरश्विम
यानि शुभ्रः पादकेयं गमय्याद्याः सुप्रवर्तिमवहं १८ नाद्यं सर्गाजिवादिभ्यो नृपानां च विवराः २१
षष्ठ्या शिषः सत्याः सपुत्रः शिवमात्मजः १९ सिधवः पर्वतानां चारयवीयां मेदान्मनः सुतोप
मागधावेदीनेस्तानुप्रयतस्थिः २० स्त्रावकारस्तानभिप्रेत्य पुपुर्वन्यः प्रनापवात् एव निहोदयावा
चाप्रहसन्निदमव्रवात् २१ पुपुर्ववाव भोः सुतदेमाधुसोम्यवेदिहोके पुनास्य सुप्रणस्यमेस्तान्
किमाश्रयो मेस्तव एष योज्यतां मा मय्य भवति तया गिरावः २२ तस्यात्परात्ते सपुत्रः अतान्मनः
रिष्यत्तानुमयीयवाचः मन्त्रमश्रुत्वा नुवादेन शशितेनः स्वयं येति सत्याः २३

यमाणः स्वः मेमदत्यस्य योज्यतां ननु मयितया भिषजैरित्यर्थः २२ तस्यात्परात्
स्माकमुपश्रुतानां यशासिप्रीतिस्तानुब्रह्ममन्ययेकरिष्यात् देवययीयवाचः मन्त्रिरेवेत्याः परतो वयेतामव
स्तुमरतिचेतनाह उतमश्राकस्य गुणानुवादे कार्यं सति जगत्सि तमवीनेः स्त्रावयेति २३

५ मेव

रा.म.
६३

2

पृथग्भूतं प्रेष्टो लोकं धर्मं उवर्तयत् गोतावधर्मं सेतुनां शास्त्रान्तरिपेयिना ५ पृथ्वैल्लोकप
लानां विभर्त्तकस्तनोततः काले काले यथा भागं लोकयो रुभयो हितो ५ वसु काले स्यादनेका
लेवाप्ये विभवेति समा सर्वेषु भूतेषु प्रतेत्यर्थवद्विधः ६ तिति दत्तकमवैत्युपयक्रिमया मणि
भूतानां करुणाः प्रादुर्दानीनां तिति वृत्तिमान् ७ देववर्षस्य सौ देवो नरदेववपुर्देविः कुक्कशाणा
पनाहोषरतिघन्यजपे इवत् ८ आणापयत्यसौ लोके वदनामृतमृतिना सावराणां वल्लोके
नविशदस्मितवारुणा ९ अयत्नवर्त्मविप्लवकाये गंभीरमथा उपगुप्तवै त्रः अनन्तमहात्म्य

विद्यन्त इति न्यायः उपगमं स्वयत्तितेऽपि संवत्सरा संया।

ननसंभावितैरेवमगौ रात्मानेजनः स्तावयतीतिवेत्तत्राह महतांगणानात्मनिसंयादधिनप्राक्तप्राक्तोपिहासतो
पिगणानमभावनामात्रेणकः स्तावयतियद्वाग्रादावेवसतापिकः स्तावयते स्तनपुत्रप्रदानिसिद्धः मुन्यस्त-
मिच्छास्तिश्यामीमेदयत्पाहनेरुतियययैणास्त्राभ्यासाविकमकरिष्यतहोस्यतेविद्यायोगाभविष्यति
तिक्रियातिपत्त्यानिप्रलज्जो जनासुबद्धासनवेद २५ किंचप्रभवोपिविभुताग्रापिहीमेतोनुगुण्येतिवेतिहा
स्याने यद्यानिसुतोक्रियभासायातिगाहितब्रह्मणवधादिपोरुबनिदति तथानुचितामपिस्तिनमहेतर
इत्यर्थः २५ वरीमाभिरितिदीर्घमावभवित्रप्रधानश्रायतिहेपाःवरिष्टैःकर्मभिरविदिताप्रत्यर्थः २५ उच

मदङ्गणानात्मनिकर्तृमीपाःकः स्तावकैः स्तावयतेसतोपि तेषाभविष्यन्निति विप्रलज्जो जनावहो
सक्तमतिनवेद २५ प्रभवोद्गात्मनः स्तात्रजगत्प्राप्त्यपिचिभुताःहीमता परमादाराः योरुषवाच
गार्हिते २५ वयंतविदितालोकां सुतायापिवरीमभिः कर्मभिः कथमात्मानगापयिष्यामवालवत
२५ १ श्री ग ते न स्ते एचुचरित्रेयवदहोपायः २५ मैत्रेयः उतिमुवीणनपातिगापका
मुनिचोदिताः तएचुस्तएमनसःताहागष्टतसवया २ नालवयंतेमहिमानवर्णनेयोदेववर्षेयत
नारमाययावेनो मजातस्यवयो रुषा वितेवाच स्यतेनामपिबभ्रमुद्विष्टः २ अथाप्युदारपुवसः
एथाहःकलावतारस्यकथामताहताः यद्योपदेष्टामुनिभिः प्रचोदिताः साध्यानिकमीएव

चैयंवदहः २५ लोउपोमर्कलोकेणैः सक्तंभाययायुतंमुनिप्रयुक्ताः मतायाः हान्येनस्येतिवाचिते गां
यकाः २५ तादयः १ नालेनसमर्थाःयोभवानश्रुवतरुष्यस्यापिबभ्रुः देनस्य तास्यतेयोरुषा
णिप्रतिश्रुतिर्कैतयत्रासादीनामपिधियोवभ्रुः जतः पुनर्वयनहृत्तिनेसमर्थः २ अथयथा
वदतिमितमहाक्ताश्रुतिकथामतेसादकः मुनिभिरुपदेष्टायागवलेनहृदिप्रतिपाततदनातिक्रम

वितनमसिचिलारणमः २

श्री.
भा.
व.
सी.
४५

आउदयादिस्त्ययेने गोप्रागोपाविष्मतिप्रदक्षिणी करिणीत्यर्थः २१ इत्येतदाप्रदक्षिणोक्तं मे सतेर्लोसंतिअ
स्ययवउडुम्यउरहिरंयः कीर्तयेत्यः २२ इद्वरवादीविभिदन् २३ लोकरुम्यमयमयाजगेड उरहितआध
नविस्सर्जयेन् २४ यत्रप्राडरभाविप्राडर्भताकर्मकर्तरिरिगातजाहाधीन २५ वेकमयतादि क्मयसगाद्या

3

अयंभुवोमंउलमोदवादेगोमैकवीगेनरेवनाद्यः अस्यापजैत्रेयमातवापःययसमेदितिलोयधार्कः
२१ अस्मेनपालाकिलतत्रतत्रवतिहृषितिसलोकपालाः संसंतपवापिययादिराजंयुक्तापुथतय
शतह्वरम्यः २२ अयमहीपालडडहेविगजःप्रजापतिवृत्तिकरःप्रजानां योलीतपादीस्वशरसका
साभिदसभागोअकरोपयेडः २३ पषोअमेथानशतमाजहारसरस्वतीप्राडरभाविषत्र आहार
पीधयहयेपुरंदरशतक्रतशुरमेवर्तमाने २४ विस्सर्जयेजगबंधुनः स्वयेपदावरेतत्सामवि
षसमातो त नोलिखुदिशिदिषयसंतोलोगलमुद्यमयथाभूगेडः २५ पषस्वसधोपवने
समेत्ससनक्तुमारोभगवंतमेक आराध्यभक्तालभतामलेतज्ञानेतोत्रसपरंविदंति २६ तत्रतत्रति
तिस्साताइतविस्सर्तविक्रमः आषात्यामश्रियागाद्याःष्टयुःष्टयुःपराक्रमः २७ दिशोविजि
त्याप्रतिरुडचक्राःस्वतेजसोपादितलोकपालः सुरासुरंदरुपगीयमानमहानभावोभवितायति
वैवः २८ इतिश्रीचतर्थोऽष्टाः १९ मेवयः एवंसभगवान्वेयः खापितो गणाकर्मभिः कुंद
यामासतान्वामैप्रतिस्ज्याभिवेयव १ राम.

वंधात् १० उपगीयमानोमहानभावोयस्य २९ इतिचतर्थोऽष्टाः १९ ततःसप्तदशेलोकलुधाप्रश
मयम्ययुः यस्तवीजोमहीहतयतोभोत्यास्तयःस्तुताः कुंदयामासतोवितवान् १ राम.

४५

इरासदः शत्रोर्मनुष्यापि प्राप्नुमश्वाकः इविषहः शत्रोसोऽनुशकाः विहावतोरुषेणाभिभवितामशाकः वेनयवार
 मालास्त्रादतस्थितः ११ चारणगुमेतिगोः यश्वत्रपिस्तः चितिनिद्रादीनुदासीनपवचतिष्ठते यथादेहिनामध्याता
 धिक्ततयात्मभलावायुः सज्जात्यातद्वत् १२ आत्यदिवास्तुतमितिस्तुतग्रहा स्वात्मनसामर्थ्यमप्येयमस्यवृत्तिरिति
 ताः १२ अक्रं आतासेनावावध्यस्यवायकं मानसा भिवायप्रवर्तते किंपर्यंतमित्यत आह अर्कोरश्मिगणोर्वावर्त

इरासदोऽविषहः प्राप्नुमश्वापि विहवत् नैवाभिभवितामशाकः वेनयवारार्थितो नलः ११ अंतर्वहिस्यभूतानां
 पश्यन्कर्मणिवागोः उदासीनस्वाध्यातोवायुवात्मवदेति १२ नादृशदयत्येषस्तमात्महिषा
 मपि देहयत्वात्पुनर्मपि देहयत्वात्पुनर्मपि स्थितः १३ अस्याप्रतिद्वन्द्वं यथा रामानसाचलात् वर्तते
 भगवानर्कोपार्तिपतिगोराताः १४ देजयिष्यति यज्ञा कनयमात्मविद्येष्टितैः अथाममा इराणा
 नमचोवजनकैः प्रजाः १५ इहवृत्तयिसेवाध्यासराणेहृदयेवकेः चारण्यः सर्वभूतानामानदोदीन
 चत्सलः १६ मातृभक्तिर्यस्वीष्यत्यामर्थश्चात्मनः प्रजासृष्टिर्वात्सल्यः किं करोवृत्तवादिनां
 १७ देहिनात्मात्मवत्येहः सहृदयानंदवर्द्धनः सक्तसंगप्रसूतोयदेउपागिरसाधुषु १८ एषदोग्धा
 महीवीरो गोसतीमोजसोषधीः सतीकुरियतेवेद्याधनुहोत्पासमासतः १९ अयंतमात्ता उगवा
 स्त्र्यधीशः कुरुष्यग्रात्पाकलयावतीतिः यस्मिन्विद्यारचितेतिरर्थकं पश्यतिनात्ममपिभतीति २०

यतिवत् १७ ययस्यादेजयिष्यति अः तस्यात् मनोरेजनेहैतमिभने राजानमाहः मनोरेजनकैरिति चेहि
 तविशेषणावा १५ मातृभक्तिर्भोजनेयस्यात्मनोरेहस्या ईश्वरयत्नापीतिमान् १७ १८ अयतिरिति
 शास्त्रेन कथमन्वेदशीयतिकोसावात्मानमाह यस्मिन्विद्यारचितेतिरर्थकं पश्यतिनात्ममपिभतीति १९

ना

श्री
भा
स्व
६५

एषिद्या गोपभीजीजानिग्रहास्त्रादीनिव्यवसितो निश्चितान्तर १३ शुभशुभाह ॥॥ नाशुमीव १४ १५ रोदसीघावाह
धिवातेयोरनपमनरितेश्वरपुत्रः उद्यतमायुधयेत १६ १७ योधमन्त्रइतिमतः सभावात् येवामोक्यमहनिघात्
हनिष्यतइति १५ २० अनरोहकोथाससिधारयिष्यसि २१ वहिषियन्नेयामवतीदेवदूषेणभागहन्त्रेभजतेवसथा

इतिव्यवसितोबुद्ध्याशुगहीतश्रातसनः संदधेविशित्वभूमेः कुड्डस्त्रिपुरहायथा १३ शुभशुभाहधरणीनि
साम्यादायुधेशान गोःसत्यप्राद्रवज्जीतामगीवमृगयुद्धता १४ तामन्त्रधावडहन्त्रः कृषितोत्यतोत्तणःश
रंधवसिंधाययत्रयत्रपलायते १५ सादिशोविदिशादेवीरोदसीजातरंतयोः धावेतीतत्रतत्रेनंददशोन
घनायुधं लोकेनाविंदतत्राणवेन्यातमृत्योतिवृषजाः ब्रह्मास्त्रदानिवहन्तदृदयेनविद्वयता १६ उवाचचम
हाभागधर्मसापत्रवत्सल ज्ञाहिमामधिभूतानापालनेवस्थितोभवान् १७ सत्वेनिघोससेकस्माद्दीश
हंतकिलिषा अहनिष्यत्कथंयोषाधर्मज्ञइतियोमतः १८ प्रवदतिनवेदेषुकतास्त्रीसृष्टिजतवः कि
मतत्तद्विधारातत्करुणादीनवत्सलाः २० मांविपाद्याजगंनानेयत्रविश्वप्रतिष्ठिते आत्मानवप्रजाश्च
माः कथमभसिधास्यसि २१ द्युयुरुवाच वसुधेताविधिष्यामिमष्कासनपरोऽनुत्ती भागवहिवि
याह्वेनतनोषिचनोवस २२ यवसंजगध्पतुदिनेनैवदोग्धोयसययः तस्यामेवहिडद्यायांदंजोनात्र
श्राप्स्यते २३ त्वात्तलोषधिजीजानिग्राकस्यहानिस्वयंववा नमुषस्यात्मरुडानिमामवज्ञायमंदधीः २४
अभूषात्तत्सीतानामातीनापरिदेविते शुभयिष्यामितहाणेभिजायास्तवमेदहो २५ राम- राम-

न्यादिकं २१ गोत्रपेणवयवसेतोजाधिआत्मीत्यर्थः ययस्तनैवदोधिदग्धेनस्त्वतेतत्रापराधे २३ आत्मनि
देहकरुडानि २४ महधेनवेष्याअत्रेनस्यादितिचेदत आहअमूषामदेमोमोसेन २५ राम-

भस्याश्चुमात्यान् प्रोथसः प्रोदितोश्चुश्रीः तस्मिन्कृतोचलिकादीमौरविशेषाश्चकृतीः नियोगिनः १ दोहनं
पात्रं २ मध्ययताहः ४ सविज्ञानमपरोक्षज्ञानमहितं ५ पूर्वदेहः पृथुवताः तत्कथाश्चपृथुश्चवोयस्य ६
शुद्धस्तदुपवान् ७ जनतायाः त्वयालङ्कारमवितोनिपुणः तदानीमेतितितलेसतितथोः क्षमाः क्षीणा
आसनाः प्रशुवात्तर्गाभ्यामात्यपुत्रोथसः पौरानजनपदान्श्रीः प्रकृतीस्मपूजयत् २ विदुः
कस्याहृद्यारगात्रयेधविजीवहृदपिणी विदुदोहपृथुस्तत्रकोवत्सोदोहनवकिं ३ प्रकृताविषा
मादेवी कृतातेनसमाकथे तस्यमेधहयदेवः कस्यहतारपाहरत् ४ सनत्कमारभगवतोब्रह्मन्
ब्रह्मविदुतमान् लब्धाज्ञानसविज्ञानराजविज्ञानातिगतः ५ यश्चाप्यदपिहसस्यभवान्भगवतः
प्रभोः श्रवः सुश्रवसः श्रुतपददेहकथाश्रुये ६ भक्तायमेनवक्तायतववायोत्तजस्यव वक्त
महेश पोडपदेव्यश्रुणामामिमा ७ सतः श्रोदितोविदुर्भावंवास्वदेवकथाप्रति प्रशस्यतेप्रेम
मनामेवेयः प्रत्यभाषत एमेवेयः पुराभिषिक्तः पृथुसविप्रे रामवितो जनतायाश्चुवालः प्रजा
निवृत्तितिएष्टपत्यस्तत्सामदेहापतिमन्यवावत् ८ वयराजनजाठरेणाभिवेति तमायथापि
नाकोद्वरस्थनदहः त्वामाघणाताः शरणंशरण्ययः साधितोवृत्तिकरः पतिनः ९ ततोभवानी
हृतयानवत्रस्थादितानानरदेवदेव याचन्नस्यासहज्जितोजीवातोपतिसंकिल्लोकपालः ११
मेवेयः पृथुः प्रजाताकरुणानिप्राम्यपिदेविते दीर्घदधोऊरु अष्टनिशितसोनययत् १२
देहायासांताः प्रजापत्यपतिंष्टुमनुवत् १५ जाठरेणाग्रिनातसाः यः साधितः विप्रेमथनेनसम्यादितः
तत्तत्प्राणायामाः १० तत्तस्याकमत्रेयतरेणानुदोतेहतयत्तकरोतज्जितोनाः तत्तत्तानाः सत्यः वा
तीयाजीविकायाः प्रतिः ११ परिदेवितेविज्ञापनिमित्तंअनुययत्तज्ञातवान् १२ तम तम ।

श्री
५
भा
५
दी

नस्याद्विंशत्यशक्तयेकेवलं नमस्त्याह सर्गादिजन्मस्थितिभंगं प्रसन्नगतः अनुकूलद्विजनवर्तते करोति इत्यादि महाभू-
तानि द्विषा इन्द्रियाणि कारका देवाः चेतना बुद्धिः आत्मा हंकारः तैः शक्तिव्येः समुन्नतः समुत्कटानि रुद्राः शक्त-
यो यस्य ३३ आणिनो धारणा यमा उरसा तला उड्डिते दानी प्रजारक्षणा प्रहृतस्य महधोन युक्त इति सकरुणामाह द्वाभ्यां हे
अनयः सुष्ठवान् सववभगवान् खनिमित्तं वराचरे जगत्सम्यक् स्याययिते आदिसुकरः सन्मामभ्युजहार ३४ स
ववधराधरो वराहो यथापत्ति पस्थ उपरिमयिता विशाधारभूतया मवस्थिताः प्रजाः रक्षितः मिष्टुः जीरमर्तिः पृथु

सर्गादियो स्यानुकूलद्विषा शक्तिभि इत्यक्रियाकारके चेतनात्मभिः तस्मै समुन्नत इति रुद्र शक्तये नमः परस्मैपु
रुषाय वेधस ३३ सववभगवानात्मविनिमित्तं नगद्वते द्वियोतः करुणात्मके विभो संस्थापयिष्यन्नजमोरसा
तलादभ्युजहारो भस आदिसुकरः ३४ अणस्यस्य मयि नावस्थिताः प्रजा भवानपरिरक्षिषु किल
सवीरमर्तिः समभूद्धराधरो यामो ययस्य प्रशितो जिहोससि ३५ नूनं जनीरे हितमीश्वराणां प्रस्यद्विधैस्त
द्गुणसर्गमायया नत्तायते मोहितचित्तवर्त्मभिस्तेभ्यो नमो वीरयशस्कुरेभ्यः ३६ इति चतुर्थे समदशः

१०

उपः समभूत यववभतः ययसि निमित्तमां जिहोससीति विवित्रमित्यर्थः ३५ तस्यादीश्वरवेष्टिते दुर्ज्ञेयं इति कै
अन्यायनाय सहरति नूनमिति तस्य अस्मयता सर्गमया मायया मोहिते चित्तं मववर्तयेषां मोहितानि चित्तवर्त्मनि
येषां मिति वा ते नूनैः ईश्वराणां हरिभक्तानेव तावदीहिते नत्तायते किंपुनस्तस्य परमेश्वरस्य अतः परमेश्वरवत् तेभ्यो
पिनमववकेवलं वीराणां जिते द्वियाणां यमः कुर्वन्ति ये तेभ्यः यथा वीराणां यथा वर्धते तथा वेष्टतां नतययमिति
भावः ३६ इति चतुर्थे समदशः १०

५३

पदत्रयेषां कथं ह निष्पत्तीति तत्राद पुमानिति तस्यैव यो वध एव २५ यश्चोक्तं कथमेभ्यश्चिदास्पत्तीति तत्राद भ्यामिति तित
 षाः तिलप्रमाणा निस्वजनीमेव भूत्वा मवस्थानीता २० मयुमयी मूर्तिविश्रुतः कृतो ततस्तत्पुत्र्यते ननु कृतान
 स्य मयुमयी मूर्तिरिति १८ अद्भुततत्तत्तदेव कस्मादिति दाहो वा जीव्यमाणा एषु पृथुतहा व करुणा क्रिभिः माय
 या विस्तार विना नाना चोरादितनयो येन गुणात्मने गुण मयतेन प्रतीयमानाय वस्तुते स्तुविश्रुतानिरस्ताः द्रव्य
 क्रियाकारकेषु अधिभूता आत्माधिदेवेषु विभ्रयो हेतवः तन्निमित्तस्यैव मयो रागद्वेषादयश्च यस्मिन् तस्यै २५
 पुमान्योषिदतस्तीव्र आत्मसंभावनाधमः भूतेषु निरतको शो द्वेषाणां तदयो वधः २५ तौ स्तयो दु
 मेदो नीत्वा माया मां तिलशः प्रायः आत्मयोगवलेनेषां धारविद्यामहे प्रजाः २० एवं मयुमयी मूर्ति
 कृतो तमिव विश्रुतं प्रमाणापानलिः प्राह मन्मोसं ज्ञातवेष्टुः २५ धरो वाच नमः परमैः पुरुषाय
 मायया विम्वस्तनानां नववर्गुणात्मने नमः स्वद्वयानुभवेन निधुत द्रव्य क्रियाकारकविभ्रमामये
 २५ यनाह मात्मा यतने विनिर्मिता यज्ञाय तोयं गुणसर्गसंग्रहः स पवताहेतुप्रदायुधः स्वरादु
 षास्थितो न्यचारणकुमाश्रयं ३ यपतदादावसृजश्चुराचरत्स्वमा यथात्मा प्रयया वितत्कृपा त
 येव सोयै किल गुप्तमयतः कथं तमां यमैः पुरोजिज्ञां सति ३१ नूनं वने शस्य सपीहिते ननेः तन्माया
 यादुर्जयया हतात्मभि नलक्ष्यते यस्तु करोदकारं योनेक एकः परमसु रेश्वरः ३२ रामः

अहो सर्वजीवा प्रयतेन सृष्टा मां कथं हेतु प्रवर्तते इत्याशयेन विधाया आत्मना जीनानां अद्वयतनमहं निर्मि
 ता यतः मयि गुणसमेषां च तद्विधं भूतगामस्य अगुह्यो धारणा स्वरा प्रसृतं त्रः ३ सृष्टिसहाकर्तृको दमेवे
 ति चेत् तन्मापि प्रजापालने प्रवृत्तस्य महद्यो न विवृतपदेत्याह यत्तदिति आत्मा अयया जीवविषया ३१ अतो
 दुर्जयेमी प्रारब्धे धितमिह नूनमिति अहतात्मभिः निजिसिद्धिनेयः इष्टः स्वतंत्रः अकरोत् वस्तानेतेन वस
 णा च तच्चरमकारयत् यश्च सतपकः परमाणाय या अनेकः ३२ ॥

श्री
भा.व.
दी.
धर

भूतानामभीष्टीतमत्रं ऊर्जस्तत्त्वमदं ॥ अगनेपितृवर्तौ यथा मे नृपि सर्वतोवर्तते ॥ १२ प्रसंगादर्थान्तर
माहृतयेति यथा प्रथुः एवं सर्वत्र वाक्पथे विपसारमाददते प्रसृतमनुवर्णीयनितिततोम्यं च जषादयः पचदश।
उड्डुष्टुना भावितावशीकृता ॥ देवी प्रथुवायनः अवर्तव्यदृष्टादिद्रियाणापात्रते ॥ १३ सोमममृतवो
यमनःशक्तिः गोजनं द्रियाशक्तिर्वलदेह ॥ १४ अतदेवपयः ॥ १५ सगं वासवं वतालादिमये ॥ १६ माधवाद्याधुप्यं

६
दोषाश्च सहा नाहो भूतानां भूतभावन अत्रमीशितमर्तस्वद्वं वाचां कृते यदि २ संसावऊरुमां रजनेव.
हृष्टुयापयः अणतां विभदने उपात्रते तमे विभो ॥ ११ यतिप्रियदितवाक्यं भुवश्चादभुपतिः वत्संकृताम
उपाणोम्रडहृत्सलोकधधीः ॥ १२ इतिप्रियदितवाक्यं तथा परेव सर्वत्रमारमाददते बुधाः ततोम्यवेयया
शक्तिर्मदुड्डुष्टुभाविता ॥ १३ सधगाडुड्डुदेवीमिदियेषु यमनमे वत्संकृतामिति कृतापयाः कृदोमये।
श्रुति ॥ १४ कृतावत्समरगाणां देवो सोममहडहृत्समयेन पात्रेण वीर्यमोजोत्तलं यमः ॥ १५ दैत्यारा
नवावत्संप्रहृदमसुरवर्षे विद्यापहृडहृत्तीरमयः पात्रेण गमने ॥ १६ गंधवी सरसाधुत्तनपात्रेण प्रसा
येपयः वत्संविष्णुवत्सकृतागांधर्वमधसोभरा ॥ १७ वत्सेनपितृणां कथंतीरमधुत्तन आमपात्रे मदा
भागश्च इयाश्चाड्डेवताः ॥ १८ प्रकल्पावत्सकपिलसिंह संकल्पनामयी सिद्धिं नमसि विद्यां च ये वविद्या
धरादयाः ॥ १९ अम्यवमायितो माया मेतर्ज्ञातात्मानो मयप्रकल्पावत्सत्वे ड्डुधरितामयीम २

सोभगं सोदर्यते त्सहितं ॥ कथं पितृणामत्रं आमपात्रेण कर्मरश्चिड्डुत्तड्डुः ॥ १८ संकल्पनामयी प्रणिमा।
दिसिद्धिये विद्याधराधयः तैकपिलं मेव वत्सं प्रकल्पानमसेव पात्रे खचरेत्वादिद्रयोड्डु ॥ १९ अम्यवपुरुषा
दयः अतर्ज्ञातेनाड्डुतात्मनां संवधिनीमायां धारणावमये संकल्पमात्रप्रभवो २ ॥ ॥ कर्म

अष्टादशोपमहीवाक्याउत्तमाश्रितेदत्तः एषादिभस्मसाङ्गधस्ववर्गधमितीयते १ ह्यभिभोप्रभो
 यज्ञाभोदेवग्रभिग्रभय यथाभवत्येवमन्युसंनियक आविताचित्तपितनमहकोनादः कर्तव्यदत्ता
 ह्युधोदिसर्वतः सारमादत्ते २ सोपजीएजोषधीरुपायेणगृहाणेतिवक्तुमपायेनसर्वसिद्धातिनाय
 यत्पाहः ग्रस्मिन्नितनिभिः पुंसांश्रेयसः पुरुषार्थस्यप्रसिद्धयेष्टास्मिन्नोकेकपादपः प्रमथि सुला
 कोग्रहाश्रदयोयोगउपायाहृष्टाः प्रयुक्ताः अनोदितश्च ३ सर्वदक्षितानश्चरोवीचीनः ४ अवि

मैत्रेयउवाच उत्तमेषुमाभिष्टयरुक्माप्राप्तिताधरं नराहवनिभीतासंश्रयात्माना १ पुरो
 वाचसंनियकामिभोमन्युनिबोधआवित्तमं सर्वतः सारमादत्तेयथामयुक्तेबुधः २ अ
 स्मिन्नोकेपाचासुखिन्मनिभिस्तत्तदक्षिभिः दृष्टयोगाः प्रयुक्ताश्चयुंतांश्रयाः प्रसिद्धये ३
 नानातिष्ठतियः सम्यक्उपायान्पूर्वदोषितान् अपरः अद्रयोपेतउपेयादित्तेजसा ४ ता
 ननाहत्ययोविज्ञानथानारभतेस्वयतस्सव्यभिचरंरथ्याश्रयाश्चयुनः पुनः ५ पुराहृष्टादो
 षधयोत्रहाणयाचिष्ठापतेभुन्यमानामयादृष्टाश्चसद्विरुधतवतः ६ अयालितानादताव
 भवद्विलोकपालकैः चोरेभूतथीलोकेदयताथयसमावधीः ७ नूनतावीर्यः क्षीणमपि
 कालिनभयसातत्रहृष्टेनयोजेनभवानादातमहेति ८ वत्सकल्ययमवीरयेताहवत्सला
 तवाधोत्पलीरयाक्तामातनुरपवदोहन ९

दानविद्वानपीतिवाक्यभिचरंतिनस्यार्थानि ५ सहेतुकमपायमोह पुरेतिवद्भिः ६ भवद्विरिति
 जक्षमानाभिप्रायेणअयालितानावैः यनिवारणत आनाहतावयतासोतादिप्रवर्तनाभावत
 ७ यसाथेभुन्यमानाधोभुन्याथाभुतः यतेभूक्तानमसीध्यतेततश्चयसादयोःनसिध्येरन्नितिभावः ८
 क्षीणः जीर्ण ९ यत्तदोहनंदोहयोरङ्गारंक्षीमकल्ययधोत्पेयसुराधियामि ९ सम. राम.

7

मैत्रेयः अथादीक्षन् राजा तस्य हयमेधुशतेन सहः ब्रह्मवर्ते मनोदोषेयत्रयावी सरस्वती १ तदभिप्रेत्य भगवान्क
र्मानि शयमात्मनः शतकृत्तनममयेष्ट्या र्यत्तमहोत्सवः २ यत्र यत्र पतिसाक्षाद्गवान्हरिरीश्वरः अत्र
भूतसर्वात्मा सर्वलोकगुरुः प्रभुः ३ अत्रितो ब्रह्मशरीरं भां लोकपालः सहानुगैः उपगोपमानो गंधर्वै
रुनिभिश्चासुरगणैः ४ सिद्धविद्याधरा देत्यादानवा गुह्यकादयः सुनन्दनदप्रभवाः पार्षदप्रवराहरेः
५ कथिलो नारदादतो योगेशः सनकादयः तमन्वीशुभभावतो ये च तत्सर्वानोक्तकाः ६ यत्र यमैर्द्वया
भूमि सर्वकामदं चासती दोग्धिस्माभीप्सितानर्थान् यजमानस्य भारत ७ उच्चः सर्वतमानद्यः क्षीरदयत्रो
रसान् तरुभूमिवर्षाणः प्रास्यतमधुच्युतः ८ सिध्वोरत्ननिकारान् गिरयो ब्रवत विधेः उपायनश्च
पाजङ्गुः सर्वलोकाः सपालकाः इति वाचा तज्ज्ञे शास्यस्योक्तपरमोदयं अस्य न्यगवान्निद्रः प्रतिघात

य धर्म उवाच भूमिर्दोषाधिभूतः सतीः ॥ इहः बह्वेति स्म सर्वरसान् इन्द्राद्यादिरसान् स्त्रीरेव दधिवात्रेव पाकादि
गारसाद्यततक्रव भूमीणी विल्लता विष्ठात राणियेषां ते फलादि प्रासयेत मधुसूतः मधुसूता विणाः सतः ८ वत
विधेभक्ष्यभोज्यद्योषलेष्वेव ॥ अथोत्तम इशोयस्य परमदयोरभिहृद्विष्यन् तत्कर्म असूयन् असहमानः
प्रतिघाते विघ्नं च कोरत्यर्थः १० रामः

भूतेशोरुदः सपचवतोयेषां हतज्ञे रुधिरतदेवासने २१ अहं यो निष्कृताः देदश्रुका हृदिकादयः सर्वाः न
पचकं इत्यतः निजातवाविलपात्रपुत्र २१ पचसत्तगोहवेरुद्रवाहं मृगे देतोत्तगतयः २२ क्रयमासवर
कीमदिश्वरं फलादि २२ अचक्रसंग्रहमाह सर्वं सजातो मुखः तेन वत्सेन २३ उपसहस्रतिस्त्रयमदीष्टमंत्रतमे
वत्तीरभेददुदुहः दोहपात्रे २० इमां पृथ्वी २६ धनुषाग्रेणागिरिस्त्रिगानि वृणोयन् राज्ञा राजा २६ इ. गा
यत्तरत्नासिभूतानि पिशाचाः पिशितापानाः भूतपावत्साडुदुहः कपालेक्षतजासव २१ तथाहयो
देदश्रुकाः सर्धानागश्रुतज्ञे विधापवत्सडुदुहविलपात्रविषयः पशवोयवसतीरवत्सकाताव
गाहव अरण्यपात्रेनाभूतमोदेणावदक्षिणा २३ क्रयादाः पातिनः क्रयाकरुदुः सैकलेवा स्वर्णा
वत्साविहगाश्रुद्यावमेव च ददत्तावनस्यतयः पृथगुसमययः गिरियोहिमवत्सानानाथातु
समानुष २५ सर्वसुवत्समुखेन सख्यपात्रेयकायः सर्वकामडवाष्ट्रष्ट्रीदुदुहपृथभाविता २६ पवेष्ट
छादयः पृथ्वीमज्जादौ सनमात्मनः दुहोवत्सादिभेदेन वत्तीरभेदेकदुदुह २० ततोमहीपतिः प्रीतः सर्व
कामडवाष्ट्रः इदित्येवकारस्य प्रमगादहितवत्सलः २६ सतीपत्सधनफोटाग्रगिरि कूटानि
गनराह भूमिदलभेदेदेयः प्रायश्रुके समेविभुः २५ यथासिन्धुगवाक्षेयः प्रजानां हन्निहः पिता नि
वासाकल्पयाचक्रेतवत्तत्रयथाहृतः ३. आमाप्रासुरः पत्तनानिडगानिविविधानि च वोषाश्रुवजा
नशिविरान आकाशान्तेत्यवदान् ३१ प्रासुराशिवनेवेवापरग्रामादिकल्पना यथासखिवसदिस्म
मानहसादिश्रुत्याः प्ररोहसादिमसुः तापपचमहतः पत्तनानिडगानिविविधानि यथाहृतस्यतिः जेरकेप
वत्तावात्समेरितोधातुगान्तेतिवोषाश्रुभीराणां निवासान् त्रजोगोनिवासान् शिविस्तेनानिवासस्पानत
त्यहितान् आकाशान् सुगदिस्थानानि खेदाः केनैकग्राभाः खेत्तान् पवत्तप्रानयामाः साश्रु ३२ इति श्रीभावा
द्यदीपिकायावत्तथैव प्रसंगोपायः ३ ७ ८ सम राघ. राघ.

सप्त-
थ-

यजमानो नैवेद्यं यजः पतिं विसृज्य यजमानेति स्यादुमान इति रोहितः स यदुत वा ॥ तत्र माणो धावते ग्राम
 कः प्रतिभुक्तं अपि न दृष्ट्वापि न दृष्टं स न दृष्टो वसितः स ज्ञातः स रसिंहतः यावत्तदेवैकवचसि वरहीनवेति मि
 त्यर्थः अथ मेधमविश्रमः पशो यमिति आतिक्रमयः त ॥ १३ नमुचति स्म ॥ १४ हवदने यत्ता हवदने यज हवतवे ॥
 चरमेनाश्वमेधेन यजमाने यजः पतिं वै न्येयत्ता पशोः स्य हवदने यत्ता हवदने यज हवतवे ॥ तमत्रिभगवात्रै
 तत्र माणो विहाय सा आशु क्रमिवणा षडेवो धमेधमविश्रमः ॥ अत्रिणा बोदितो दंतं पशुपुत्रो
 महारथः अनुधावत न कुतः तिष्ठति स्तेति वाजवीत ॥ तत्तादृशक्रुतिवीत्यमेनेधमशरीरिण
 जटिलभस्मना कृतेन स्मवाण नमुचति ॥ वेधात्रिभुतेन प्रयोदने वात्रिचोदयत् जटियुज हवत
 तमहं देवि बुधाधम ॥ १५ पवेवैव्यस्तनः प्राकः त्रमाणो विहाय सा अन्नादवदभि कुडो वैराण्य
 इराडिव ॥ सोमं रणवत द्वित्यातस्यावतर्हितः स्वराट् वीरस्य पशुमादाय पितृयजमयेयि
 वान् ॥ तत्र स्पचाहुतं कर्म विनश्य परमर्षयः नाम देयं दंडस्तस्मै विजितोऽयं इति प्रभा ॥ १६ उप
 सृत्य तमस्मो जेजहाश्च वपुनर्हृदिः वषा लुप्यत च त्रोहिरण्य परशने विभुः ॥ अत्रि संदशयामा
 स त्रमाणो विहाय सा कपालं खल्लागधरेवौ तोनेन मवाधत ॥ अत्रिणा बोदितस्तस्मै सन्दधे
 विशिखं रुषा सोमं रणवत द्वित्यातस्यावतर्हितः स्वराट् २१ वीरस्य स मादाय पितृयजम
 याजजन् तदव्यं हरेत्पुनश्च कृत्वा न डलेभः ॥ २२ याणि रणाणि जग्दुर्दृष्टं वजिदोषया तानि
 २५ ततस्तस्मै द्वित्यात दधेत्तत्र ज्यस्वसातेन छत्रः सन् वषा लोप्य पितृनिदिमः काष्ठकेवः तपुतात प्रवान्
 हिरण्यनिर्मितं रशनाय स त्रशनाया दण्डः तेन कृते शत्रो रशनेन स दितमवाह स प्रयाशनीतवानि स्यः
 विश्रमस्यः ॥ २१ ॥ अद्वयं स दसं जज्ञेनः ॥ २२ ॥ यावत्तदेवैकवचसि वरहीनवेति मि

२२
 अत्रिणा बोदितस्तस्मै सन्दधे

श्री.
आ. यो.
दी.
५१

कृतमवभृथसंवेधिस्त्रानयेनसत्तस्मै ५ त्वानांवाक्यंत्ययेति ५१ इति श्रीभगवत्पुत्रार्थकोभविंशः २५
 विंशोऽनुविलुनामाह्वयपुथोयज्ञानश्रासं वारहानयसंगोनपीतिश्रुत्यायोयमीर्यते ॥ चवतासाकइदेरासहव
 त्रिमानः २ आत्मानेत्यादागाकारयतोमुख्य २ यद्विद्यस्मात्कलेवरमात्मानभवतिअतस्तदभिमानेनभूतानिना
 भिद्वस्यति ३ ५ अविद्यात्वरुपाज्ञानततः कामः ततः कर्मतेरायइतिविद्वान् अतएवप्रतिबुद्धआत्मज्ञाअस्मि

कृतमवभृथस्त्रानायपृथवेधूरिकर्मणो वरान्दउलेवरदायेतद्वर्दिषितविज्ञाः ५- विप्राः सत्याशिषः
 क्षत्र्याः अह्वयात्तज्जदक्षिणाः आशिषोऽशोषेयुपुत्तनराजिराजायसत्कृताः ५ त्वयाहतामहाबाहो
 सर्वएवसमागताः सज्जितादानमानाभ्यापितुदेवविमानवाः ५२ इति श्रीभगवत्पुत्रार्थकोभविंशः २५
 नविज्ञोऽप्यायः ५५ अविदुवाच भगवानपिबेकुवः साकमववताविभुः एजेयंजयतित्वहोयजभु
 कृतमभाषत १ श्रीभगवानुवाच एषतेकारखीङ्गद्वयमेधशतस्यह दमाययतआत्मानममुष्य
 दंतमर्हसि २ सुधियः साधवालोकेनरदेवनरात्तमाः नाभिद्वस्यतिभूतेभ्योयद्विनात्माकलेवरं ३
 पुरुषायदिसुमेतितादृशादेवमायया अमणवपरंजेतोदीर्घयाहृहंसवया ४ अतः कायमिमविद्वान्
 विद्याकामकर्मभिः आरब्धइतिनेवास्मिप्रतिबुद्धानुषज्जते ५ असंसक्तः शरीरेस्मिन्नसुतोयादितो
 गृहं अथयेदविनोवापिकः कुर्यान्मम बुधः एकः सद्धः सयंज्योतिनिर्गुणोसोयुगाअयः सर्वगतो
 हतः साक्षीनिरात्मात्मात्मनः पुरः ॥ रामायनमः ॥

त्रेवोतवज्जते ५ तस्यापिपुत्रादिभूतदोहेणसंगोभवेत्तदहसत्कृति ५ प्रतिबोधकमेविद्वान्पुत्रदेहाउषंभाभाव
 माहृणकइतिह्याभ्या असावात्माआत्मानं... तेभिन्नतत्रतवधावेत्तत्तणोभेदसाधयतिशकइतिनवभिः यदेः चेदो
 दिवालयादिभेदादनुकःमनि- अज- सप्रश्चकारणभूतपुणाअितअपरिच्छिन्नसुहृदादिभिराहतसुहृदप

५१
 श्रीभगवत्पुत्रार्थकोभविंशः
 २५
 ५१

नर्दिकिमवपुक्तमिष्यतशादृष्ट्युकोर्तेरिति एकनोनशोनयस्मिन्नतादृशाः क्रतुप्रयोगः पृथोश्रयान्पृथुरिति पा
 वे एकोनशाने कृतं वा यस्यातादृशापिमिमहेतादृष्ट्युकोर्तिभ्रयादिस्यथः तदेवस्तिजः प्रोक्ता नः वाह्य
 लमिति ३३ आत्मनेवात्मनेमहेदायरोषकर्तृनाहेसितवदेतः उपावयीति ३३ तथापिनतसमापिः येनप्रया
 दृष्ट्यस्मिन्नेविश्रुवितोमास्मकृथाः यद्यस्मादेवदेनेकायकर्तृयापतोमनः ननिश्चितेनिरुहसर्वेवन्त
 मादृविशानिननपाति ३५ अतएवकनयिस्मत्तनन्तिदुः किनतिर्यापेनेअतआह्यतोदेवेषुः राप्रदाभवती

पृथुः कोर्तेः पृथोश्रयान्देकोनशानकृतं अलंतेकृतमिस्तिहेयद्रवान्मोक्षधर्मवित् ३३ नेवात्मनोमहे
 शायरोषमाहर्तमहेसि उभावेपिदिभर्तुतउत्रमस्माकविप्रदो ३५ मास्मिमदाराजकृथाः सवितोनि
 षाशयास्पद्वेआहतात्मा यथायतोदेवभूते कर्तृमितोतिरुहविशानितमोपे ३५ क्रतुर्विमतामे
 षदेवेषुदुरविप्रदः धर्मव्यतिकरोपयपाजाणउमिद्विमिते ३५ एभिर्निद्रोपसंसृष्टैः पाषांडैर्हारिभिर्जन
 होयमानवि नयस्तेयज्जगत्समुद ३५ भवान्यरिजानमिहावतीएणाधर्मजनानोसमयानुत्रपेवना
 यचायदयत्नप्रमयतेदेहोतविस्मकलासिवेन्य ३० सत्तविमृष्टास्यभवप्रजापतसकल्पनविमृष्टज्ञो
 पिपीष्टि पेदीवमायामुपयममानरप्रवउपाखोउप्रथप्रभोजदि ३६ मैत्रयउवाच ३५ सलोकापुत
 एणसमापिषोविशोपति तथावकृत्वावास्सत्यामवापिचमन्दथ ३५ ॥ राम-

नियत्रकृतौ ३५ दंडुगप्रहकृतमनर्थपशेपत्याहपभिर्निद्रोणायसृष्टेः धिहितैः दारिभिविनाकर्वकैः पाषांडैरि
 तैः तेषुपुस्तानोतिनयापदौपडयानितेनरुष्टैः ३५ ततोममकिमितिचेनतगाहभवानितिह्याभ्यासोव्यापाग
 दिनासिद्धानानुसंधधर्मविवक्षाः न्यायान् नृपपरिजानततदेदाहिसोः कत्वेवत्वमवतीर्णसि ३० अस्यविमृष्टो
 देवविवाचउत्स्रादिनपितेकाविमृष्टतोसकल्पेष्टादिष्टिआर्षः प्रयोगः प्रपेत्सर्थः प्रवेदोपः पाषाण्डमागः
 सवेदोमापोयधर्मजननोताजदि ३६ तथाकृत्वायताहदिनावाताल्यवकृत्वा ३६ एणसहसधानवकृतवान् ३५

श्री.
भा.
च.
नी.
५२

एवेद्योतोप्यन्यसिन्भदिप्रतीत्याह दिनायासायनपलशुसावनवहृतशुपरंपराप्रोयोधर्मः सवव
प्रधानप्रथकापिनप्रासगिकोयस्य अन्यतमप्रतिशयनायः धर्मादिपुनासक्त इत्यर्थः एकपयपाः धर्मप्रथा
सावनवहृतशुपरंपराप्रोयोधर्मः आस्थाः शुचिद्याः अविनायत अत्येनकालेनगद्दारातान् सनकादीन् इत्य
सिप्रनवलोकोयमित्यः १५ मन्त्रतुः सकाशात्कचिद्द्वेद्वणीषुगणाः प्रमादयः शीलनिर्मत्तरत्वादि
स्वभावः तेरहंयंवितोवशीकृतः तदहितैस्तुमत्वादिभिर्नहसुलभः यतः समेधित्तयेषांतेववचनिते शीलंय

यवेदिजात्यानपतानुवृत्तधर्मप्रधानोन्वतप्रोवित्तणः रुस्तेनकालेनगद्दोपवातान् इष्टासि सिद्धा
नवरक्तलोकः १५ यवेद्यमत्तंवनमानवेद्वणीषुतेद्वगुणाशीलयत्रितः नाहमदेवैवैस्तुलभस्त
योपियोगेनवायत्समवित्तवली १५ मेवयुः सशतलोकगुणविश्वकोनस्यविश्वजित् अनु
शासितप्रादेशांशिरसाजगद्देहरे १० स्पष्टांतपादयोः प्रमृणाजीडितेस्तेनकर्मणा शतक्रतेपरित्य
ज्यविद्वेषवित्तसर्जह १६ भगवानयविश्रान्तापृथुमोपहताहणः समुज्जिहानयाभज्जागद्दीतव
रणवृजः १५ प्रस्थानाभिमुखोप्यनमन्गृहविलंबितः पश्यत्यपलाशाहोनप्रतस्यसुहृत्पतान्

स्पष्टोहं १५ १० त्रय्यचितेपादयोः स्पष्टांतस्तेनकर्मणा प्रायहगोनजीडितेप्रमृणापरित्यज्य १६ भगवानप
स्थानाभिमुखोप्यनगृहविलंबितः सप्रतस्यप्रयाणंकृतवानितिद्वयोरन्वयः कथंभनेउपहृतं अप्रितेप्रहणं
यस्यसमुज्जिहानयासमुद्रकृत्यावज्ञमानयाभज्जागद्दीतवरणवृजंयस्य १५ पश्यत्यपलाशावदतिणीपस्यता
थाभूतः सन्ववेष्टुपश्यन् २ २ २ २ २ २

आत्मस्यैवस्मिन्स्थितं प्रकृतिस्योपि देहस्यापि तदिकौ न लिख्यते यतः समयिप्रसक्तिस्थितः ८ अथमवस्थाकस्य
 त्वयतः इत्यपेक्षायामाहयः स्वधर्मेति चतुर्भिः ९ यदि विषदाशयः प्रसवेताः तदापरित्यक्तगुणः सम्पद
 कदशानोभूत्वा शांतिमश्नुते शांतिमाह ममसम्पदोदासीनत्वेनावस्था मेव असतदेवकैवस्यमश्नुते १० सम्पदशान
 नमेवाह उदासीनमवात्मानं द्रव्यज्ञानं क्रियात्मानं देहज्ञानं कर्तृत्वमनसामध्यक्षमिव स्थितमात्मानं यो वेद ११ स
 सारितः कथं हृदस्थत्वमत आह भिन्नस्मृतिगस्य दहस्य गुणप्रवाहः सत्ताभिन्नत्वे हेतुः द्रव्यायात्मकस्य तत्र वेत्तना

प्रपंचे संतमात्मानमात्मस्थं वेदप्रकृत्यः नाज्यते प्रकृतस्योपि तद्गोः समयिस्थितः ८ यः स्वधर्मेता
 मानित्यनिराशः श्रद्धया तितः भजने शान्ते सत्यमनोरथनस्युदीरति ९ परित्यक्तगुणः सम्पद
 शानो विषदाशयः शांतिमसमवस्थानं प्रसवेतां केवस्यमश्नुते १० उदासीनमिवाध्यक्षं द्रव्यज्ञानं क्रि
 यात्मना हृदस्थमिव मात्मानं यो वेद मोतिशोभने ११ भिन्नस्मृतिगस्य गुणप्रवाहा द्रव्यक्रिया
 कारकवेत्तनात्मनाः दृष्टा स्वसंपत्स विपत्सु सूर्यानविक्रियते मपि बद्धो रुदाः १२ समः स
 मानात्तममथमाधमः सुखे च दुःखे च जिते द्विषो शयः मया पक्त सा तिललोक संदत्तप्रणयः प्रजा
 नापारलिना करहा रोचयति १३ राम राम राम राम राम राम

विदाभासः अतो हृदा सप्रामासुतर्षणोकादिभिर्विविक्रियते १२ त्वेव हृदिः अतः सुखे दुःखे च समः सन्
 समाना उत्तममध्यमाधमस्य निज्ञाणी द्रियाणां शयश्च येन सत्यमविललाकरदत्ता विधत्स कथय केन मया कते
 शांतिनवाह सद्यश्चरेण उपरुमाः सम्पदादिना ये अतिललाका आमात्या दयः तेषुतः १३ ननु रसतो देहा
 सायेते अतस्तयोऽप्यदा प्रणयकरिष्णामीति वेदत आह अथ यश्चित्तम्यात् सायरायेपरलोके प्रजाभिः कृतात् स
 कृतात् अथमेव हृत्तोरिति अतलादीपमाह अथ यश्चित्तम्यात् सायरायेपरलोके प्रजाभिः कृतात् स
 अथ यश्चित्तम्यात् सायरायेपरलोके प्रजाभिः कृतात् स अथ यश्चित्तम्यात् सायरायेपरलोके प्रजाभिः कृतात् स

श्री.
भा. छ.
टी.
५३

ननु तर्हि कैवल्यमावेगगद्गेष्वाशाकुलं नाभक्तिस्तदसंयित्वादिनार्थमाह सहतिभगवत्तदांभोजसुधा
याः कणालेषात्तसंधेनिलः सपवहृगदपिकिविशः सत्राणामात्रसिन्धुः विस्मृतं तत्रवर्मेपः कुलागिप्रिसुधा।
मयिपुगः स्मृति आत्मज्ञानवितयेति अयेनोनलुभक्तानां रागादिसंभवः अतोस्माकसारग्राहिणाममेवेदं।
लभक्तावेदयादासवेमुखीतभावदितिभावः ॥ ननुभक्तिर्भक्तिफलैव अतःफलविहायसाधनभवतःका

५५

सउत्तमश्लोकसुंतावपतोभवत्तदांभोजसुधाकणानिलः स्मृतिपुनर्विस्मृततत्रवर्मेनोऊयोतिनं
नावितरत्तलवरेः ॥ यशःशिवस्तुअवशायसंगमेयदृकयावोपष्टुणोतिनेसकृत कथं गुणतोवि
रमेदिनापशुप्रीयेसवत्रे गुणसंगदृकया ॥ अथाभतेताः तिलसुसुतिमेगुणालयंपरकरेवला।
लसः आण्णावयोरेकपतिस्थयोः कलिर्नस्यात्कृततत्रचरणैकतानयोः ॥ राम ॥ राम रा

यमायहाइत्यशुंकाहरेसप्रवःमगलकीर्तितशिवंयशःसंकांगमेपः सकुरपियदृकयापिउपष्टुणोतिगुणा
रमेत्तपः पशुविनामः कथं विरमेतगुणातिशयंस्त्वयतीश्वरित संयथापवप्रकथंताततवती गुणानोसर्वप।
रुषार्थानामग्रहः स्वस्मिन्समाहारस्तदिकया ॥ अतोलत्मीतिवायवगतागेनत्वामेवाहभजरत्याह अथा
तिलालसउत्तवह सनकमीणाकिपमाणपथेद्रासहकलिः एतंभक्त्यावपिकिलत्प्यासहकलिः स्यादिति वित।
कपति एकस्मिन्मयोमृदुमानयोरावयोः अपिद्विकलिनस्यादितिकाः कथितकः ननुपयोयेतामेवापात।
स्यात् नैवकृतः तत्रराणायावेकस्मानःमनाविस्तारायाभ्यातयो ॥ राम राम

५३

भगवत्सूक्त्यातिरेकमज्ञातस्य भगवद्रेकमाहसृतिजम्भावाप्यविलंबनेन नृक्षीमवस्थितः स
 नृग्रमुहुरिह दीपगत्या धानधनवान् २१ अतः स यो ह कोर्गे चिरं विषयभूतं पदादिति स्पष्टातिमित्य
 यभावः नखिलदेवाः पदा भवेत्सृष्टातिश्रुतः कृपाय विष्णो ह त हरिरात्मानं विस्मृतवानिवेति श्रु
 तपवसवस्तनयपरिहासयेव रुगादृष्टो जने स्केधे विन्यसं हस्ता गयेनतं २२ वरुणीति यजुक्तः
 तदसहमानग्राह हे विभो वरुणा नम्रहादीनामीश्वरादृष्टाततततततः सकाशात्तबुधः कथं
 वरुणरुणीते कीदृशान् गणविक्क्रियत इति गणविक्क्रयो को हः सपचात्मा देवा ब्रह्मादीनां स
 स आदि स जो रचितं जलिरिह विचिन्तितं नासा कदसलोचनः तकिंचनो वाचसवाय
 चिन्तयौ ह दीपगत्या मुमधा दिशितः २३ आशावमन्या सुकला विलोकय श्रुतप्रह
 गावरमाहसुख पदास्पृशतदिति मस उन्नतो दन्यमहस्तं गुरुगदिद्विषः २४ पथुरुच
 च वारुणविभो नदरदे श्वरा बुधाः कथं हणीते गणविक्क्रियात्माना ये नारका एव मयि संति
 देहिनां तानी साव ल्यपते ह्येन वा २५ न कामयेनाथ तदप्यहं कचिन्नयत्र युष्मच्चरणव
 नासवः गद्गद मंतर्दयान्मवव्युतो विधस्वकार्णयुत मेघमेवरः २६ रामायनमो नमः

बोधनः देहाभिमानिनो भोग्या निति वात आयेदुपपन्नं भवतीत्यर्थः जगुषितहादपीत्याह यशतिदु
 पपत्वादभयिनं नृणां इति ससुखं यस्यावकारः २३ कैवल्यपत इति संयोधनात्कैवल्यवोरुपतीति मास
 कीर्त्याह सततं ज्ञाना नैतदयं स सुखदुरिणानिर्मतो भवत्यदो भोजनकरदोषयाः प्रवृत्ता दिहावयत्र
 नास्ति तादृशवेत्तः कैवल्यतद्दिनतः कृत्स्नदा विद्यापिनकामयेत तं किं कामयमेतदीदृशयाः श्रव
 णा यत्र हिनामसुखं विधत्स्व न न कथं येवन हतयानि किमन्यच्चितयेत्याह पथमेवरः २४ रामायनमो

श्री.
भा. चं.
श्री.
५५

वाक्चित्तं जलिभक्तिः पूजिताः संतः चेजं वा नुगतः पार्थदास ३५ अहं प्रायलोचनपथगतिको तापसं दर्शिते.
आत्मा येन तस्य ३६ इति वचनं ये विदुः एकस्मिन् पुरुषे प्रजा नान्यथा सत्त्वं महासत्त्वं सत्त्वं दीनो महासत्त्वं सत्त्वं
एतेन प्रवेश्या विदुः केन तस्य सत्त्वं सत्त्वं यतिमात्रिके रिति विभिः चेदना पुरुषे सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं

१५ श्रीमैत्रेयः इति वेत्स्य राजर्षेः प्रतिनं पार्थव रूपं पूजितो नृपुही त्वेनं वा नु च केच्युतो मर्ति ३५ दे
३५ वर्षिषि नृगं थर्वसि चारणपत्रगाः किन्नरा अपरसो मर्त्याः खगा भूता मनेक प्राः ३५ यज्ञश्च रथिया।
३५ राजा वाक्चित्तं जलिभक्तिः सभाजिताय पुसर्वे वेजं वा नु गता सत्तः ३५ भगवानपि राजर्षेः सोय
३५ ध्यायस्य वाच्युतः हरत्रिवमनो मध्यस्थाम प्रत्यगात्म ३५ अहं प्रायन पस्तु सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं
३५ ने वा सदेवा ये देवानां देवा पप्रययो ३६ इति भागवे च तथैव सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं
३५ कृष्णकेः सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं
३५ चत्वरमार्गवत् प्रप्यादात फलैस्तोको लज्जे र्गर्भे भिरचिते ३५ सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं
३५ कृतं तरुपस्य वमालाभिः सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं
३५ पुनरुक्तं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं
३५ सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं
३५ नो क्ते हरितपवैः अंजुरै रिति वाच्य विभिदीये ३५ संभूतानि अशेषाणि मंगला निरुद्धादीनि तैः सह अभिनय
३५ मृष्टाः उज्जाला कन्याश्च ३५ गतस्य यो निरुक्तकारः ३५ शिवा च वानप्रदता तीति तथा ६ गुणोर्मदा नृचनपव
महतमः पूज्यतमः ॥

अथ यत्तु ननु तदुक्तं प्राप्तास्तु अतः स्वयं अ
 विना तत्तु ननु तदुक्तं प्राप्तास्तु अतः स्वयं अ

भवतु वाकलिः तथापि भवेत्तु मेवे न हि जगज्जननं वा वेदां विरोधः स्यादेव तत्राह यस्याः कर्मणि नास
 मीहिते रक्षा भवति तया यो द्विपि चिरोपे मन्वत्तपातवदत्रापितवपत्तियातपवस्यादित्याह क
 तर्क मयि गुरुवड्क गोवि यन्नेदीनेधुवत्सलः स्वस्वहेपपत्तरतस्य तया किं प्रयोजनं तानादि
 यस्तु इत्यर्थः यतस्तदीनवत्सलः २८ अतएव सम्यग्वो निष्क्रामाः अथ तानानंतरमपि ताभजे
 तिकं यं भुतं माया गणना विभ्रमो विल्लासः तस्योदयः लोकं यस्य निरस्त्रो योऽस्मिन् तर्कं मे
 जगज्जननं जगदी शब्दे वा स्यादेव यत्कर्मिणः समीहितं करोष्य कच्चु अथ गुरुदीनवत्स
 लाः स्वयं वापि स्याभिरतस्या किं तया २८ भजेत्तु अतामत्तव वसाधवो वुदस्य माया गणविभ्र
 मोदयं भवत्तु दानुस्पर एतदेतत्तानि मित्रमन्यद्वागवत्रादिग्रहे २५ मन्त्रो गते जगतो विमो
 हिनी वरं लणी धृति भजेत मास्ययत्त चाचानुते आस्यदिते जवो सितः कं यो पुनः कर मेक
 द्योति मोहितः २० तत्मा यया द्वा जना प्राचो डि तो यद त्पदा प्रास्तं मूर्तं तमो बुधः यथा च
 रेहा लहितं यिता स्वयंतया तमेवादी सितः समीहितं २१ मेत्रेयः इत्यादि गजेन नृतः स
 विष्णु हकृत माह राजन्या विभक्ति रस्तुते देव्ये ह शोधी मयिते कृता यपी माया मदीया
 तरति स्म उ ह्मजा २२ तर्ह ऊरु मदीदिष्ट मयु मत्तः प्रजापते मदी देवा करो लोकः सर्वज
 र्थं भवंति तत्राह भवत्सा दानुस्पर एतत्तु विना अन्यत्रेष्टो नो मित्रं फलेन विघः २५ बरेः प्रलोभ
 नं लल मलो सुचो नलित मित्रा सुयेनाह मन्य गतिन अतो तिलावातं जयदि ननो यं प्रामितः अ
 वडः स्याते तर्हि पुनः फले मोहितः मरकथक मरक गोति २० तन्माया यत्तु मेतस्य त्रगपुनः
 खितं न च कर्तव्य किं तर्हितं वेष्टितव्य मित्रा हतः मदीया मदीया तदीनवत्सलः तर्हः पडितः एव कर्क

श्री
भा. घ.
दी.
५५

13

कृत्वा हि सांख्ये दत्ते सवली भिक्षुः स गिवत्ता स रंजवत् अश्वात्पुत्रमिवोपरिविस्तरतमपत्तात्संजुचितम्
दत्तं यथावत् वदति स्नानाभिर्यस्य कायवत्कृत्वा लां भूयस्वत्तदप्रोक्तं तत्राप्रोपादोपस्य १५ स्तत्ताश्चुतेव
जाश्चासितस्त्रिग्याश्च मूर्धन्यायस्य कंबुकं धरं विरेवा कितं कं धरं यस्यापरिधीयेव सित्वा उपवीपउत्तरीया
कृतानियमे निमित्तेन स्तानि श्रवणानियनसः अतएव तरेनाहतत्वाद्वाजिता अशेषाणां तेषु श्रीः साभावि
केशाभायेन कृतान्युचितानि कर्माणि येन १६ शिशिरसनापहरेस्त्रिग्येव तारे ययोस्तः सिणीयस्य ३८

कृत्वा वत्ता हवश्चोणि वलिवत्ता ३८ रोधरः आवर्तनाभिरोजसीकां चनोरुदप्रयात् १५ स्तत्ता
वजासितस्त्रिग्याश्च मूर्धन्यायस्य कंबुकं धरं महाधनेऽपुलाप्रोपरिधायायवी यव १७ वंजिताशे।
वताऽश्रीनियमे यस्त श्रवणः कृत्वा जिनधरः श्रीमान् रुद्रायाणि कृतोचितः १६ - शिशि
स्त्रिग्यउपातः समेत्तनसंसेततः रुचिवानिन्दमुवीशः सद् संदृष्यत्रिवः १५ चारुचित्रयदं
स्तत्तां मृषण्डमविकृतं १५ राजोवाव सत्याः मृषण्डभट्टवः साधवाय उदागताः सत्सुजि
जासभिर्धर्ममावेधं समनीधिते २ अद्वैदप्ररोराजाप्रजानासिद्धयोजितः रक्षिताहन्निदस्ते
बुसेतपुस्थाः पितः पृथक् ३॥ रामायनमः ॥

वत्पमाणं वाक्यमन्तवांश्च चारुश्रीप्रियं विज्ञापयदानियस्मिन् शालत्तणे पृष्ठं शास्त्रं मृषं मृदु ऊढं गोभी
राष्ट्रं प्रविकृतं वप्रयाजल १५ भाषणे देतुः धर्मजिज्ञासुभिः पुभिः सत्सुसमनीधितमावेधवक्रवोक्तः प्र
जाउष्णसममिवेण जितोसं वक्रिसेवक्रियते न युष्मायति धर्मप्रवचनमिति भावः २ इदानीं प्रजारत्तपिष्यनप्रजा
शित्वादि कसमावश्यकमित्यादप्रहमिति विभिः पृथक् सतसस्थापयिता ३॥ राम-

राम-
५५

श्री
भा. व.
टी.
५६

१५

सृष्ट्यादौ हि ज्ञादौ तेनादौ नाधर्मविमोहितान् अतः शोच्यः भवतु कर्मफलदास्यति विध्युदे शगता वादेव ताः किं प
रमस्मरेण तेनादौ तेनादौ नाधर्मविमोहितान् अतः शोच्यः भवतु कर्मफलदास्यति विध्युदे शगता वादेव ताः किं प
नदेतानां नापि प्रायेण हेतुना प्रयभावः न तावज्जडस्य कर्मणा फलदात्वेन ननु वा वादेव ताः नासां मपि जीवतां निर्विशे
षां मिश्रतेः न च तदा कर्मणा फलदात्वेन ननु वा वादेव ताः नासां मपि जीवतां निर्विशे
मर्धनपरमस्मरेण भाव्यमिति २५ किंच जीवानां मोक्षदः परमस्मरेण वा वादेव ताः नासां मपि जीवतां निर्विशे
षादिन्याशयेनाह यदि निमिभिः यस्यादयोः सेवायां मभिरुचितयस्तिनां ससारतः प्रानो अशेषजन्मभिः स

दौ हि ज्ञादौ तेनादौ तेनादौ नाधर्मविमोहितान् अतः शोच्यः भवतु कर्मफलदास्यति विध्युदे शगता वादेव ताः किं प
दसेवाभिरुचितयस्तिनां ससारतः प्रानो अशेषजन्मभिः स
गृहविनिस्ततासरित् ३ विनिर्दिताश्च समस्तौ मलः पुमान्... सगविज्ञानविशेषवीर्यवान् यद्वि
मूलं कृतकेतनः पुनर्न संसृतिं क्लेशं वद्वा प्रयुज्यते ३ तमेव श्रयं भजतां सत्तुतिभिर्मनोवचः का
यपुणैः स्वकर्मभिः अमायिनः कामडोषाद्विषयकजं पथाधिकारावसितान्नासिद्धयः ३२॥

ब्रह्मपियोमलं सयः क्षययति तमेव भजते तितनीयेनावयः कंभृताः अहं यद्विचयमानावर्धमानासतीता
तिवतीतयादसंघस्येवाधमदिमेति दृष्टान्तेनाह यथेति ३ विनिर्दिता अशेषासनामलायस्याः मत्सौवेरा
ग्येन न विज्ञानस्य विशेषसाक्षात्कारः तदेव वीर्यस्य यस्यां निमूलं कृताशयः सन् ३ आत्मज्ञतिभिरप्यया
नादिभिः सजोवचः कायानोपुणैः ध्यानस्ततिपरिवर्थाभिः अमायिनः निष्कपटाः सेतः ननु ब्रह्मादिभिः से
अकिमस्मद्भूताभविष्यतीति तत्राह यथाधिकारं सेवावसितानि चिन्तावाद्यानां सिद्धयोपेक्षाम् ३३॥

राम-
५६

दिष्टदं कं प्राक्त कर्मण सात्तोर्ध्वगेयस्य उद्यतितस्य वेदवादिनो यान लोका नाहुः प्रजा रत्तणा पुनुष्टानां ते लो कामे
 स्पः कथं भूनाः कामाना सस्य कदोहः सरणयेषु २१ अयथा त्वनिष्ठं स्यादित्यादय इति प्रमलयाये भगमैस्वर्य
 २२ तस्मात् प्रजा भर्तुर्ममपि एतानुवत्यर लो कदिनार्थस्य कार्यमेव कृतः स्वधर्ममेवानुतिष्ठत अथोत्तमे धी
 र्येषां तादृशाः सतः वासदेवापि एतदुत्पत्त्यः अनुग्रहा कृतो भवेदिति शेषः २३ शास्त्रः शित्तिपितुः अनुज्ञातः
 अनुमोदितः प्रत्यपरलोके येन कलनत्तल २४ कर्म कर्तव्यमिति अनुमोदामहे नत वासदेवापि एतमिति वेना
 दिभिस्तदनगी कारादित्येवं वादिनः शनैर्वोपयन दद्वैतमाः यत्तापतिनो परमेश्वरः केषो विन्मते तावद

तस्य मेतदनुष्ठानाय द्युक्ते स्म वादिनः लोकास्पः कामसे देहाय स्य त्वत्पतिदृष्टक २२ यत हरे
 करे राजा प्रजाधर्मेश शित्तयनु प्रज्ञानो प्रमलभुक्ते भगवत्पुनः कृतिसः २३ तस्य जामर्तुपि अ
 थैसाध्यमेवानुस्ययवः कृतो यो दजधिपः तदिमेनुग्रहा कृताः २४ सूर्ये तदनुमोदधित्वदे
 वधिपोमलाः कर्तः शास्त्रानुज्ञातु स्तित्ययमेत्यते कल २५ अस्ति यत्तपतिनो मकेषो विदिदस
 त्रमाः इदामनुवत्यते ज्ञात्वा वसः कविद्वयः २६ मनो हतानपाद स्य फवस्यापि मदीयते
 शिव ब्रतस्वराजर्षि रगस्या स्मपितः पितः २७ तदृशानामथाथैवा सजस्यवभवस्यव प्रज्ञादस्य
 बले स्थापिकृतिमस्ति गदाभृता २८ ॥ राम

स्तितयापि विप्रतिपत्तेर्न तस्ति द्विरित्याशं क्वावे विद्या न्यायानुपपत्तिप्रमाणयति इहामुत्र पुनोत्ता वसः
 कांतिमन्यः भवो भोगश्च यः शरीराणि वा २९ नस्ति देकर्मणि यादेव तस्य तितयापि विद्वदनुभवेन २१
 सिद्धिरित्याह मनोरिति विभिः अस्मत्पितामह इह स्वागस्य कृत्यमस्ति अवश्यं कर्मफलदात्र भाव्यमिति।

तेषां सतमित्यर्थः २७

इहा नैव विभक्तिराद्या यजमानाभक्तिं विद्यते साजातिस्वात्म्यमभिः महत्पुत्रताः अत्र यश्च ताभिर्यज्ञजलस्य तेजः
तत्र स्यात्प्रकाशान्तरं विज्ञानां कुलं अग्नितदेवता यथा वेदवातांतेषां वज्रं लेभाजातप्रभवेत् कदाचिद्विप्रभावेन क
तोत्तकथं भूते समं द्विभिर्विनापि स्वयमेव नितित्वादिभिर्देदीप्यमाने ज्ञासताम् सुवनाहयश्रुणा भिवेदनादुरितं
स्त्रीयश्राष्ट्रावाय इह यत्सेवया चेश्वरः स्वयमितितदेव वज्रं कुलं निवेद्यतामिति द्वयो रनयः हे पारलोकस
ग्रह इत्याद्याधर्मः तत्परैः इ० ननु वज्रं कुलं यव नित्यं सद्यमाने सर्वदेवतासु त्वभूते गौयज्ञा यन्वहानां

माजाततेजः प्रभवेन्यहर्दिभिल्लितित्वात्पस्यावियया च देदीप्यमाने जितदेवतां कुले स्वयं राजकु
लादिनां इह वज्रं एतदेवः प्रकथः प्रगतानां नित्यं दारिद्र्यश्रुणा भिवेदनात् अवापलस्त्री मनपापिनी
यशो जगत्प्रविचमहत्तमाग्रणीः इ० यत्सेवया श्राष्ट्रावायः सु राट् विप्रप्रियस्त्वयि काममी
श्वरः तदेव त्वं च परैर्विनीतैः सर्वात्मना वज्रं कुलं निवेद्यया इह प्रसीद मे तानतिवेलमात्मनः प्रसी
दतो म्येतशमस्वतः स्वयं यन्नित्यं संबंधं निवेद्यानतः परं किमत्रास्ति सुखं हविर्भुजाम् इह राम.

तस्यात्रैतेन विना चित्रश्रुतिः न वतया विना मोक्षः स्यादित्याशंसाद् पुमानिति द्वाभ्यां यस्या वज्रं कुलस्य नित्यं संवे
द्यन विवेकव्याप्रमानं स्वयमेव ज्ञानाभ्यासादिकं विनापि अत्यन्तं मङ्गलं मोक्षं लभते कुतः यत्सेवया स्वतः एव अतिवे
लंशी वृक्षसीदतः श्रुज्जातमात्मनः विना ततः परं श्रेष्ठं देवानां किमत्र मस्ति ज्ञासतामेवैव यस्यागादिफलं
भवतीत्यर्थः इह राम.

सकर्मभिर्योगादिभिर्जननेत्युक्ते न च नृसार्पणो वसतः विविति न्यायेन सर्वेषु यागादितस्फलेषु भगवतः हृदया कर्मकर्ता
 योनभिर्जहस्यति वक्तुं ते पात्रभगवदुपतामाहृद्वाभ्या अतो भगवानेव सद्रूपतो विष्णु इति ज्ञानजनोपि अगता
 निर्विशेषाणां यिसमिदिकर्मभ्यां नैकगुणाः नानाविशेषाणां च अधुरो यज्ञः संपद्यते यज्ञो वै विसुरिति
 निः अनैकगुणान्तरमेवाहृदयविधानि यानि द्वयादीनि तैः तद्रूपगुणित्रीत्यादीनि गुणाः शुक्रादयः क्रियाश्च
 धातादयः उक्तयोमेजाः अर्घ्यो यागसाध्यदपकारः आश्रयः सकल्पः लिङ्गपदादीनां शक्तिः नाम न्याति हो

असाविदानेकगुणो गतो धृतः यद्यविधयस्य गुणक्रियोक्तिभिः संपद्यते यो शाय
 लिङ्गनामभिर्विष्णुविज्ञानजनः सद्रूपतः ३३ प्रधानकालाश्रयधर्मस्य हेशरीरवसु
 प्रतिपद्यते ततो क्रियाफलत्वेन विभुविभायते यद्यानलोदारुसुततयाणात्प्रकः ३४ अहोम
 मासी चित्तोत्पत्त्यहहृदि गुरुं यज्ञभुजा मधीश्वरं स्वधर्मयोगेन यजति मामकाः निरंतरं हो
 णितलोहकृतः ३५ राम राम राम राम राम रामायनमोक्षमः

सादितेष्टाधृतः संपद्यते ३६ यागफलस्यापि भगवदुपतामाहृदप्रधानेति यद्यप्रभुः परमानंदो यि शरीरे चेतनो विव।
 याकागवद्विप्रतिपद्यतदभिमाप्यानेदं रूपः सन् क्रियाफलत्वेन प्रतीयते ततस्ते चानंदस्यान्यानि भूतानि माश
 सपत्नी बली निष्प्रतेः यद्यानलोदारुसुस्थितस्तद्गुणात्प्रकः दारुधर्मदेव्यं चक्रत्वादिमान् कथं भूतेशरीरे
 प्रधानं अक्षरकालः हो भक्तः आशया वासना यमो हृद्योतः सगुस्तज्जगत्तत्तितघातस्मिन् ३७ तदेवंपद
 तैर्जिह्वज्जने प्रहृत्य स्वतः प्रहृतानां प्रहृतिमभिन्दनेन हृदयं यतिश्रुता इतीति कर्तव्यं ३८ राम

श्री-
भा-
र-
पट

[illegible]

नाम्यदुतमिदेनाद्यतव जीवानुशासने प्रजात्रयमेवमदत्ताप्रकृतिकरुणात्मनो ४५ अथनस्तमसः
 पारः तयोय सादितः प्रभो भ्रमतां न हृदहीनां कर्मभिः देवसंज्ञितः ४६ नमो विष्णुसत्त्वाय पुरुषाय म
 ह्नीयसे यो ब्रह्मसत्त्वमाविश्य बिभर्तौ दुस्तने जसा ४७ इति श्रीवत्सर्ग एको विंशोऽध्यायः २१ मैत्रेयः
 जनेषु प्रणमत्त्वेनं पृष्ट्य पृष्ट्य ललितक्रमं तत्रोपजगत्सर्वेनयः चत्वारस्तयवर्षसः १ तांस्तु सिद्धेश्वरा
 राजन्त्याम्नावतर्जोविषा लाकां नृपानां कुर्वतः सानुगोचपुलक्षितान् २ तदृशीनोऽङ्गनाम्ना
 अस्यादित्सरिवोम्यितः स सदस्यानुगोवै न्यङ्गो येशो पुणानिव ३ गौरवाय त्रितः सभ्यः प्रश्नयान
 तकन्धरः विविधस्त्रजयां चक्रैः पृष्टीत्याय ईणा सनात् ४ तस्यादृशो चमलिलैर्माजितालकवध
 नः तत्राशी लवतां हतमाचरेन्मानयत्रिव ५ दाटकासनशालीनोऽस्थिस्पर्शिवपावकान् अद्वास
 यमसंयुक्तः प्रीतः प्रादुर्भावा प्रजान् ६ पृष्ट्य पुरुषाच्च अद्वा आचारिते किं नाम गालमं गालापनाः यस्य नोद
 शानं सासी दुर्दृशीनो बयोगिभिः ७ कितस्य दर्भेन रमिदलोके परत्र च यस्य विप्रप्रसीदति शिवा वि

द्विमंगलायनामेव लक्षणम् ॥ किमंगलं आचरति तेषां
मेवोक्तिभिर्निर्दिष्टान् ३८ ॥

राम-
युद्ध

श्री.
भा.व.
ही.
५५

६१

१५

सूत्रं शोभनं च न संसारं सुष्ठु भाग्यं मितं मत्प्राप्तं मधु प्रसन्नं तया स्वमात्रं द्रव्यं प्रतीयमानः
स्वयमपि यथाः संगमं भिन्नं दत्तं संगमदत्ति उभयेषां च कृपां तयसां सभाषणसहितः संप्रश्नः सत्त्वोपां मुखं स्वा
रयति ॥ तद्विसेंगमं प्रश्नं वाभिनेवा उवाच मुनिवर्मोत्साधनमुपदिशति प्रत्येवेति गुणान् मनुवारने अक्षरणा उ
दः प्रवर्तते अक्षरणादर्थः आत्मनो मनसोतः स्वाका मात्मकं विधुनेते कषायं वा उरागच्छने वर्यः १ तित्तुद्योवर्वराय
मात्मनिरतिप्रभवति सचनतयेकं साधनमस्ति शास्त्रेषु तयोरेव मोक्षमोक्षहेतुनिष्पादीत्याह शास्त्रे धितिसंश्रुति

मैत्रेय उवाच यथास्तस्मै ज्ञातमाकर्णसारं सष्टमितं मधु स्पष्टमानं द्रव्यं प्रीत्या ऊमारः प्रसुवावत् ७ स
नक्तमा उवाच साधुः सष्टमहा राजसर्वभूतहितात्मना भवता विधावापि साधुना मतिरीदृशी १८
संगमनवल्ल साधुना उभयेषां सम्मतः यत्संभाषणं संप्रश्नः सत्त्वोपां वितोतिश १९ अत्येव राजवभा
वतो मधुद्विषः पदारविदं सगुणाववा हनं रतिरेराणा विधुनोति नेष्टिका कामकषायमलमगतार
त्मनः २ शास्त्रे धियानेव सञ्चितौ गुणोत्तमस्य अद्विमशेषहेतुः असंग आत्म्यतिरिक्त आत्मनिरुद्ध
रतिर्वैराग्यनिर्गुणवया ३ साध्य उवाच भगवद्मैत्रेय जित्ता सयाथात्मिकयोगनिष्ठया योगेभ्य
रेयासनया च नित्यं प्राणश्च वः कथया प्राणयाच ३ ॥

मयोपुष्पमपि वारवत्सहेतुमस्य हेतुतावानेव सुनिश्चितः कसावात्म्यतिरिक्त असंगो वैराग्यं आत्मनिरति
आत्मनो विशेषणानि गुणवत्त्वानीति ३ तत्रैतदेवाति उल्लभमित्याश्रयोत्तमाधिकारिणः अत्राणमात्रेण भ
वति अत्यल्पवित्तं अद्यावत्साराणां साधनतारतम्यतो वदमानया भजेत्यभिप्रेत्याह सति चतुभिः सावत्स्रिणि
रतिसंगश्च अद्यादिभिः एवादिति चतुर्थेनाचयः जित्ता सयात तद्विशेषवुभुत्सया प्राणश्च वः यशोयस्यतस्या

१० १८

हे प्राणया कथयाच ३ ॥

५५

निगद्याइमोष्टुं वरानि २६

इदं धीतमाह नैवितीत सर्वं हृत्मात्मानं यथा सर्वं हृत्मात्मानं यते ये स्याविश्वस्य हेतवो महदादयो महादयो
लायदाकाशं भूतानां ये स्य सर्वं हृत्मात्मानं यते ये स्याविश्वस्य हेतवो महदादयो महादयो
यथाः वरणीयाः स्त्रीका राहीः अन्नादयो येषु ता हृत्माः अन्नादयो येषु ता हृत्माः अन्नादयो येषु ता हृत्माः
यथा भूत्मादयो येषु २० व्यालानामालयाद्रमायते अरिक्ताः अरिक्ताः अरिक्ताः अरिक्ताः अरिक्ताः
पिपेयाः हाः तीर्थयादीया वैलवस्त्रयादीतीर्थनचिर्जिताः ११ स्वागतं भद्रमानं दनात् यद्यस्मा

नैवलक्ष्यते लोको लोका न्ययद तोषियान पथा सर्वदृष्टो सर्व ग्राह्या न ये स्पष्टे तवः ५
अधना अपि ते धन्या साधवो गदमो धनः यद्गृहा यद्द्वयो विराह भूमी च रावणः १० व्या
लाल यद्गृमा येते प्यमिता विलसे यदः यद्गृहा स्त्री रीपा दीय पादती धि विवर्तताः २१ स्वा
गतं वीहि जयेष्टाय दत्तानि मम तवः चरति अद्रया धीरा र्वला एव हति वे १२ कश्चि नः
ऊषालेनाया इदं द्रया रीयेदना व्यासना वाय पतस्मि न्यति तनो स्व कर्मभिः १३ भवत्त
ऊषाल प्रश्न आत्मा शमेषु नेष्यते ऊषाला ऊषाला यत्र नसेत मातृ नयः १४ तदहं
तविस्त्रभः सह दोत्रत पोस्वना सह संभव एतस्मि न दोमः केन जसा भवेत् १५ व्यक्त मा
त्यवता मात्मा भगवाना न्न भगवनः स्वानामन गृहाये मे सिद्ध रपी चरत्यनः २६ रामः

तत्रालास्यमभवंतो ह्यहंति ब्रताति चरंति यदाष्टौ ब्रतानि ग्रन्थे बालाश्रुते २५ इन्द्रियार्थमेवा
 शीघ्रकषाद्यवदन्ति ते जायतः प्रमत्तान् ग्रन्थे यस्मिंस्तस्मिन्महादे २६ ननु भगवान् जानाति कालं
 काले लोके तस्मात्स नस्तत्राह भवति २७ तत्र स्मृतं तल्लिङ्गाः सन् तदस्य न हतं प्रानास
 हरेः सुखा ननु क्वापि २८ नावन्तु नाना तल्लिङ्गाः सन् तदस्य न हतं प्रानास

तं ग्राह्यतां यीराणां आत्मत्वेन प्रवृत्ताः
मानः ग्राह्यान्भावयन्ति प्रवृत्ताः प्रायताः

श्री-
भाव-
नी-
५०

तत् किमनग्राह्यं च आशयो हृदय मया धियं स्पृशत पवमुक्ताः समस्ता लक्षणाः कर्तृत्वाद्यो येन आननः सकाशा
हृदि ज्ञेयादिभ्यः सत्त्वः आदिनेव विद्यमानपश्यत्येव कुतश्च यदा यादृष्टदृश्यप्रतीतं रतः करणहेतुत्वादित्या
दृष्टो हृदयः आत्मा इत्यातयो यव न पूर्वमासीत् स विनाशप्रतियया स्वप्नमजाहमित्यागमितं हेत्यादिदृष्टिदृष्टं
सत्यं स्वप्नवस्थानाशानपश्यमितुहत् ३० इष्टदृष्टभेदप्रतीतं रतौ करणहेतुत मन्वयव्यतिरेकाभ्यामपवाद-
यति आत्मानं इष्टां रं इष्टियाथ हृदय उभयोस्तयोः परं सेवेयं हेतुमहंकारं अशयोतः करणसत्यवजाग्रत्सु-
प्रयोपश्यति अयदा सुषुप्तातडक्तं दृष्टानराजितं दृष्टदृष्टं दृष्टवरेजितं ग्रहं हृदयोभयं कुतश्चाशेदेततात्मनः

18

दग्धाशयो मक्त समस्ततद्गुणो नेवात्मनो बहिरंत विद्यते परात्मनो र्यपवधानं प्रस्तात् न येन यथा श्रुतं
स्तद्धिनाशे २० आत्मानं इष्टियाथ परं यदभयोरपि आत्माशय उपाथो वै प्रमात्यश्रुतिनायदा २७
निमित्तं सति सर्वत्र जलादावपि श्रुतः आत्मनश्च परास्यापि भिदात्यश्रुतनायदा २५ इष्टियं विषया
कृष्टेराहितं ध्यायतां मनः चेतना हरते उद्वेगं सेवस्त्रोपमिव प्रदात ३० अश्रुतमवस्थितिस्थिते ज्ञानभे-
दाः स्थितिज्ञेये तदो धेकवयः प्रादुरात्माय ... वधात्मनः ३१

नि २७ एकस्मिन्नात्मनि दृष्ट्यादिभेदप्रतीतिरौ पाधिकीति दृष्टान्तेन स्पृश्यति निमित्तं इत्यालोके स सर्वत्र जलदृष्टि
णादोभेदनिमित्तं सत्येव आत्मनो विवभूतपरस्पृशति विभस्य भेदपश्यति स्म ननु जलायभावे २५ तदेवं च तर्हि
रसगात्ररत्यामोदहेतुत्वमुक्तं इदानीमनात्मरतेः ससारहेतुनुमाह इष्टियरिति वतर्हिः ध्यायतां यणा रूपे स्मर-
तां पुसां इष्टियाणि स्मृते विषये राह्यवैनेतश्च मन आदिप्यते विषयासक्तिः प्राप्यते तश्च उद्वेगः सकाशात् यमं
वेन च चारसामर्थ्यं हरति यतश्चाविवेकिनो न लक्ष्यतरति दृष्टान्तेनाह नीरजः कुशादिस्तवः यथा मले स्त्रोयह
दयहरति तद्वत् ३० विवेकचेतनामनुतस्यामपहताया स्थितिः श्रुतपरानुसंधय ... अश्रुति एवेतदो धे ज्ञानभ्रंशो आ

प्रहः ३१
अनपवहेतोरात्मनोप-
५०

अर्थोपायाः अर्थानिष्ठाः साधनाः इन्द्रियगताः कामानिष्ठाः सतः सहयोगो हीनस्यामतस्तथा तेषां च ये समता अ
 र्थाः कामाश्च तेषां मपरिग्रहेणाविविक्तविजितेयारुचिः तथा आत्मन्यवपरितोषमतिः स्यात् किंतु हेतुर्गतापी
 येषां नाहितानस्मिन्सतिविविक्ते रुचिर्नकार्येन जात्यनिपरितोषः कार्य इत्यर्थः २३ पारमहंस्यस्यैवाऽप्येवा
 मादिप्रधानयावत्त्वात् स्यात् आत्महितानस्य धननस्य कुरुद्वरिते मेवाग्ये शीधुश्रेष्ठममतेतत्पुनरिच्छतिमुत्तेनेत्यर्थः
 मार्गोत्तरस्यानिदया निरीहया योगतोषाये क्रियायाहितेन शीतोत्सादिहृदसहनेन २४ अर्थेयत्पत्रा

अर्थेन्द्रियाराममगो ह्यात्समातत्समतानामपरिग्रहेणा विविक्तरुच्यायनितोष आत्मनि नाहरेर्गतापी
 येषां नात् २५ अहिंसाया पारमहंस्यस्यैवाऽप्येवाऽप्यनिदया निरीहया हृदति तित्तया च २६ हेतुर्गतापी
 मत्स्याप्यसगः सदस्यनात्मनि स्यात्तिर्गतापी च सति चान्तरातिः २७ यदा रतिव्रसति नैषिकीपुमा
 नाचायेवान्ज्ञाननिगारदसादहत्यवीर्ये हृदयजीवकोशं पंचात्मके योनिहियोत्पितायिः २८

कथने भूमावतरणगोत्रेन पुनरुच्यते तत्पराहुरिभक्ताः तेषां कर्तृपराः कर्तृलंकारभक्ताः ये हेतुर्गताः तेषा
 मभिधानेन सदस्यकार्यकारणात् २९ भवत्यन्यत्रासेग आत्मवति श्रुततः किमत आह यदा निष्ठाप्राप्ता र
 तिर्भवेति तदा आचार्यवान् ज्ञानेनैवागम्यागेन अवीर्ये निवासने सत जीवस्य कोशादाह रक हृदयलिगशरी
 रे पुमान् हृदिकथ्य भूतयव भूतप्रदानयदा अविद्यास्मिता रागद्वेषाभिनिवेशाः पंचक्रेता तदा ह्यकं उत्पिताः
 प्रज्वालितोयिः ३० निराणिमिव यदा हनिता गी नुग्रहं श्रुतदा ज्ञानने रागयो वेगो नैः उत्पिताः सोदातकारः
 अवीर्ये पुनः प्रवोते ३१ अथ यान भवत्यव हृदये दहति शेषं समानम् ३२ राम राम राम

श्री-
भा-व-
टी-
६९

19

स्या वरजो गमादीनां बुद्धि व कास्तीत्युक्तं तेषां सत्त्वं तस्मै च न्यादौ म्भारस्य मालिन्ये प्रसक्तं तिसृजं च त्रिदिक्रमभक्त्याने
प्रणमति यन्निदं विष्णुमदसदात्मतया तत्कृष्टभावेन कार्यकारणभावेन वामायेव विभाति तत्र प्रययते मायात्वा
हेतुः विवेकं विधुति निराकृत्य स्पततसज्जिवेति नाशद्योदद्योते नित्यसक्त यतः परिशुद्धततः ततः विबु
द्धतत्वे सत्यं अतएव प्रवृत्ता अभिभूता कर्मभिः कलिलामलिना प्रकृतिः तं ३६ तमे वैदेति ज्ञानमुपदिष्टं
स्य उक्तेरेवेन भक्तिमयदिशति द्वाभ्यां यस्य पादयकजयोः पलाशानि अणुलयः तेषां विलासः कातिता

यस्मिन्निदं सदसदात्मतया विभाति माया विवेक विधुति सति वाद्बुद्धिः तं नित्यसक्त परिशुद्ध वि
बुद्धतत्वे प्रवृत्ता कर्म कलिल प्रकृति प्रयये ३६ यस्यादयकजयलाश विलास भक्त्या कर्मोपाय प्र
थिनमुद्रययेति संतः तद्वरिक्त शतयो यतयोपिरुद्ध सोतो गणाः क्षमरणो ब्रज वासुदेवे ३५ क
होमस्तानि दुर्भवाणां वयस्त्वेषां यद्वर्गं न कर्मसुखेन तितोरवेति तत्वेदरे भगवतो भजनीयमेति
कृतोऽप्येव्यसनमतर उस्तराणो ध- मैत्रेय उवाच स एव ब्रह्म पुत्रेण कुमारैणात्ममेधसा दशि
तात्मगतिः सम्यक् प्रशस्यो वचनेन्यः धा ॥ रामः

स्य भक्त्या स्यात्कर्मोपाये अद्वैतकारुण्ये हृदये प्रथिकर्मभिरेव संश्रितं रिक्तानि विविधयामनिदेवोरुद्धः प्रत्या
दतः सोतो गणा इन्द्रियवर्गो यैः अरणो शरणो २५ नेत ब्रह्म विदामोति परमिति श्रुतेः कथयत यो नाहु म्ययेतो
त्युवाते तज्ज्ञ ह्यह्यति अस्वेषां तस्वस्तराणो हेतुः उद्देश्यो येषां तेषां मस्तानि दुर्भवाणां वयस्त्वेषां यद्वर्गं न कर्मसुखेन तितोरवेति तत्वेदरे भगवतो भजनीयमेति
असुखेन योगादिना इन्द्रियवर्गो यैः अरणो शरणो २५ नेत ब्रह्म विदामोति परमिति श्रुतेः कथयत यो नाहु म्ययेतो
व्यवकाराभाव आर्षः उस्तराणो वयस्त्वेषां यद्वर्गं न कर्मसुखेन तितोरवेति तत्वेदरे भगवतो भजनीयमेति तत्वेदरे भगवतो भजनीयमेति

च
सं
क्षिप्त

राम-
६९

एवं श्रुतो नाशो भवतु ततश्च किमित्यत आह यदपि यमधिकृत्यान्वस्य विषयस्य प्रियतमसत्त्वे आत्मानस्त्वे कामायम
 वो प्रिये भवतीति श्रुतेः तस्यात्मनः स्वेनैव यो व्यातिक्रमो यद्वः तस्माद्यस्यार्थनाशो भवतः परतरः स्वार्थेनाशो नास्ति
 ३२ कुत इत्यत आह अर्थस्य विषयस्यापि धानं इन्द्रियाद्ये कामस्तस्याभिध्याने सर्वार्थनाशाने विज्ञाने यो लायरो लये
 न ध्यानेन मृत्वा ता स्यावरो ३३ अनात्मरतेरनर्थहेतुत्वमन्ते सरस्याप्याह न तिय हस्तधर्मादो नो विद्यातकतस्मि
 न् संगतसः सेसारे ३४ तत्त्ववन्निर्देशात् पुरुषार्थसाम्यं प्रतिवारयति तत्रापीति कृतान्तः कालः ३५ भयसंयु

नान्तः परतरो लोकेषु सः स्वार्थव्यातिक्रमः यदध्यन्यस्य प्रयस्त्वे आत्मनः स्वव्यातिक्रमात् ३२ अर्थेन्द्रिया
 र्थेभिध्याने सर्वार्थाय हवो नृणां श्रेष्ठानां ज्ञानविज्ञानायेन विशपति सत्त्वात् ३३ वक्तव्यं तद्विचिन्ते
 गनमस्तीति ततो धुकः धर्मार्थकाममोक्षारण्यदस्येत विद्यातकम् ३४ तत्रापि मोक्ष एवार्थ आत्माति
 कतयेष्यते वर्यायार्थे तय नित्यं कृतो तभयसंयुतः ३५ परे वरे च ये भावा गणयति करादव नतेषां
 वियते देमराशि विधिसिता शिषा ३६ तत्त्वनरेदजगतामयत स्थुवा वदे हेन्द्रिया सुधियणा नभिरा
 हतानो यः क्षेत्रचित्तपतया हृदिविशगा विः प्रत्यक्षवकास्ति भगवोस्तम वै हि सोस्मि ३७ ॥ रामः

ततमो नाह धरे ब्रह्माहयः अवरे स्मदादयः गुणक्षोभादवय आहवेति ईशः काले स्तेनविधेसिता शिषोयेषां
 यस्मादनात्मरतिरनर्थहेतुः तस्माज्जगतां जगतामोक्षस्युवा स्यावराणां वदे हृदि भिरात्मना हकारेण वा हतानां
 हृदियश्च कास्ति प्रकाशते त्वमर्थे हि कथं सोस्मोति सोस्मोति यावे सपवे कोस्ति ततो न्यदसदित्यर्थः ननु
 जीवो हृदि वकास्ति न न्यस्तजह ननु कुरु जीवविय ह्यतिन आविः प्रत्यक्षः तर्हि बुद्धिः न प्रत्यक्षः अतिलोमेव
 वकास्ति बुद्धिस्तयः विषयाकारणतस्कारः नततदि यक व्याप्तव न सत्त्व न सत्त्व परिच्छिन्नः विभूता भगवा

ततमवदति ३७ ॥

श्री-
भा-व-
दी-
६२

ब्रह्मसात्कृतं ब्रह्मण्यपि ते यथाभवति तथा ५- निर्विघ्नाः कर्मस्वनासक्तः कर्माध्यक्षकर्मसाक्षिणो मुदा सो नेम
नानोक्तो दिष्टवर्णो वा न्ययः नासज्जतेत्यतरेण वा ५१ अविधिभार्याया ५३ सोमश्रासो राजा च सश्वभुवो वसुध
नं गृह्णन्ति स्तृजश्चासौ स्तृजं वत्सराजाः प्रत्यनामात्माकरणे ५६ अग्निरिव उर्वरः पौः स्वरा इव ५७ समुद्राय

कर्माणि च यथाकाले यथादेशे यथाबले यथोचिते यथावित्तमकरोद्ब्रह्मसात्कृतं ५- फले ब्रह्मणि वि
न्यस्य निर्विघ्नाः समाहितः कर्माध्यक्षकर्मस्वनात् आत्मानं प्रकृतेः परं ५१ गृहेषु वने मानोपि समासाज्य
श्रिया नितः नासज्जते दियार्थेषु निरुद्धं सति रक्तं वत् ५२ एवमध्यात्मयोगेन कर्माण्यनुसमाचरन् पुत्रा
बुत्यादयामासयेवाविष्णोः सप्तमताम् ५३ विजिताश्च धर्मकेशोदयश्च विष्णोः सर्वलोकाणां
नावधारैकः पृथग्गुणान् धर्मो गोपीयाय जगत्सृष्ट्या काले सेवेत्युतात्मकः मनोवाग्भूतिभिः सोमैः
प्रणोमरेज्यन्तजाः ५४ राज्ञेन यथाग्रामयेयं सोमराज उवाच ५५ स्तृजं वदित्स्वजन् गृह्णन्त्यते पवभुवो वसुः
उधर्षेत्स्वजं सवाग्निमहेन्द्र इव उज्यः नितित्तया धरित्रे वयो रिवामो हृदो नृणां ५७ वर्धेति स्म यथा
कामैः यजेन्त्यश्वतर्ययन् समुद्र इव उद्धोयः सत्तेनावलराडिव ५८ धर्मराडिव शिलाया माश्रये दिसवा
निव ऊवेरश्वकोशाशो यथा यथा वरुणो यथा ५९ मातरि श्वेव सर्वोत्मा बलेन सदसो जसा अविषरुतया
देवो भगवान्भूतराडिव ५- कर्दय इव सौंदर्ये मनस्वी स्तराडिव वात्सल्ये मनुवद्गणो प्रभवे भगवान्जः
६१ हृदस्यतिबलवादे आत्मवत्स्वये हरिः भक्त्या गोपुरुविशेषु विश्वक्सेना ववर्तिषु क्रियप्रश्रयशो

लाभ्यामात्मतत्त्वपरोधमे ६२ राम ॥ आगोभीयेणो नावानिति न बुध्यते तथा सौवा

भिप्रायतो उद्धोयः अवलरादमेरु रिव ५८ ५९ सर्वात्मा सर्वत्र संचारशक्तिर्वलादिभिर्मातरि श्वेव भूतराड श्री
रुद्रः ब्रह्मो ब्रह्मेव ६१ आत्मवत्स्वजिते दियत्वे भक्त्यादिभिराद्यो धमेवात्मनेव तत्त्वः ६२ ॥ रामायनम् ॥

राम-
६२

अस्य त्रितिसंभोधने प्राधान्यादेकस्य प्रयमित्युक्तिः सर्वोक्तिः ॥ आत्मनादेहेन सह सर्वे राज्यादिको मदीये साधु छि
 हे साधुभिः स्वीये सन्तसं प्रसाधयेण दत्ते अतस्तत्समत्वाभावात् एतदतिगाया किं देन पिद्विधिदत्ते नो ह
 कादितस्मैदान उपेण प्रत्यप्यते ॥ ४३ ॥ न वेदनेन दीयस्येव समर्थो यथा भृत्यो राज्ञि स वा उपेण तो भ्रष्टादिक मध
 यत्तितथा मायापि सर्वे निवेदिताः कुरुतेत्याह प्राणा इति ॥ ४४ ॥ आत्मनाः सत्यभावे प्रपेक्षयति सेनायत्येवेति ह्य
 म्या ॥ ४५ ॥ वस्त्रपरिधने अन्नकेवलं भुजते न च दाने स्वतेत्याः ॥ ४६ ॥ सत्यपि स्वते सर्वे सेनापिन गुरोः प्रत्यपकत्तेश

राजोऽवाच कृतो मने प्रहः सर्वे ह विणा तां तु केपिना तस्मादादयिते अस्य भगवन्प्रयसागताः ॥ ४३ ॥ नि
 ष्यादितश्च कार्त्तनं न भगवद्भिर्गुणान्तरभिः साधु छि हेदिसर्वे मे आत्मना सह किं दे ॥ ४४ ॥ प्राणादाराः
 सता अस्य नृणां सपरिच्छदाः राज्यमदीयत्तु को प्राप्ति सर्वे निवेदिने ॥ ४५ ॥ सेनापत्यं वरात्पेवेदनो
 त्वमेव च सर्वलोकाधिपत्यं च वेदशास्त्रविदहंति ॥ ४६ ॥ स्वमेव ब्राह्मणा भुक्ते सर्वे स्ते सददातिव त
 स्पेवानुशृङ्गेण भुजते क्षत्रियादयः ॥ ४७ ॥ यैरोह शोभगवतो रातिरात्सवाद एकोतिनो निगमिभिः प्र
 तिपादितानः त्वत्पदत्रक कृणः स्वकृतेन नित्यकोना सतत्यतिकरोति विनोदपात्रे ॥ ४८ ॥ मेत्रेय उवा
 च त आत्मयोगयतय आदिराज न एजिताः शोलत दीयं शंसतः खे भवन्मिषतो नृणां ॥ ४९ ॥ वैश्यस्य पु
 र्यो महतो संस्थित्या यथात्मशिक्षया आत्मका समिदात्मानं मेन आत्मन्यवस्थितः ॥ ५० ॥ रामः

वपमित्यादयैरिति आत्मवाचे अथ्यात्मविद्यारेये को ततः निश्चयेन निगमिभिः वेदविद्येत नित्यमनल्पक कृणः
 स्वकृतेनैव दीनो ह्यरण कर्मणा तु ज्ञानकोना सतत्कृतमयकारे प्रतिस्यस्य एकरोति तदमात्रमजलि विनामयो
 जत्तिरेव तेभ्यो वरुणस्यः यद्वा विनोदपात्रे उपहासास्य दे प्रत्यपकारेण प्रयत्नाजना सपहासास्य दे भवेदित्ययः
 ॥ ५० ॥ खे भवन्मिषतो नृणां ॥ ५१ ॥ युयो सरथः अथ्यात्मशिक्षया यत्स्थितिरेका प्रगता तयात्मन्यवस्थितः

॥ ५१ ॥

श्रीव-
ली-
६३

2

परिकर्मणापरिवर्धयाम्युद्भसन्नश्चात्मा मत्तोयस्यतस्यत्तातमभूत्कीदृशोयेननिजंउपाधिजीवकेषांहरयग्रंथिंसे
 साथानामसंभवादीनांयदमाश्रयविहृदकीदृशोनश्नयाभक्तानि शितिनकयंभूतघातसुभगवतःअनसंस्प
 रेणानुवृत्तिःसंपूर्तिर्यस्याःतथातिशितेन ॥ किंचक्लिन्नाश्रयधीर्देहात्पुद्गिर्यस्यतोधिगतात्मगतिः
 मृतपवनिरीहः प्राप्तासिद्धिपुर्विस्पृहः येनवपुनेनज्ञानेनइदंशेषयपदंविहृदतततत्पजेत्यक्तवान्नाप्र
 यत्वादिरामेत्यर्थः तस्ययोगसिद्धिपुर्विनिस्पृहत्वमुक्तमेवेत्याह तावेताःप्रमत्ताःकितप्रमत्तौभवतित
 स्पृष्टीकृतसकथारत्नत्वावतासलोभोजातइत्यर्थः १२ देहत्यागप्रकारमाहसंपीयतिपंचभिः पायु
 सनक्तुप्रागेभगवान्पदाहाध्यात्मिकेपदं योगेतेनैवपुरुषमभजत्पुरुषसंभः १३ भगवद्वधि
 णाःसाथाःश्रुत्वायततःसदा भक्तिर्भगवतिब्रह्मण्यन्यविषयाभवत् १४ तस्यानयाभग
 वतःपरिकर्मश्रुत्सत्तात्पुनस्तदनुसंस्मरणानुपपत्त्या ज्ञानेविरक्तिमदभून्निसितेनयेनविहृ
 दसंशयपदनिजजीवकेषां ॥ किन्नाश्रयधीर्भिगतात्मगतितिरिहस्तन्यजक्लिन्नदिदंवपु
 नेनयेन तावत्तयोगगतिधिर्यतिरप्रमत्तोयावद्भदाग्रजकथासरतिनकुर्वीत् १५ एवंतवी
 रपुवरःसंपोष्यात्मानमात्मनिब्रह्मभूतादृक्कालेत्तयाजस्वकलेवरं १६ संपीयपायुष्या
 लिभ्यांवायुमुत्सारयस्ततः ताभ्यांकोष्ठेषुवस्थाप्यस्यदरःकुंठसाधयति १७ उत्सर्पयन्नस
 न्मध्मिन्नमेणावेषपतिःस्पृहः वायुवायोदितोकापेगेजःतेजस्पृयुजत १८ ताम-
 पुदंसंपीयेतिशक्तासतेसंचितंसंपीयसीवतोस्त्यागउत्केनेवत्तमभ्यतः सद्येदत्तागउत्केनप्रकाशन
 भित्तीरितस्तथापाराद्वायुमुत्सारयन् दुर्धनयन्नाभ्यामवस्थाप्यततः कोष्ठेवस्थाप्यअप्युजदितुन
 रेणात्वयः कोष्ठम्येवाहहृदादीनांदेहससीवन्नुमध्यंतस्मिन् १९ तंवापुंणांठातरेवमस्तुआणान्त
 म्ययत्कमेणासन्मध्मिन्नसरेध्र्यावेषपततोदेहार भक्तपवभूतोविसमहिभूतेषुवितातवान्नदाहवापुं

श्रीव-
ली-
६३

२२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्री-
भाष-
दी-
८७

अनेनेयद्रमि शयनादितस्मिन्मर्षेयानिष्ठांतया अर्षीणात्रियमाधीदेहपात्राकंदमलादिहतेः तया
वाशान्तिदुःखेनप्राप तत्रदेहः प्रयुसः करेणस्य शनेमानस्यताभ्यानिवृत्तियस्याः २० एशियाः यत्तुः इति
तत्त्वमुत्तम्यादेवतापूषणाविषनेन एश्याविलेखेननादिकं यस्मिन्तयाभूतंदेहमालक्ष्यतेदेहचिन्तामारापय

अतीवभर्तृवैतधर्मनिष्ठाप्रपूषयाचारषदेहपात्रया नाविंदतार्तिपरिकर्षितापिमाप्रयेस्कर
स्पर्शनमाननिवृत्तिः २० देहविषयातिलवेहनादिकंपत्तुः एशियादयितस्यवात्मनः आला
त्यकिं चिज्जुतिलप्यमासतीवितामशारापयददिसावृत्ति २१ विधायकत्वेदृदिनीजलाप्र
तादत्वादकभर्तृरुदारकर्मणाः तत्वादिविष्योत्तिदशांतिः परीत्यविवेशवद्विधायतीभ
र्तृपादौ २२ विलोक्यावगतासाधुंष्टुंवीरवरंयति तद्वृत्तंरदादेवैदेवपत्तुः सहस्रशः
२३ कुर्वन्त्यः कृत्तमासारतिस्मिन्मदरसानुनिनदत्समरत्तयेषुगणानिस्मयरसरे २४ देवा
उचुः अतोवयंवर्धयमीयावेवंभभुजांयति सावात्ममायतिभजेयजेप्राणीवैधूरिव २५ स
षानूनषजत्सध्वंअत्रवेन्यंयतिसती यप्पतास्यानभोत्पादिडविभावेनकर्मणा २६ तेषाडुग
पंकितन्यन्यत्मानांभगवत्पद भुविलोलायुषोषेवनेमृम्यसाधयंत्युत २७ सर्वचित्तवतात्मधु
कल्लुक्कृतामहताभुवि लब्धापवर्ग्यमानुषविषयेषुविषजते २८

न २१ कृत्यतत्कालोचितंविधायदृदिन्याजलेआप्तनास्त्रातासतीभर्तृरुदकंदत्वादिविभ्रेतरिदोस्थितान
नत्वावद्विभिःप्रदत्तिलीकृत्य २२ देवैःसहिताः २३ गणानिस्मयभाषते २४ भगवान्ययतेगम्यतेनेनेति
तथातत्रकर्म्यत्तानेयेवचलायुषोपिमाययतिनेषाअत्रदेवादपदेकिमुडलभनकिंचिदिदृश्याः २७ अभक्ति
शाचेतिसर्वचित्तयतियतग्रात्यनेदुष्यति योपवर्गसाधनेमानुषलब्धापिविषयेषासक्रियाति २८ ॥

२२

९५

एतानि द्वे द्विचक्रि शरणा इति शंतेये न देवं देहं प्रचिन्ताया हि तोयात्प्रतिपत्तये महाभूतानामपि तयमाह ति
 तिमं गत्य को कने वा न तदंभः प्रदत्तः न प्रवापु १५ न देवं तामसाहंकारकपि स्यात्काशयते तय प्रज्ञासाति
 क एजसाहंकारकाया एतयमाह इन्द्रियाणां हि वरतो यन्मनो विधीयते इति यमुमन इति देवानामप्युपल
 ताणामपि कस्य कत्तानेन मनस इन्द्रियगुणान्तेषु लयाभिधानेन न कायत्वात् न इति गीतात् इन्द्रियाणां हि व
 रता यन्मनो विधीयते इति इन्द्रिये विषया रुपु गतिन प्रायत्ता मन इति इन्द्रिये पुन भूति पावे व्ययमयः
 भेदादीनामनेन भूत्या लये केषां विना न मप्रनुमानेन कतमेनेपि इन्द्रियाणां योऽन्तः न भोगलभ्य गतः श्रोत्र
 ग्राहाः अत इन्द्रियाणां स्यात्तादिन्द्रिये पुन भावि भावि न भिन्निना नो इन्द्रियाणां यथा इवे उवादि प्रवृत्तिना भः सच
 विषयाधीन इति श्रोत्रादीनां विषयेषु ग्राहादिषु लयः यद्वा न मानकावा एषु इन्द्रियाणां मनो व्ययवो हतयेन

एतान्याकाश इव तोये यथा स्थानं विभगशः तितिमं भसितने जस्य दोषा योन भस्य १६ इन्द्रिये
 पुमन स्तानि तन्माने पुयथा इव भूतादिना मृन्मृत्तमहत्यात्पनि तदंभः १७ तस्य गल विन्या
 संजीवमाया मयन्यधान नवानुशयमान्यस्य मसावनुशयी प्रमान १८ ज्ञान वेराग्यवीर्येण स
 रपस्या जहात्युधः १९ अविनाम महाराज्ञी तत्पत्न्य नृगतावनं सज्जमायं न दहो वपन्य शोष
 शनं भुवः २०

मानकायैव देवा रिक्ताभिधानेन न तदधीनत्वं विवक्षयेत्यविरोधः भूतादिनाहंकारेण प्रागवशिष्टतमः स
 हिता नो इन्द्रियाणां कृष्ण परतीनात्ता भूतादीनां तन्महत्तत्वे सदय इत्यर्थः २० सर्वेषां गुणानां काया
 णा विन्यासः स्थिति येषि नृन महान्तमाये माया मयोपाधि प्रधाने जीवे तवानुशय प्रयाधियः पूर्वम
 नुशयी प्रयाधिवः प्रसाधुः वृत्त्या स्थितः सव्रजहादित्यर्थः २१ वन प्रवशमारभ्य राग्याः क
 पासाह अविनामति चतुर्भिः प्रवृत्ता अनेन मान अत इहान्तदपि नाहं तिया किपशो भुवः स्थाना मति य

२
१५
१६

श्री.
भा. व.
श्री ६६

गुर्वोत्ताकारिणां शिवदर्शनं स्वतः एव भवतीत्याशयेनाह प्रवेतमदति ॥ समुद्रमुपसमुद्राकिं विवृतं उयोधिकेवेति ।
कर्मप्रवचनीयः प्रसूताः सलिलाशयाः मत्स्यादयो यस्मिन् २० नीलोत्पलादीनामाकरेण मस्यान २१ उत्पला
भोजकचूराणि रात्रिदिनसंवितासीति इंदीवरनीलोत्पलानां प्रवृत्तिः प्रोच्यमानं नार्थं हेमादिभिरुज्जितं २२
मयानां भ्रमणानां सोऽस्य एव भवतस्तत्परतयाह ह्युगमाणां लतां विषायास्मिन् पद्मकेशरजादित्तविति पतापवने

य

मैत्रेयः प्रचेतसः पितृर्वाक्यं शिरसादायमाधवः दिशं प्रतीनी प्रपुल्लपस्यादित्तचेतसः ॥ समुद्रमु
पविस्तीर्णमपश्यत्समसात्सरः मदः प्रवदं स्वकंप्रसन्नसलिलशये २० नीलारक्तौत्पलां भोजक
रं दीवराकरं हेमसारसं वक्राहकारं ज्वलितं २१ मत्प्रमृशमानं ह्युगमलतां विषे पद्मकेश
रजादित्तविति पतापवसोत्सव २२ तत्र गांधर्वमाकर्णदिव्यमार्गमनोहरं विस्मृतां प्रजाला
मृदंगपलावाद्यन् २३ तर्हि तस्मै सस्त्राविष्णुमंतं सलानुमे उपगीयमानमप्रप्रवरं विवृथात्र
गेः २४ तस्मै मुदिकायामशौतिकं डेविलोचनं प्रसादसमुत्पलं वीक्ष्य प्रणम्य ज्ञातकोत्तुकाः २५
सनात्प्रपञ्चातिहृतभगवान्धर्मवत्सलः धर्मज्ञानशीलसंप्रजात्मीतात्मीन उवाच ह २६ श्रीसु
इति वाच स्पष्टं द्विषदः प्रजाविदितवाः विकीर्षत श्रवणस्य भद्रवरद्वारे

नोत्पलो यस्मिन् २२ तत्र मृदंगपलावादिवाद्यमनुपञ्चादियैर्मर्मभेदैर्मनोहरं गानं २३ तस्मै मुदिकायामशौतिकं
प्रणमः पागंतरे मृदंगपलावादिश्रवणस्तन तेषां धर्मातिशयं च दिव्यं २४ तत्र विलेपनां भद्रं ज्ञातकोत्तुकाः
प्राणेषुः इत्युत्तराणां चयः २५ तत्र ह्यमराशिसह २६ तत्र शितिनीलः कडोय २७ २८ २९ विषदः

विकीर्षितं भगवत्परायनं विदितं २० ॥

३

निःशक्तिं निःप्रतिप्रवेका अमः
 रूपदस्य कः पादेव देवेन वस्त्रोपदिशत इति तमः
 मित्रानि पंचसायाने समसीमां सज्जतायाः तन्निनायिः कामः
 भयान्न पधारिणी च तौरमया सा सरमयिना च तदेतः यकीरुपायः
 विभाया भ्रात्याभिः कामि मवारतददिति लकीमिवेति यावत् लोकधृतिः

४

माधुदीयवदेवोक्तामुपयेभ्यस्तदिति यावत् तत्राह सर्वोक्तिकोरोरी सुवृत्तकृतं
 हेचक्रेणिः भुक्तीमिव ११ विवधासुरागधर्व मुनिमिह नगराः विजिताः सूर्ययः
 वनपुरः ११ प्रचीनवादिषः पूजा नातइत्ताद राभवन तत्पनामवतः सर्वधर्मज्ञाः प्रवेतसः ११
 पित्रादिभ्यः पूजासंगतं पुण्यं विमाविज्ञान दशवर्षसहस्राणनपसावैकापस्यति १४ यउक्तपा
 पितृष्टनमिरे शानप्रसौदता तध्यायनी तगतश्रुजयतश्रुसयताः १५ विदुः प्रवेतसाता
 रित्रेणयथासौत्ययिसगमः यहापादहाः प्रीतः तचेदसत्तदायवत १६ सगमः तलविप्रवे
 शिवेनहिनारीरिण उलभाभुनयोदधुर सगायमभीस्थित १७ आत्मातामोपिय न्नस्पलोककता
 सगधस शक्तायुतोविचार वैद्योराभगवान्धवः १८ श्रीरामायनमः

एयैव विवधादयो विजिता मुभिभृताः तत्र नृपरेः पारौकण्येव धृतिमात्रेणैव ११ तत्पनामवत मात्र
 रश्चयसाधर्मज्ञाः धर्मपाराः ११ तपसातपसायतिहरिभुवनं सर्वयामासः १५ मुनयापिसगत्याग
 नासमिष्टयंदधुरेवकेवलननुप्रापु तेन शिवेन १७ ननु मनीनाकित शानेन ह्योरजोदित्या शक्ताह मात्पा
 समा पिलोकरवनायपालनाय १८ रामायनमः श्रीरामायनमो नमः

श्री
भा.व.
टी
६०

सर्वरूपत्वं प्रपंचयति प्रणमति साहैर्दशभिः पंकजं लोकात्मकं नाभौ यस्य तस्मै कारणात्मने नमः करुणा
देवसृज्यानां प्राणिनां येऽयाययः भूतानि सूक्ष्मानि तत्मात्राणि इंद्रियाणि च तेषां मात्मने नियंत्रे अतः कर
णचतुष्टयाधिष्ठातृत्वेन प्रणमति चतुर्भिः श्लोकार्थैः वासुदेवाय विज्ञाधिष्ठात्रे कूटस्थाय निर्विकाराय चित्रस्यै
क रूपत्वात् ३५ संकषणाय अहंकाराधिष्ठात्रे सूक्ष्माय अव्यक्ताय दुरंताय अंतकाय सुखादिबालोकाय वि
प्रवत्यप्रकृष्टो बोधोयस्मात् अंतरात्मने बुद्ध्याधिष्ठात्रे ३५ हृषीकानातिंद्रियाणामोशयदिंद्रियमनः तदात्म

नमः पंकजनाभाय भूतसूक्ष्मेन्द्रियात्मने वासुदेवाय शोभाय कूटस्थाय तरोदिवे ३५ संकषणाय
सूक्ष्माय दुरंतायांतकाय च नमो विश्वप्रबोधाय प्रद्युम्नायांतरात्मने ३५ नमो नमो निरुद्धाय हृषी
के चंद्रियात्मने नमः परमहंसाय पूर्णाय निभृतात्मने ३५ स्वर्गाय वर्गाहाराय नित्यं शुचिषट् नमः
नमो हिरण्यवीर्याय चातर्हीत्राय तंतवे ३० नमः ऊर्जैर्द्रियेभ्यः पतये यज्ञे तसे तपिदाय च जीवानां
नमः सर्वरसात्मने ३० ॥

ने सूर्यं नृपेण प्रणमति परमहंसाय सूर्याय पूर्णाय तेजसा विश्वव्यापिने निभृतात्मने तय वृद्धिश्च न्याय ३० स्व
र्गाय वर्गाहाराय च शुचिचिंतः करुणवीर्यं तितस्मै हंसः शुचिषट् इति श्रुतेः हिरण्यवीर्यं यस्मै तस्मै अग्रि
यचातर्हीत्रं कर्म तस्मै तत्साधनायेत्यर्थः ऊतः तंतवे तद्विस्तारकाय ३० सोमत्वमाह ऊर्जैर्द्रियं तूष्णमश्रय
देवानां मन्त्राय यज्ञे तसे सोमाय साहियितृणां देवानां चात्रे एवेत्तपाय त्रयाः पतये हरये नमः सूर्याग्रिसो
मत्वेनैव तेजस्तत्तं ३६ ज्येष्ठत्वमाह सर्वरसात्मने जलनृपाय ३६ श्रीराजाय नमो नमः ॥ राम ॥

राम
६०

अनुग्रहाकारणमाहयः साक्षाद्वासुदेवं प्रपन्नः सहिमेप्रियः कथं भूतं रं हसः सत्त्वात्रिगुणत्वथानात् जीवः
 संज्ञितात् पुरुषाच्च यं प्रकृतिपुरुषयोर्नियंता रमित्यर्थः २८ तत्किं तस्य महत्तमत्वादित्याह स्वधर्मनिष्ठः पुमा
 नवद्भभिः जन्मभिरिचितो प्राप्नोति ततो विपुण्यातिशयेन मामेति भागवतस्य अयदेहांते अस्याकृते प्रपंचा
 तीते वैस्मवं यदमेति यथा हेरुद्रो भूत्वा आधिकारिवहन्निमातः विबुधा देवा आधिकारिका कमलात्पये प्रथिः
 कारांते लिंगभंगे सत्ये व्यंति २९ अथ भागवता वासुदेवं प्रपन्नस्य मे प्रियः स्य भवद्भिरपि मय प्रीतिः कार्ये न्या

यः परं रं हसः साक्षात्त्रिगुणजीवसंज्ञितात् भगवंते वासुदेवं प्रपन्नः स प्रियो हि मे २८ स्वधर्मनिष्ठः
 ज्ञातजन्मभिः पुमाच्चिरिचितामेति तमः परं हि मां अस्याकृते भागवतो य वैस्मवं पदं यथा हे विबुधाः
 कलात्मये २९ अथ भागवता य ये प्रियः स्य भगवान्यथा जमद्भागवतानां च प्रेयान्नयोस्ति क हे वि
 त ३० इदं विचिक्ते ज प्रपन्नं पवित्रं मे गलं परं निश्रेयसकरं चापि अयतो य ह दामिवः श्रीमैत्रेयः
 इत्यनक्रोशा हृदयो भगवता हतांशिवः वडां जती नृराजपुत्रा ज्ञारायणयरो वचः ३२ जिते ते आ
 त्मविद्वयं स्वस्त्वये स्वस्ति रस्तमे भवता गायसास्त्रांसे सर्वे स्मा आत्मने नमः ३३ श्रीरुद्र उवाचः ॥

ज्ञायेनाह मदयो भागवतानां च प्रेया ज्ञास्ति ३० अत इदं ज प्रपन्नं अयता मिति विविक्तमसंकीर्णं यथा भवति
 ३२ सृष्ट्यादौ ब्रह्मण्यदृष्ट्या पुत्रेभ्यः प्रोक्तमिष्टदं स्तोत्रं प्राह प्रचेतो ग्वः भगो हृष्या भगवान् शिवः तेजितं त
 वोत्कर्षः आत्मविद्वयां एते स्वस्त्वये श्रीभवे संज्ञायै स्वानंदलाभायेत्यर्थः अतो मे स्वस्ति स्तानंदमज्ञास्तननम
 मोत्कर्षो एव किं न स्यात् तत्राह भवता गायसास्त्रांसे नंदन्येण गायसिडं त्वपरमानंदन्येते वति न्ये स्थित इ
 त्यर्थः तायात्पने नृभ्य नमः सर्वे स्मै सर्वे नृपा यच ३३

श्री.
भाव.
दीष्ट

25

एवंनस्युत्तरदर्शनं प्रार्थयते दर्शनं नवभिर्भागवतैः सकृत्तं दर्शनं देहीनस्पष्टविवरणं रूपं इत्यादिप्रदर्शयेत्
 तं स्वानां भक्तानां प्रियतमं रूपं प्रदर्शयेति नवमेवास्वयः सर्वेषामिन्द्रियाणां योगाविषयस्माच्च जननं व्यंजनं
 सर्वेन्द्रियविषयं रूपं इत्यर्थः सर्वेन्द्रियाणां स्वगुणो रंजयतीति वा ४४ स्थिः प्रवृत्तियोजनस्तद्वत् प्रणामं सर्वैः
 सांमोदर्याणां संग्रहो यस्मिन् चारवः आपतास्तत्तागवाहवो यस्मिन् स्मृता ये योचितं सर्वो व्यवरुविगमा
 ननं यस्मिन् पद्मकोशमथेयानि पलाणा निहृदलिनीयस्मिन् ४५ स्मृति किरीटो नित्यस्मिन् उत्तमदि-
 लीक्षीः यदा एते कृतमासादिः उत्कृष्टो यस्यास्ति तत् ४६ सिंहसंस्थे परितः प्रसृतः कोसे एव हृशः

५ दर्शनं नो दिहृत्ताणां देहिभागवता रितं रूपं प्रियतमं स्वानां सर्वेन्द्रियगुणाजनं ४४ स्थिः प्रा-
 इव नृणां सर्वे सांमोदर्यसंग्रहे चारवपतवत्तर्वाहुस्तृजातरुविगमनं ४५ पद्मकोशपलाशा-
 संदरभुसतनासिकं साहिजं सकपोलासंस्काराविभूषणं ४६ प्रीतिप्रहसितापांगमलकैरु-
 पशोभितम् लसत्पंकजकिंनरकडगुलं मृदुजं दलं ४७ स्फुरति किरीटवलयद्वयमनूपुरमेखले
 शालवक्रगदापद्ममालासुतमहिमते ४८ सिंहसंस्थे विषो विभूषितो भवतीति वक्तव्यं स्थिः
 तपाविमालिप्तनिकषापमोदसोलसत् ४५ शूरेचकसेविग्रवलिवत्पदलोदं प्रतिसंक्रमय ४६

तादृशीः सर्वतस्तिषो विभूषा सौभगवती वाको भूभोयस्मिदयहा सिंहसंस्थे व्योमं योतयोस्तिष्ठः ऊरुलहाय
 दिदीप्ती विधिति प्रयविशोषता सौभगयुक्ता ग्रीवा ये वसुकोस्तभोयस्मिन् प्रियाहेतुभूतयातिनः तिरस्कु-
 तो निकषापमालासोरो वा किंनो निकषया घातो येन तादृशानोरसा उलमकंदमान ४५ शूरेचकाभ्यां चासा-
 कं साभ्यां विद्याय चत्वा वलमस्तामिर्वलादलहृदस्य पत्रसहनामुदरयस्मिन् प्रतिसंक्रमयत् यतो निर्गतं

विभूतेनैव हारणं पुनः प्रे प्रयादि च ५. ११
६८

विष्णोऽष्टावश्यायसवेष्टासत्तानां चाणि न्यसे आत्मानस्तेषां देहाय स्ववीयसेवीराजदेहा
यव वेलाकायालायवायवे सद्गुणान् रूपाय सहिप्राणरूपेण प्रलोकापालमतिमुह्यग्रादिपु
मोयुव ३५ नभसग्राकाप्राणयश्यानलिगायतापकायप्राच गुणानां अतर्हिग्रात्मने
तर्हिग्राचहागुलचनयपचमहाभूतनशक्तं अमुष्यसगावेभूरिचरासपचवेज्यातिध्मतेपु
एणलोकायातीतिश्रुतेः ३५ प्रवृत्तायनिवृत्तायवकर्मणापदेन देवाययथाक्रमपितदेवप्रो

सर्वभूतात्मदेहायाविष्णोऽष्टावश्यायसे नमस्तैलोकापालायसद्गुणोजोबलायच ३६
अर्थालिगायनभमनमोतर्हिग्रात्मने नमः पुण्णायलाकायगुमुष्यभूरिचरासे ३७
प्रवृत्तायनिवृत्तायपितदेवायकर्मणे नमोपमविधाकायमत्यवेदः त्वदायच ३८ न
मस्तग्राविष्णोमोक्षमनवेकारणात्मने नमोपुमायदेहतेहसायाकुंडमथसे ३९ पु
रुषायपुण्णायसाव्ययोगेश्वरायच ४० शक्तित्रयसमेतायमीदृषेदेहात्मने
चोतिग्राह्यतिरूपायनमोचोचविभूतये ४१ राम. राम. राम.

तिफलरूपायचग्रधर्मफलरूपायचमन्यवे ४२ हेर्हृणाग्राशिषांकारणात्मने सर्वकर्मफ
लदात्रेमनवे सर्वज्ञायमग्रात्मकायेतिवानिस्त्रुतेनपुण्णमतिवृहतेयमोययरमात्मनेह
साय ४३ रुद्ररूपायप्रणमतिमीदृषेरुद्रायमुह्यतेसहकारः तदात्मनेसर्वकर्तृकार
णकर्मणातिप्रयसमेतस्सोब्रह्मनेनपुण्णमतिवतिज्ञानग्राह्यतिविद्योतद्रूपायचोवि

विष्णोऽष्टावश्यायसवेष्टासत्तानां चाणि न्यसे आत्मानस्तेषां देहाय स्ववीयसेवीराजदेहा

श्री
भा.व.
टी.
६५

तत्पादमूलेप्रविष्टस्य कृतान्तभयाभावः कियानयं लाभः तदेवाह त्वद्भक्तसंग एव सकलपुरुषार्थं श्रेणिशिरसि न
रीन त्रीत्याह क्षणज्ञेनेति भगवत्संबन्धिना संगस्य क्षणज्ञेनापिन स्वर्गतलेये समेन गणयामि न चापुनर्भवे
मोक्षं मर्त्यानां शिषोराज्याद्याः किमुत ५१ अथ अहेतोहेतोः अनद्यावच्च ह्यावेद्वीयस्य तस्य च कीर्तियोगः तीर्थं
योगातयोः क्रमेण तर्बहिः स्नानाभ्याविधुतः यास्मात्तेषां अतएव भूतेषु न क्रोशः कृपाससत्त्वे च रागादिरहिते
चित्तं त्रीलं चार्जवादि विद्यते येषां तेषां संगमोऽस्माकं स्यात् एवमेव न स्तदनुग्रहः ५२ तत्त्वज्ञानं च तद्भक्तिः संग

क्षणज्ञेनापिन लयेन स्वर्गनापुनर्भवे भगवत्संगि संगस्य मर्त्यानां किमुता शिषः ५० अथानघां प्रेक्ष
वकीर्तितीर्थं योरेतर्बहिः स्नानविधुतया मनो भूतेषु न क्रोशससत्त्वे त्रीलिनां स्यात्संगमोऽनुग्रह
षनेऽस्तव ५२ नयस्य चित्तं वहिर्ये विभ्रमेतमो गुहाया च विप्रस्मिन्नवभातियत् तत्त्वब्रह्मयोज्येति
राकाशमिव विस्तृतं ६० यो माययेदं पुरुषं यथा सृजति भूतिभूयः क्षपयत्यविक्रियः यदेदं बुद्धिः स
दिवा तद्भुज्यात्तमात्मने न भगवत्सतीमहि ६१

देवभवतीत्याह नयस्येति येषां सतो भक्तियोगेनाऽप्रहीतेऽनुसंगस्य चित्तं बाधार्थं विदिप्रेन भविष्यति तमो
रूपाया गुहाया च नाविज्ञातलयेन प्रापतत्र दासमुनिस्तव गतिं तत्त्वेषु त्रपति ५९ कीदृशं तत्त्वतदाह यत्रेति ६०
जगतऽयादानेन तत्त्वैर्ललिते निमित्तत्वेनापितदेवलक्ष्यत्राह यो माययेदमिति यद्देविप्रं सदि वपारमा
र्थमिवा सृजत कथं भूतया यथा भेदबुद्धिरन्येषां भवति तथा आत्मनित्वयिडः स्याकथं कते मसमर्थयात्

लानिरसं भेदं प्रतीमहि जानीम ५२

राम
६५

श्यामश्रीणासथिकं रोचिष्युयत्नी तं डकुलं तत्र स्वर्णमयी मेखलायस्मिन् अंघ्रीवज्रवेचद्रुवनिम्ने अनुप्रतेतानी
 च समेष्ठा रुभिरेतैः शोभनेदं ज्ञानेयस्य सत्ता श्राव्यां व्यादयो यस्मिन् निम्ने ज्ञाननीयस्मिन् शोभनेदं ज्ञानेयस्येति
 यदत्रयं वा ५१ यदा विद्यस्यातिशयेन यद्वा एवमेतेन यच्चोपलक्षितं त्रयं पदं श्रावणं प्रदर्शयेत्यर्थः श्रावित्यस्य
 तस्य यत्ता ज्ञातृद्वयो विर्यस्य तेन न खदीभिरेतर्भं च मचमज्ञानं विधुन्वता स्तीये त्रयं पदं श्रावणं प्रदर्शयेत्यर्थः
 आयास्तं प्रज्ञादादीनां साधुसंयेन तत् हेतुगोयनस्तु मैवंतमोज्ञानमज्ञानं मागं प्रदर्शको गुरुः ५२ अति दुर्लभ
 भमिदेमया प्रार्थितमिति लोत्रे वाह एतद्रूपमनुष्ये यथा नाहं मेव ननु प्रत्यक्षतः प्राप्यमित्यर्थः ५३ तद्वै किं

श्यामश्रीणाधिरोचिष्युदुगलस्वर्णमेखले सनचां चं विजं चो रुनिमज्जानुसदृशं ५१ यदा श्राव्यस्य
 पत्ता श्रोविषानखद्युभिरेतर्भं च विधुन्वता प्रदर्शयस्वीयमयास्तसाधुसंयेन हेतुगोमागं गुरुस्तमोज्ञानं
 ५२ एतद्रूपमनुष्ये यथा नाहं मेव ननु प्रत्यक्षतः प्राप्यमित्यर्थः ५३ भवान्भक्ति
 मतालभ्यो दुर्लभः सर्वदेहिनां साग्राज्यस्याप्यभिमत एकांतेनात्तविद्वतिः ५४ तं डरायसाधु
 सतामपि डरायया एकांतभक्त्या को वा कृत्यादमूलं विना बहिः ५५ यत्र निर्विष्टमरणं कृतो तोना
 भिमन्यते विश्वविधं सयन्तीयं शोयं विस्फुरितभुवा ५६

केनायं न प्राप्यते तत्राह भवा नि दुर्लभत्वमेवाह स्वर्गाद्यं यस्य तस्याप्यभुमतः सृहणीयः किंच एकांतेन य
 आत्मवित्ततस्यापि गतिर्गम्यः ५४ अतः भवद्वापि रेकेण न किंचिद्वा कामोत्पाह तं त्वामेकांतं भक्त्या आराध्य
 बहिः स्वर्गादिसर्वतत्र हेतुः ५५ यत्र यादमूलं श्रावणं प्रविष्टं कृतो तः कालो समायेच प्रपुतिनामिभिमानं
 करोति किं कुर्वन्वेदं प्रभावः शोयं सुत्याहः ताभ्यां विस्फुरितया भुवा विश्वविधं सयत्रयि ५६ तामायनमः

श्री-
भाष-
दी-

विकर्षणप्रकारमाह प्रमत्तमिति कृत्ये एवमेव भिदं कर्तव्यमिति मित्येवैः प्रमत्तं तत्र हेतुर्विषये पुत्रा लसंप्रति का
प्रकृष्टानि विविधेषु प्रवृत्तलोभं अतः कृत्यमभिययसे प्राकृतं तथालिहानाः विहितोपपत्तौ स्पष्टानस्यो
मूलकमिव ६६ अतः कलवपदाज्ञेत्यनेन पठितं अतः कथं भूतः यस्तवावमानो नारदस्तेन ययमाने तने

प्रमत्तमुच्चैरिति कृत्य चिंतया प्रवृत्तलोभं विषये पुत्रा लसं त्वमप्रमत्तः सहसा भिययसे ललेति
हानो हिरिवावमत्तकः ६६ कलवपदाज्ञेति हानि पठितो यस्तवमानययमानकेततः विशेष
कया स्पष्टरुद्वेति स्पष्टादिनोपपत्तिं मनवश्चतुर्दश ६७ अथ तत्राश्रितो ब्रह्मन्यरमात्यनिय
श्चितो विशेषरुद्वेभयधुस्तमकुतश्चिद्व्यागतिः ६८ इदं जपत भद्रं बोविशुद्धान् पनेदनः
सधर्ममन्त्रतिष्ठतो भगवत्पथं ताशयाः ६९ तमेवात्मानमात्मस्थं सर्वभूतेषु वस्थितं
जयधुर्गतातश्च ध्यायतश्च सकृद्भुवि ७० योगादेशमुपासायधारयतो मुनिव्रताः समा
हितधियः सर्वयतदभ्यासताहताः ७१ इदमाह पुराराकं भावानि ससकृतिः भगवादीना
मात्मजानां सिसृक्षुः संसि सृक्षतां ७२ तेवयं बोदिताः सर्वे प्रजासर्गो प्रजे प्रराः अनेन सुस्त
तमसः सिसृक्षुः विविधाः प्रजाः ७३ अथेदं नित्यदायुक्तो जपत्रविहितः प्रमान् अष्टि
कृयमाप्नोति वासुदेवपरायणः ७४ अथ साभिह सर्वेषां ज्ञानेन निःश्रेयसं परं सखितरतिः

शरीरं यस्य सः यदस्माकं गुरुवैलर्वेति स्पेति सर्वेषां स्तोत्राणां वाकं विशं कया विनोपपत्तिं इति ६६ वि
श्रासेन यनवश्चाहति ६७ उपसहयति अथेति रुद्वेभयेनेधुस्तमश्चतुर्दश ६८ इदं जपत भद्रं बोविशुद्धान् पनेदनः
निरसि ६८ योगादेन नासेन शोत्रमुपासायपठतः प्राणमदताधारयतश्च ध्यासेन जपत ७१ विशुस्

नोपपत्तिं ७२ सिसृक्षुः सर्वेषां ज्ञानेन निःश्रेयसं परं सखितरतिः ७३
विनः ७४

यद्यपि तमेवेति भेदं ब्रह्म तयापि प्रागुक्तं साकारं न वर्यं देहं दं यजेति त एव वेदागमन तत्तारत्याह क्रियाकलापैर्येकं
 योमिनः पूजयति त एव कोचिदानत्वेन दनादित्येव लक्षणेन ब्रह्मज्ञाः तत्रैवागमनाय भजति भेदं भूतं दियोतः करण
 सत्तत्रैवं दुपलक्षणेन नियतं त्रयेन ६२ नन्वाभिप्रमयि भद्रं वतः संतो न कोचिदानादिते भेदः क्रियते त एव को
 मयं च नानाका भेदः कृतं इत्याह तमिति आद्यस्तमे एव सप्रामाण्या शक्तियस्य तपाशना भजगल
 अथ भिदं जगद्युतो भवति तद्विभिचन इत्युच्यते ६३ तदुपपादयति सृष्टमिति जगत्पुनः जलदनादि जस्ये
 क्रियाकलापैरिदमेव योमिनः आद्यादिनाः साधयति तिसृषु भूतदियोतः करणा यत्तल्लक्षणे वेदे च तत्रैव
 त एव कोचिदाः ६२ तमेकस्यायः पुरुषः सप्रशक्तिः त्वयाम् जस्य तमा विभिचते महानदा विमरुद
 मिताधराः सूरयो भजगलारदं यतः सृष्टः स्रज्जदमनु प्रविष्टु न विधुमात्मा शदेन अथाविदुलं
 पुरुषसंनमतं भूते दृष्टीकैर्मधुसारवयः ६४ स एव लोका मतिवदयो विरुषे सित्त्वस्थानः भूता
 निभूतैरभयते तेषां च नावलोक्योपुरिवा विषयः ६५

एव च विधं संशेन प्रविष्टुः प्रयोरिति हेतोः प्रस्थानः संतमंशं संविद्यभासं प्रविशयान् पुरुषे विदुः तद्विक्रियोप
 रमेव सारिणे विदुः तन्पाह सरवा सुप्रसादिका लाभिः सृष्टमधि वल्लक्षणे विषय सत्तत्रैव विद्यावतः सन् यो भूते
 नैजीव विदुः तया वशतिः सा सप्रमाण सपुजा सत्वाया समानं ब्रह्म त एव तज्जाने तपोरन्याः विषय लसाह्न्येन
 आन्यत्र प्रविचारोक्ति निगीतं च एह प्रविष्टा नादानादित दशनादित्यत्र ६५ तच्च सर्वं नियतं कृतः सैसारस्या
 ह यः सग ज्ञारद सृष्टवान् स एव तं विरुषे तैरेय भूतानि भेद पत्नीयो प्रविचालयन्
 निकषो सप्रभु मेयतः प्रलक्ष्य सूर्यः ६५ ॥ ॥

श्री.
भा. ग.
च. टी.
२१

कर्मफलैवेवागममुत्पाद्यन्त्याविद्यामुपदेष्टुं योगाजभावेन यत्र पञ्चप्रत्यक्षं प्रदर्शयाम् भो भो इति संज्ञापितानुवितान् ०
एते त्वां संप्रतीक्षन्ते तस्मै तौ वैशं सन्तव संपरेतमपः कृदैः किं दत्तुं किं न त्ववः ८ अत्र ते कथा
विषये मुनिनिहामे प्रगतने प्रवेन वस्य चरितं निबोध गद्यतो मम ५ आसीत्सु रंजना नाम राजराज
नृहृद्गुवाः तस्या विज्ञाननामा सीताला विज्ञानचक्षितः १० सोऽत्र पमाधः शरणवश्रामश्चिरीष
भुः नात्र उपेयदाविदेदभूत्सविमना इव ॥ न साधुमे नेताः सवीः भूतले यावती प्रः कामात्का
मयमाना सोऽत एतस्योपयत्तये १२

नोजीवः न विज्ञाननामप्यन्यविज्ञानां वेष्टितं यस्य सर्वप्रवृत्तस्य सात्वा यद्वा विज्ञानं चेष्टितं जीवप्रेनणादित्वा
ज्ञानायस्य जीवपारतंत्र्यात्तु भविष्यद्वान् १० शरणभागाय ततदेह ॥ यावत्प्रः ताः तस्य कामोपयत्तये
रपामो साधुनमने गवादिदेहानामेहिकपारलौकिकभागात्ताभावात् १२ तथावत्प्रतिः ताभागा मता
यज्ञा अत्रुवत्वेतोयमलमिति ताभागा मानयेता अत्रुवत्वेतोयमलमिति १२ ॥ श्रीरामायनमः ॥

योधीमानोभवति ॥ असावजुष्मादरेः असतरत्स्विरासन्मज्ञीतस्त्रोत्रंतेनगीतातपकपववन्नभैः
 पियः ॥ असावजुष्मादरेः ॥ कल्पेउषस्य ॥ तपश्चरततयसातिशयित्यात्पयः ॥ चतर्थेचतविंशः
 प्रचेतस्मृतपयः ॥ तत्त्वित्तिशेनारदात्तुतीप्रवीनवर्हिषेणाहयंविभिः ॥ पुरंजनकथाव्याजात्यं
 विनातनारदः अत्यनोबुद्धिसंगेनविधिधाराहससृतिं प्रचेतस्मृतपयसीवृताष्यमनिष्ठनारदः ॥
 यशदं अद्वयायुक्तो मदीते भगवत्स्नयं अधीयानोऽग्राधं हारमागधयत्पसौ ॥ विंदतं पु
 रुषो मध्याय ददिकु तपसतरत् मदीतागीतात्प्रप्रीतात अयस्य सकवन्नभान् ॥ इदयः
 कल्पेउषायायोजलिः प्रादुयान्नितः शुणयात आवयः प्रतोमव्यतेकमेवधतैः ॥ गीते
 मयेदनरदेवनंदनाः परस्परपुंसः परमात्मनः स्वये जयंत एकागुधियस्तपोमहचरधुम
 नेततं प्राप्स्यथोप्सतं ॥ इति ॥ भागवतं च नदी ॥ देरुद्रगीतं नाम चतविंशोऽध्यायः ॥
 मैत्रेय उवाच इति सादिप्राभगवाच्चाहिषदैरभिपूजितः पृथुतां राजपुत्राणां तत्रैवातर्दयेह
 रिः ॥ रुद्रगीतं भगवतः स्त्रोत्रं सर्वप्रचेतसः जयंतस्तेतपस्तिपवधीणा मयुतं जले ॥ प्रा
 चीनवर्हिषेतत्रकर्मसासक्तमानसं नारदोऽप्यात्मतत्त्वजः कृपालः प्रत्यबोधयत् न ॥ अ
 यस्त्विकेतमद्राजत्वं मत्प्राप्तमर्हसे इति वदन्निः सखायाभिः श्रेयसत्रहचेष्यते ॥
 राजोवाच न जानामि परकर्म ह्यभागपरकर्म मापविद्वधीः ब्रह्ममेवमलेत्तानं येन मुच्ये
 यकर्मभिः ॥ गृहेषु कृत्वा मेषु पुत्रदारधनार्थीभिः न परविदते मूढा भ्राता सारवर्त्मसः ॥
 रंजनाकथास्तदं प्रादुयाचीनवर्हिषे ॥ प्रचेतस्मृतपयः चरत्स नारदः प्राचीनवर्हिषेणो धतवा
 न् अतः प्रचेतसाकथामसमाप्येव नोत्पत्तं त्वं माह प्राचीनवर्हिषमिति ॥ श्रेयाफलरहस्येऽकोस
 उरुकर्मणि तडभयनेत्यते विचारकैः ॥ परं श्रेयः मोक्षः केभि रया विद्वा विद्वि प्राधीयस्य ॥

किंचरहस्येनः पुत्रोदिष्टेवपुरुषार्थधीर्यस्य

२७

वदामाणो येषु दयासते च तैर्मनसः पुण्यमायादानां
अदिपरिवारकद्वयः सखयतातया रवत निवदया २३

हिमवतोदक्षिणेपुमानुपुकर्मदोत्रभारतवर्षेप्रमनुष्यशरीरंलक्षितानिदृष्टानिसर्वाणिनक्षत्रानियम्यगयेगता।
 दि०० रहितमिन्यथः १२ तामनुवर्णयन्निभिःप्रवचकवित्किंचित्कादृश्यमयलेव्यकयासादययस्यप्रका
 रादीनिवर्णयन्तिपौरुषैरितिपुंसप्राप्तेप्रकाशितवादाःत्वगादयः शरीरावयवाः प्रकारादिपुगादिपुगावयव
 तिनश्यतेसर्गादिशृंगैःशाखरेपुत्रायेरहालः सकलमितिप्राधारादिवकाणिगृहाः सुंगाणिचराजसादि
 सभावाविवक्षिताः १५ नीलादिभिःकृष्णादभ्यस्यालीयस्याग्रहणमाणिमस्यलीहृदयेनाद्यालीलादिभावे
 नस्यने नदिषयवासनावाभाभवतीना पुगीमिव १५ सभासमाजस्यानेचनरचनृष्ययः रण्यायजमार्गः
 सएवदाहिमवतोदक्षिणेष्वधिसानुषु हृदयानवभिज्ञाभिःपुरंलक्षितलक्षणे ११ प्राकरोयवनाहालय
 रिस्ररक्षितारणेः स्तंभोप्यामयैःशृंगैःसकलाप्रवतोगृहैः १५ नीलास्फटिकवैद्यमुक्तामरनारुणः
 कर्तुमदभ्यस्यालीदीप्राश्रियाभाभवतीमिव १५ सभावतरण्याभिगनीशयननायणे चेत्यधुजयता
 काभिपुक्ताविजमवेदिभिः १६ पुषालवाद्यापवनैदिव्यदुमलताकृते नटदिहंगासिकृतेकोलाहल
 मलाहल १० हिमनिर्गत्र विपुष्यत्समाकरवापुना चेत्यवालविटपनलि
 नीतदसंपदि १६ ॥ ॥ ॥

प्राक्रीशयननेप्रजादिस्थाने आयणेहृदैःचेत्यधुजोनाविआमस्यानेभजेप्रयदतकाः नाभिपुक्ताप्रवचवि
 षयनिपुड्रियागेनजीवस्यदेहसंबधस्यदेहसंबधरनिविवक्षयाविषयवर्गवाद्यापवननेनरपयस्मिचि
 शेषावतकवदनादीन विजुमलताभावेशयः कयालकार १६ वाद्यापवनप्रमदादृशेतिवतयेनान्वपः
 नटनादिगालिकलानाकोलाहलायेप्रतेजलाशपायस्मिन् १० हिमनिर्गणविपुषाविदरः नटनाक
 समाकरसंबधनारवापुनाचलनः प्रवालविटपाःशाखाश्रयेषातेहृदनेलिनीनासरसीनातदमुसयत्समृ

दिग्गज १६ ॥

श्री.
भा. च.
टी.
३३

30

स्तोत्रनामपात्रदिधवागतोहिस्रपतदिष्टातावभद्रं ग्राम्यनरुदियग्रामाहान उदहिषामिसं पाटयिषामिसं
बंधुभिः सखीभिश्च ३६ समाः सवत्सरानमनुष्यदेहमवेष्टातशातमिस्रुक्तं ३० प्रवृत्तिस्वभावताविति निताश्व
कंतसंगमयिनिदतिपंचभिः तत्रोत्पन्नमये अतिरिक्तैष्टिकं अकोविदं अनिविडुसुखतागिने संपरायाम्
त्यस्तदनभिमुखपरलोकविताम्युत्पन्नस्तनविदं वदं कर्तव्यमिति लोकविताम्युत्पन्नस्य ३८ अत्रगार्ह
रथोपजानंदः पुत्रसखिभूतमातः कोवलिनीयतः ३५ गृह्णाश्चमदतियतत्तमाणशरणमाश्चयेवदति ४०

दिष्टागतोसिभद्रंतेयाण्याकामानभीप्ससे उदहिषामिमोक्षेहं... स्वबंधुभिरिंदम ३६ इमोत्तमधि
तिष्ठस्वपुंगीनवसुखीविभो मयोपनीतात्रगृह्णानकामभोगानशनसमान ३० कर्तव्यदमरमयेस्वरति
तमकोविदं असेपरायामिमुख्यस्तनविदं पशु ३८ धर्मोत्पन्नार्थकामोचयजानंदोमृतपशुः लो।
काविशोकाविरजायात्रकेवलिनोविडु ३५ पितृदेवर्षमर्त्यानात्रामात्मनश्च हरेमवेदतिशरतंभ
वेस्मिन्नुद्ग्राह्यमः ४० कोनामवीरविद्यातंवदमं प्रियदर्शनं नृणांतिपतिप्राममोदशीतादृशो
स्वयं ४१ कस्यामनस्तेभुविभोगिभोगयोस्त्रियोनसजैडुतयोर्महाभुज योनांश्वर्गाधिमलेच्छाणा
हतस्मितावलेकेनवरत्नपाहिते ४२ नारदः ॥ इति तौदंयतीतत्र समुद्यमयमिथः तांप्रपश्यतुरी।
राजन्मुमुदातेष्टातसमा ४३ उपगीयमानोललितं तत्रतत्रचगायकैः क्रीडपरिहृतः स्वामित्रादि।

भोगिभोगयोः सर्पदेहाकारपोस्त्वबंधुनयोर्धनपुत्रपुत्रभूतंकणः स्त्रियः मनः स्यात्तत्रकणाप्रपियोभवान्मृनांश्व।
वर्गाः दीनस्तोमास्तेषां अपिमलेमृनयंमृपोहितं सर्वत्रचरितिकमापोहितेक्षणायोहतः स्मितपूर्वकोवला
कस्तोन् ४१ ममुद्यमसुदीर्यसमाः सवत्सरान् ४३ तत्रजाग्रवस्थासंक्षेपेनाह उपगीयमानूतिसुप्रज्ञा।

वस्थाप्राहुरिनीदयाकाशेषस्थानंमुचोविद
॥ ३४ ॥

तंहीः किं पतिं धर्माविनती अथवा भवानी यतिं विवेचिने ती किं रमा यतिं किं विसुमनि विवेचयेतो सती
 कथं यत्तं यति तदं चिकामने वत्तत्तं तया तदं चिकामने येव ग्रामाः समस्त कामायेन तं २५ हेवरोरुग्रा
 सामध्ये तमन्यत्तमापिन भवति यत्तं भवेत्तं नहि देवता भवंत्तं पतिवीरवरेण मयानन तमकर्म
 कथं तया महालकाया मीति चेत्तु जहृष्ट भूकर्मणा यदभ्रमन लयकर्म तत्तया यत्तं यत्तं तेन स्वतो कर्म
 तेन तत्तं गायका मा भवामीत्यर्थः परं वै कं २५ यद्यस्मादप्यगन विविचिने विवेचिने तं विदि यम
 नोयस्य तमनो भवात्तं यत्तं तस्माद न गहाण सती उयहावेन प्रेमात्तं यत्तं तेन विभ्र मतीया।

तंही भवान्यस्य यत्तं गुमा यतिं विवेचिने ती किं मनि वद्रहो वने तदं चिकामम समस्त कामं
 कथं यत्तं कथाः यतिनः कथं यत्तं २६ तत्तं वरोचं न्यतमा भविष्यत्तं पुरी भिमा वीरवरेण साह
 कं ग्रहं सलकं तमदभ्रमं लोका परं श्री विवेचयेत्तं प्रेमा २५ यदेवमाया गदि विदि तं दि
 पसवी उभा वस्ति तविभ्रमं ज्वा तत्तं पस सा भगवान्मनोभवः प्रवाधते यान गहाण सती
 भनं ३- तमाननं सभ्रमं तारलो वने व्यालं विनीला लकं दं संहते उनीय मेद हीयव
 लावाचकं यद्दी उया नाभिमुखं प्रविस्मि ते ३१ उय पुरं जने प्रागे यावमान मधीरवत्
 ग्रभाने दत तं वीरं हसंती वीर मोहिता ३२ ना विदाम वयं ससु कृकती रं पुरुषं भग्रा
 त्मनश्च परस्पायि गोचंता मवहत्तं ३३ उहाय संतमात्मानो विदाम न ततः यरे येने यनि विदि
 ता वीर पुरी कारणात्मानः ३४ एते सल्लयः सल्लयश्च न गनाय शुमानदा सप्रायामोपजा
 भुः तया उय सः प्रेतिः ३- यद्दी उया स मुखे न भवति तत दानु मुनीय मेद हीयव भने पुवो यस्मि
 न सतार ह्यो भन क नीनि के लो वने यस्मि न व्याल विनीला मलका स्तेषां दं न संहं
 वल्लानि वाचकानि वा व्यानि यस्मिने ३५ हेवीर सापिते हृष्टा मोहिता सती न माह यत्तं कस्यासी

श्री-
भा-
व-
च-
७५

असुरोद्दि यारामास्तेषामियमासुरीणि अद्वाः ग्रामको ग्रामस्थजवानो कं सुखेव वायं डर्मदेन पुनैदियेण ५२ नि-
र्देतिर्नामपदः मृत्युद्वारत्वात् वैशमसमन्तविसर्गलज्जकेन पाशनातेनोत्क्रातस्पडः खशाप्रलज्जकसाम्ये अमोवा
मध्येनिवाक्पादः पेशस्तदहस्तः ताडुभावेयो छिद्राभावात् स्वतो ज्ञानक्रियाशक्तभावाच्च अक्षवतोऽदियवतो

देवहर्नामपुर्वाद्वा उन्नेरणपुर्जनः राक्षसतरणोवालेयातिश्रुतपरावितः ५१ असुरीनाममशिश्रुद्वा
स्तयायातिपुर्जनः ग्रामको नामविषयडर्मदनसमन्वितः ५२ निर्देतिर्नामपश्चाद्वास्तयायातिपुर्जनः वैष-
सयातिविषये लज्जकेन समन्वितः ५३ अथावमीषाणोरारणो निर्वाको शास्त्रताडुभो अक्षरावतामधिपतिः
ताभ्यां यातिकरोति च ५४ सयस्यैतः पुरगता विषचीनसमन्वितः सोदप्रसादे हर्षे वायति जायात्मजोऽव-
यय एवं कर्मसंसेसक्तः कामात्मावचितो बुधः मद्विषीयद्यदीदेतततदेवान्ववतेत ५५ क्वचित्पिवेत्योपि
वतिमदिरासदविकूलः अश्रुत्यां क्वचिदश्रुतिजज्ञत्यासदुज्जत्यति ५६ क्वचिज्ञायतिगायेत्यो रुदेत्यो
रोदिति क्वचित् क्वचिद्रसेत्याहसति जज्ञत्यासदुज्जत्यति ५७ क्वचिज्ञायतिगायेत्यो रुदेत्यो
ति अनुशेते शयेतायासत्वात् क्वचिदासतो ५८ क्वचिच्छ्रुणातिस्मरणेत्यो रूयेत्यामनुपपति क्वचिजिज्ञे-
ति जिज्ञेत्यो स्पृशेत्यो स्पृशति क्वचित् ५९ क्वचिच्छेष्टो वती जायासनुशेवति दीनवत् अनुदृष्यति दृष्या-
त्यो मुदितामनुमोदते ६० ॥ रामायवसः

देहानामधिपतिः पुर्जनः त्वयिदियस्यानुक्तिः सर्वेष्वेतर्भाविन्यात् ५४ अतः पुनैरुदयेगतः विष्वोने सर्वतो।
सुखमनः सोदप्रसादहर्षोत्समः सत्तरजः कार्यणि जायाबुद्धिः आत्मजाऽदियपरिणामास्तड्डव ५५ ईहेते
ईहेत अनुवतेनेन वक्ता ५६ तदेवाह क्वचिदिति जज्ञत्यामनयेत्या ५७ ५८
आसतो आसीना ५९ ६० ॥

रामः

राम-
७५

[illegible]

श्री
भा व
दी ७

32

अतः पृथ्वी तादृशो राग हेष्वादिभूषाः कार्यकंच भोगाभिनिवेशादप्येन जायं विवेकवंती उडि विहाय अतः
तस्मात्प्रायः न ह्येता गेहे तन्मृगात् इति मृगाविषयाते प्रचयसन् भोगासक्तिनलालसास्पृहापसा।
बाणोः रागादिभिः वनप्रभजनी यदेषो वनचरा वनभजनी यदेषा विषया उरुन नृत्नात्मसात्कृतवान् कौ।
यापदेतस्य स्रमेव ५ नलासरी वृत्तिमाश्रयति किमिति नियतेष्टाया कथापदेता वदाहो विहितेवमा
अध्यात्मपदे पिजीवस्य विषयभागा विहितेवराश काहतीर्थे धिति विभिः अयभावः नहि मृगयो वि।
धीयते रागप्राप्तत्वात् किंतु नियम्यते प्रवृत्तिशकायते नियममेव षडिधेदृशयति सायलाभात्यथला।

चत्वारमग्यातवदृष्ट्यातेषु कार्मुकः विज्ञायनायामतदहो मृगयसन् लालसः ५ आसरी
हृत्तिमाश्रयतो रात्मनिरवग्रहः लहत्रि शिते र्वाणो वनेषु वनगावरात् ५ तीर्थेषु प्रतिदृष्टेषु
यानामेध्यात्मसु चने यावदयमल्लवोत्तयादिति नियम्यते ६ य एवं कर्म नियतविद्वान् कुर्वी।
तमानवः कर्मणा न नरा जेद्रज्ञानेन सन्निभिः रात्राणा विवराजै लिप्यते ७ अन्यथ कर्मक
वाणास्माना इहानिव द्यते गुणप्रवाहापतिता नष्टप्रलो वजासधः ८ तत्रतिभिः रात्राणा वि
वराजैः शालो मुखैः विल्लवो भूडः पिताना डसहः करुणात्मना ५ ॥ राम ॥

द्योरागी सन्तर्हि तीर्थेषु द्वादिष्वेव तत्रापि प्रतिदृष्टे प्रख्यातिषु वननित्यसु द्वादिषु तत्रापि मेध्याने च वन-
एव यावदुपयोगमेवेति एवजो वय विषयसंवाये यावदुपयोगनयथष्टमिति नियम्यते मृगः ६ अतो।
नाचप्रयुक्तमपि यादय इति एव नियतकर्मविद्वान् तेने सुलक्षणा नेनामेन वा कर्मो वमना हितेन राना।
भवति तेन रानेन हतना सो नृशतान लिप्यते ७ अन्यथा नियमो ल्लवनेन अतः करुणा मुमुक्षु भावात्कत-
त्वाभिमानमा इहः कर्मभिरनुवध्यते ततश्च गुणप्रवाहे यति तो धावति ८ प्रसंगिकपरिसमाप्य प्रवृत्ति

शोभे वाचवर्तयति तेनेति विचित्राज्ञाः पलायंते विप्रवेता
६ प्राः करुणात्मनो ह्यल्लनाडः सहः २

श्री.
भा.व.
३. तिस्रो गोविन्दो ध्याते २

उत्संगमोपलालिता २० कृतमार्गप्रययाधोयेः ते आत्मसाकृतामृषदधीनोयमिति मत्वा शिवायेदं न कुर्व-
तितेभ्युत्पामदभाषाः २१ यतः परमो नुग्रहो देवो यस्तदेति नो विधीदति सा जादया हवला इति वंधुकृत्य शिवा
कवतामृषणाः प्रोधीः २२ हे सुतिदं देम भुदेम न सिनिमत्प्रस्माकं स्तामिनीतः स्तानां सखमदशीपकीदश
अनुगमभारण क्रीडया वयो विलंबः प्रेयराताते न विलम्बन् हसिता वलोको यस्मिन् नीलाञ्जलकापवालयः
तेरुपकृतं भूषत उवनासिक वज्रुवाकोपस्थित २३ हे वीरपति वीरस्य मय्यभार्ययस्तु कृता परा यतस्मिन् हवास्त्र-

अनुनिमेषानकैवी गौतुव यकोविदः यस्य शं पादयुगलं अहवोत्संगलालितां २० नूनं तदुत्तप्राणा
संभुत्पायेषी सुभः सुभ कृतागम्य आत्मसाकृता शिवादे उत युजते २१ परमानुग्रहो देवो भुयेषु प्रभुणा
पिता वालोनयेदज्ञां विवंधुकृत्य ममर्षणाः २२ माने सखसुखेति सुभुत्पानुगमभारण जावलेवा
विलसदसिता वलोकं नीलाञ्जलकाभिरुपकृतममृतमनः स्वातन्त्र्यं निविलुवका २३ ना
स्मिन् देम मम हत वीरपति यो मय्यभारण कृता कृतं किञ्चिदस्ति पश्यन् वीरभय उन्मुदिते विलोका
मय्य उवैस्य रियाति रत्रहासात् २४ वक्रं न ते रितिलकं मलिनविदधं सं रंभी मम विमृष्टमपेतरागं
पश्येत्तना वपि मुद्याप हतो सजातो विनाथ रविगत ऊज्जमयं कराराग ॥ २५ ॥

एकलादयत्र अत्यस्त्रिस्त्रयिदशादि तत्र दम्येदं भं करोमि किं नु ने विगत भयमैव दितं त्रलोका मयत्र लो-
कत्रयोदादि विनयप्रपा मिमद्रपादे वाक्षोम विष्णोत्तर्यः २५ तेव कृमिः सर्वकदा विदधितिलक वपण्यामि सर्व
राणाको वा वसानभीमे धरं करम विमृष्टममृतं ल अपतरागो देव सुमयताते सजातो प्रोभौ कृतापविशोकास्तमि
रुपदातो वपणा तिलया विवंधुकला तारमधदं विगत ऊज्जमयं केन लपता हलसता यस्मात्तादृशमपण्या सी।

८
२. नीलकण्ठं जातमिति शेषः पादोत्तरे पदं मुनिस्तोत्रम्
३. एतन्मया विदधामि तत्रुयः विगत ऊज्जमयं करारागो यथापि

तदेवं स्वप्नावस्थादृष्टिता उदानी पुनरपि विवेकवन्त्या बुद्धारममाणस्य पुत्रादिसंनितं प्रपंचयि
 व्यनक्तथा सोदयीयतस्याः प्रापकृपिताया अननयप्रस्तावसहितमाह ततश्चाराभ्यावावधाय समग्रि
 दिविवान् अगतः कतस्त्रानवृत्तित्वाहोश्चयेन संविवेकायायापामाश्रितः गहमेहिनीसात्तिकावुडिरान

शाणानुराहान्महियानावयारुहृपात्यकन मेव्या नयां अविधिनि निवृत्तमममभागात् १७
 ततः त्रुटतुडुपरिष्ठातो निवृत्तौ गहमे पुनानकृतस्त्रानोविताहारः संविवेकागतत्तमः १८ आ
 त्मानमहयोचके धूपलेपमुगादिभिः साधुलेकतसंवीतो महिषाप्रदधे मनः १९ तत्प्रोत्तस्यः
 सत्प्रश्नकृदपीह प्रमानमः नव्यवृष्टवरागहागहितीगह मेहिनी २० अतापुरीस्रियोष्टक
 दिमना उर्ववर्दिषत अपिवाः ऊर्ध्वः लयमाः सप्रगीणाययपरा नतयेतर्हि रोचते गहमे अगहमे
 पदः २१ यदि न स्याद्गहमे मातापत्नीवायतिदेवतायोरपववपलाः कोनाममीतदीनवत २२
 केवर्तते मालेलनामजतव्यमनर्णवे माया मुहुरेतप्राजापयेनोपदेपदे २३ रामा वुः नरना
 यनजीनीनतन्त्रियायद्यावस्थति भूतले निरवस्तारे शयानोपपप्रावुहन् २४ परंजनः मर्हि
 योतिरीत्यावधता भवितुस्य गोमाश्रितानोवेत्तव्यपरमं ययो २५ सातयनस्रदरायावावा
 तदयेन विहृतयता प्रयस्याः प्रमसरं भलिगमात्मनिना धागात् २६

स्यावुडावर्तमानो नापप्रात् २७ विदिषतहे प्राचीनवृद्धिः अतापुरीस्रियः तत्स्रालीः सेशरीणां स्र
 मिवीसहिता नोयथापुगइत्यदिष्टययावा २८ अगमेवकादितेहि २९ निरवस्तारे आसराणार
 हिते ३० आवधनात्यक्तदेहादसंतत्स्रमनोत्पथितव्या जलजानयस्य ३१ प्रमसरं भः प्रणको
 यस्तस्यालिंगे ऊर्ध्वलं हस्यादिस्त्रिस्त्रिप्रलवुवान् ३२ यमायनमानमः

श्री.
भा.च.
श्री.
१२

34

महार्हतत्वेऽत्कृष्टायां प्रायानः महिषाभुजउपाधिः उपधानमुद्धीर्षकं यस्य अविमर्गपादेशय।
नक्तिपाविशोषसोनामहिमवयरेषुसायममयतनतयत्रिजयव्रततत् तमसाज्ञानेनाभिभूतोयतः
पुत्रानिद्रिपपरिणामानुद्धितः तदनतरं दुर्दिष्टीः पुत्रसंख्याववाहृत्यमात्रविवक्षया इहितसंवातपुत्र
भान्नतत्वेमग्राहस्यासौद र्पयविराडसमाइत्रा पुषोर्धनिमायपिकपासोदयोर्धमेव ६ पुत्रजनकमाताम्यो।

शयानउद्रुद्धमदोमहामनामहार्हतत्वेमहिषीभुजोर्पधिः नामेववीरोमनुतेरंपतः तमोभिधुतानने जं
परचयत् ५ तयवयममाणस्यकामकम्पलवतसः तणाहेमिवराजैड्यतिक्रातेनववयः ५ त
स्मामननयत्पुत्रान्पुत्रजमापुत्रजनः शतात्मेकादशाविशजयुषोर्धमपात्यगात् ६ इहितदंशोत्र
प्रातं पितृमात्रपशक्तवीः श्रीलौदार्यगुणांयताः योजयः प्रजापतेः ७ सयाबालपतिपुत्रानित्वा
शविवर्धनात् दारैः संयोजयामास इहितसदृशैर्वैः ८ पुत्राणांवाभवमुत्रापकेकेस्यशतेशते
यवैपोरंजनोवशाः पार्वलेपुसमेधितः ५ तेषुतद्विहृतिगुहकोशानुजीविषु निरुद्धेनममत्वेन
विषयसुत्रमपते १० इजचक्रतभिचेरिहीतितः पशुमारकैः देवान्निहन्तपतीत्रानोकामोयया
भवान् ११ युक्तेष्वेवप्रमत्तस्यइवास्तक्तवतसः अससादसवेकालोयोषियः प्रियायोधितो १२ ॥

रंजयः हेप्रजापते ७ दारैः परिणामार्ततरं हिताहितचिंताभिः वरैरुचितविषयभोगैः ८ पुत्राणांपुत्राः क।
मोणिपाचलेपुशादिविषयेषु ५ तेषुपुत्रादिषुतेषामपियवितचयहराः पुसास्तेषुव १० ॥ युक्तेषुप्रात्मा।
हितपुक्रमेखनावहितस्यसवेका। लः जराससयः १२ ॥ राम ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श्री.
आ. व.
टी.
७८

आध्याय्याध्याय्यवनाः तेषामीश्वरभयनामानं ववे २३ हेवीरतामीश्वरिणिहणोनरिषतिननप्रपति २४ लोक
तोवेदतश्चयदेव चैनप्राप्त्यनेन वउपनते प्राप्तेयाव्यतेमानेयोनदराती यश्चसीयमानंतेकतिनगुह्यातिइमोडोक
मभूतोमनुशावतसगतः २५ पुरुषेणकतव्योपमः पौरुष २६ देवसुमरणं तद्विप्राणिनावेगम्यानुदयायदेव
गोप्यते २७ नभ्येतवसमाधिनाज्ञानदृष्ट्यापाद्यमानायलोकः तानकृति २८ अतोयक्तगतिः कृतः प्राप्तेसत्यप

ततोविहृतमंकल्पाकृत्यकायवनेश्वरे मयोपदिष्टमाधवचेनाप्राभयपि २३ असभयवना
तावणेवीरशितेपति सकल्पस्त्रियभूतानंकृतः केलिनरिषति २४ हाविमावनुशावतिवालावसा
दवयहो यत्नाकशाखाएनततशमिनतदिकृति २५ अयोभजसमोभदभजतीमेदयाकुरु एतावासा
रुषाधर्मयदातीननुकपते कालकन्यादितवाचानिशाम्यपुवनेश्वरः विकीर्णदेवगुह्यसमस्मितताम
भाषते २६ मयानिद्विपितस्त्रभ्यपतिगत्समाधिना नाभिनदतिलोकेयत्नामभद्रासमगता २८ त
मव्यक्तगतिभुत्वलोककमविनिमित्तपादिमपन्ननापुताप्रजानाप्रोप्राप्तेषति २५ प्रचरोयेमप्रथा
तातवमभगिनाभव लक्ष्म्युभाभ्यालोकैस्त्रिचक्रोभीमसैनिकाः ३० इति
श्रीभागवतेचतुर्थस्कंधेपुत्रनारायणानसमविशोधायः २७ ॥

तलितगतिः मनीलोकमाक्रम्यभुंक्त एवंसर्वोपिलोकस्तवपतिष्णादित्यर्थः नवैवंतयाशंकनीयंप्राप्रतिक्र
लोकास्त्रिविधातीतियस्मात्तमेवप्रजानाशकरिषसीत्याह पाहीतिपामदीयायवनुष्टननातयापुक्ता २५
किंचप्रचरदतिसारकोवेस्तवास्त्रः प्रचरः महेष्टास्त्रदायनपातितात् भीमाचोराः सैनिकायस्य
३० इतिश्रीभागवतदीपिकापात्रचतुर्थसमविशोः २७ ॥

चेद्वेगः संवत्सरेणीवर्तमानेनापेक्षितः गंधर्वादिचक्षाः १३ गंधर्वोराचयातादृश्यमैद्यु
 न्यादिचक्षोर्मिद्युनीभूयास्थिताः सताश्चाश्रुक्कलपदीयाः यदिभ्रमणेनसर्वैः कामैः सहवि
 निर्मितापुगीश्रुपहरति १४ प्रजागरः प्राता १५ सप्रभः शतैः विष्णुत्याचमह १६ स्वसंबधेस
 संबधिनिप्राणे १७ सप्रवेमधुभक्तद्रसत्वभोक्तास्वपाषट्गिदिदैनीविदंतनालोचिनवन

चेद्वेगदृतिव्यातो गंधर्वाधिपतिर्नृप गंधर्वास्तस्यबलिनः वध्यतृणातत्रयं १८ गं
 धर्वास्तादृशीरस्यमैद्युन्यश्रुसतास्थिताः परिहृत्याचिलेपंतिसविनिर्मिता १९ तंवं
 उवेगानुचक्षुः पुरंजनपरीत्यदा हर्तमारभिरतत्रप्रत्यवेधन्यजागरः २० सप्रभः सप्रभः
 एतैरेकाविष्णुत्याचमह २१ पुरंजनपरीत्यदा गंधर्वपुयाधमली २२ तीयमानेसु
 संबधेयकमिन्नद्रुमिद्युधि चित्तयणेजगामार्तः सप्रभपुरवाधतः २३ सप्रवपुर्यमिधु
 भक्तेयवालेसुसपाषट्गैः उपनीतेवलिरुहणनस्त्रीजितोनाविदद्रयं २४ कालस्यद्रु
 हिताकावित्रिलोकावरमिक्तती ययिटतीनवाह्यन्यत्पनंदतकेवत २५ दोर्मो
 नात्मनालाकेविश्रुताजमयतिमा यातस्त्राजमययेवतादात्पुखेवर २६ कदा
 दमानासाप्रस्यलोकात्महीगतेयवेवृहदतमानजानेजी काममोहिता २७ मयि
 सरभ्याविष्यलश्रुदाहि सप्रभः सह सप्रभमहीसनेकात्रमयात्राविमलेमने २८
 २९ कालस्यद्रुहिताजमभिधानीपत्पनंदतनैकत बर्हिषतद्वेप्रावोनवर्हिः २५ परवेयातपु
 जयतेनद्वतासतीवरमदात ययातिः श्रुक्कलपदीयाः प्राप्यपुत्रानुवच इमागहृतेतेततोम्ये
 शाः वतागेनजगद्रुः पुरुषुजगद्देततोययातिस्तस्मैराज्यददावितिजरेवादादित्युतं २७ २८
 त्याव्यातवतमोयिसरभ्याक्रोधकृतानैकत्रस्यामहसीतिशायमदात २९

प

श्री
भा. च
टी
७५

सराजापुरंजनोहानेप्रचक्रमेउयक्रांतवानितिहयोरन्वयः अतिक्रमतःअति कृयायि ॥ सपरिक्रदःभृत्यव
गंसहितःऊर्देवेनदीयतीतिहोडुबिकःऊर्देविन्यासंयेधिनंविबिहितःसान्वयःपुत्रादिसहितः ॥ यवनै
रुपरुहान्यायतनानियससपुरपालःप्राणः ॥ १३ पुरुबहृहृकृतेनउरुवेयपुयससानतातहृदकोटयादि

गमिष्यात्येवयर्थः २०॥

राम
७५

गंधर्वयवनाक्रांतकालकन्यायमर्दिता संतं प्रचक्रमेराजातांपुरीमनीकामतः १० भयनामेयजे
भ्राताप्रज्वरःप्रत्युगस्थितः ददाहतापुरीकृत्वाभ्रातःप्रियचिकीर्षया ॥ तस्यांसंदयमानायास
पौरःसपरिक्रदः कोटुंबिकःऊर्देविन्याउपातप्यतसान्वयः ॥ १२ यवनोयरुहयतनोयस्ताया
कालकन्याया पुयाप्रज्वरसमृष्टःपुरुयालोचनप्यत ॥ १३ नशोकेशोचिततत्रपुरुकृच्छरः
वेषधुः गंतुमेच्छततोहृत्तकोटयादिवसानतात ॥ १४ शिथिलावयवोयहिगंधर्वैहृत्तयोक्तयः
यवनैरभिभीराजनुयरुहोरुसेदह ॥ १५ दुहितःपुत्रपोत्रीशुजामित्रामात्वयावदान स्वत्वाव
शिष्टंयत्किंचिद्गुह्योपपरिक्रदे ॥ १६ अहंममेतिस्वीकृत्यगुहेषुऊमतिगुही दयाप्रमदया
दीनोविप्रयोग उपस्थिते ॥ १७ लोकांतगगतवतिमय्यनाथाऊर्देबिती व त्रिष्यतेकथंतेका
बालकाननशोचती ॥ १८ नमय्यनाशितेभुक्ते नास्त्रानेस्त्रानिमत्यरा मयिरुष्टेससत्रस्त्राभस्ति
नेयतवाग्भयात् ॥ १९ प्रबोधयतिमाविज्ञप्रोषितेशोककशिता वत्सेतद्गृहमेधीयवीरस्तरयिने
वसर्थः ॥ २० कंठेउयरुहःरुदउरुधनिंचकार ॥ २१ इहिवादीनदध्यावित्युत्र रेणान्वयः जामयौउस्त्रुषाःस
त्वमात्रेणवृशिष्टंभोगस्तुप्रागेवक्षीणः ॥ २२ ध्यातमेवाह अनाशितेअभाजितेभस्तिनेभस्तिनेकृतेयत
वाग्भवति ॥ २३ अविवेकिनंअविहसाव्युषितेदेष्टांतरागुहमेधीयवत्सगृहधर्मअयिकिनेष्यतिअनु
चतंयिष्यतियुक्तेनत यतोवीरस्त्रःपुत्रवतीकिवासहिरहमसहमानामभि

अष्टाविंशोतदैदर्भाख्यानेनस्त्रीविचिंतया स्त्रीत्वंप्राप्तस्यदैवेनकदाचिन्मृत्तिरुच्यते इदानींपुरंजनस्यसष्टं
 देहतागमकारसर्वकस्त्रीत्वप्रकारमाह सैनिकाइत्यादिराजसिंहस्यवेष्टयनीत्यनेनदिष्टदैवंकुर्वतीतितया
 मृत्योरादेशकारिणइतिवा १ ज्ञात्यन्नोन्नजीर्णप्राणेनयालितं २ ३ हार्मिः चतरादिभीरोगत्रयेणप्रविष्ट ४
 ५ कन्ययाजरयोषप्र सन तस्यनिक्रियांनलेभइतितनीयेनाच्यः हतैश्चर्यउत्पानादिसशक्तः ६ प्रतिकूल

नारदउवाच सैनिकाभयनामोयेचार्हिसनदिष्टकारिणः प्रज्जारकालकन्याभ्यांविचेहरवनीमि
 मां १ तएकदाततरसापुरंजनपुरींनृयं करुधुमभोगायांजरत्यन्नगयालि तां २ कलिकन्यापिबुभु
 जेपुरंजनपुरबलात् ययार्भिभूतःपुरुषःसद्योतिःसारतामिवात् ३ तयोयभुज्यमानोवैयवनाः
 सर्वतोदिशो हार्मिःप्रविश्यसभृशंप्रादयन्नसकलांपुरीं ४ तस्याप्रपीडमानायामभिमानीपुरंज
 नः अवायोरुविधाम्नायानकुटंभीममताकुतः ५ कन्योयग्रुहोनष्टस्त्रीःकृपणेविषयात्कः नष्ट
 प्रजोहृतैश्चर्योगंधर्वयवनैर्वलात् दं विष्णीर्णस्वपुरींवीक्ष्यप्रतिकूलाननाहतान् अत्रयौजानगामा
 त्पानज्जायाचगतसौहृदां ० आत्मानकन्ययाग्रस्तयाचालानरिहृषितान् उरंतचितामापन्नोनलेभेत
 त्यनिक्रियां ८ मानभिलषन्नदीनोयातयामैश्चकन्यया विगतात्मगतिस्त्रैहः पुत्रदारोश्चलालयन् ९

नअपेक्षितविषयप्रायणनअनाहतान् आदरमकुर्वीणन् स्वार्थोत्तत्वाभावात् अनुगाद्रेदियाणिअमात्यइदिः
 यदवाः गतसौहृदांअध्ववसायाभावात् ० अविभिर्विद्यादिभिर्हृषितान् ८ कलेकन्ययाहेतुभूतयायातयामान्
 निस्सारनयिकामानविगता आत्मनोगतिः पारलौकिकीयेहिकपुत्रादिस्त्रेहोयस्यस्त्रेहादितिवां ५ वाः ॥
 ॥ ॥ राम ॥ ॥ राम ॥ ॥ ॥ राम ॥ ॥ ॥ राम ॥ ॥ ॥ राम ॥ ॥ ॥ राम ॥ ॥ ॥ राम ॥

श्री.
भा. चं.
श्री.
२०

मलयोपलक्षितेदक्षिणदेशेधुनइवदृष्टीनीपःमहिश्रीरिक्तभक्तप्रधानोदेशस्तत्रमायःमहाभागवतइत्यर्थः पंचयक्त
निष्पद्युदिःनामदंतीतियोयाः सउपयेमेपुरेनोभागवतसंग्रहमइत्यर्थः २५ आत्मताश्रीरुक्तसेवारुचिस्तेनभग।
इमंरुचिरभूदित्यर्थः अस्मि तस्य श्रीरुक्तस्यलक्षणाययातो यवीयससप्तसुतानुश्रवणाकीर्तनविस्तारःस्मरणपादमेवने।
अर्चनवेदनंदायमितिभक्तिप्रकाशत्वात् साध्यात्मनिवेदनयास्तपसाधुजानोत्रकालत्वात्तस्यचभगवतोवात्तरवायदेत्य।
माणत्वादितानीमनुत्पन्नेः समेत्युक्तभगवद्धर्मरुचातकृपणाकीर्तनादिकंजातमित्यर्थः इतिउभूमिपालकात् इ.
विउभूमिहिश्रवणादिभक्तिभिरेवस्मरतिनास्तीतिप्रसिद्धं ३० अत्रुदमितिश्रवणादीनांप्रत्येकमेवकारणमभव।

उपयेमेवीर्यणवेदभीमलयधनः पुधिनिर्जिसराजव्याम्यःपुरपुरेजयः २५ तस्मांसजनपांचकेआत्म
नामसितेत्तणं वीयसःसप्तसप्तानासप्तद्विउभूभूतः ३० एकैकस्याभवेत्तथाजननवदमवुद भोदातेयुद्धं।
प्राध्वरेमहीमन्तरेपरं ३१ ॥ अगस्त्याःप्राग्गुह्येनरेउपयेमेधुतवती यस्यादृष्टव तानेत।
इधवाहात्मजोमुनि ३१ ॥ त्रित्यर्थःतदुक्तंभक्तिपयोगोवहविद्योमार्गेभामिनिभायत इति येषावेकधरेमवृत्तै।

संप्रसायभेदेकत्वामहीमन्तरेततःपरवभाष्यतेप्रविद्याकामकर्मभोपिरक्षिप्यते ३१ अगस्त्यः अंगानिनिष्क्रिं
याणिगात्राणिस्त्रयायतिसेवातयती तयास्त्रोमुनिःप्राक् प्रथमजातादुदितरंरुक्तसेवारुचिमुयेमतस्या।
मनः कृत्स्नदृढांतरतिववेधेत्यर्थः धृतानिश्रमदमादीनिब्रतानिययातीरतिदृढेभ्यः सत्पलार्कदिभेभ्योवि.
सुतस्तत्रहितो कृष्णरनाविह्वामुत्रफलभोगविगगोजातइत्यर्थः सपवोपशक्तकोमुनिःकथंभूतःइधवाहआ
त्मजोयस्यसः तादृजानार्थस्मरयुरुमेवाभिगच्छेत्पमित्याणिप्रात्रयोव्रतनिष्ठाइत्यादिभक्तिः प्रसिद्धासमिद्धरुने
पलक्षितायुपसतिविरागादभूदित्यर्थः नह्यविरक्तस्यसतिःसंभवतितथापत्तेयथास्मृतमेव ३२ ॥
॥ रामायनमः ॥

विद्यया जनेन तेन पुत्रेण सवेष्टमिति २५

विद्यया जनेन परमयतमां प्रयोयेषां तेन प्रयत्नयणाः पुत्राः कन्याश्च यहायराश्च या कन्याः भिजानोर्येषां २१ अ
 तदहं वस्वतस्तस्मात्प्रमत्तात् २२ वस्यदाक्ष्ये स्थानेनीयमानः वदाश्च लयधाः प्राणा रेद्रियाणि च तथा
 च श्रुतिः तमनक्रमेतया एतन्क्रामते प्राणमनक्रामेते सर्वे प्राणा अनुक्रामेति २३ प्रकृतिमहाभ
 तात्मानो २४ नाविदुः सस्यारपुरः सर्वस्य वापे सतमीश्वर २५ अदयालना काम्यक्रमसुपे सत्प्राः ह
 ताः श्रीमद्वेद्यायं कार्यवा २६ प्राणश्रुतीः समावदेन स्ववत्सरा न्प्रतिमनभूय २७ अतकालेताभयामि
 कयंसद्धारकादीनां द्वारिकाश्चापरायणाः वर्तिष्यते मयष्टते भिजनावयवोदधौ २८ एवं कय २९
 णायाचुस्मा एवेतम्रतदहं यद्दीतं कृतधीरेन भयनामाभ्यपद्यत ३० पशुवधवनेनीयमा
 नः स्वयं क्षये अनदवन नृपयाः प्राचतो भूषामानसः ३१ पुरीविहायो यगततप रुद्राभुजगमः
 यदा तमेवानपरीविणीणां प्रकृतिमता ३२ विक्रममाणाः प्रसभयवनेन वलीयसा नावि
 दजममाविष्टः साखायं सुहृदं पुरः ३३ तेन लयवाकेनेन सत्प्रायेदयालना जहोरेः चिक्
 डकुहाः स्मरतो मेवमस्यतत् ३४ अनेतपारेतमसिमयो न ह स्यतिः समाः प्राणश्रुतीरनभ
 यार्तिप्रसदासंगहृदिता ३५ तामेव मनसा गहान्वधध्वप्रमदोत्तमः अनेतरेविदर्भस्यराज

वमनसा गहान्वधध्वप्रमदोत्तमः अनेतरेविदर्भस्यवेष्टमनिप्रमदोत्तमावभवमृतः परस्मिन्प्रकारतो दतावदे
 वप्रकृतो ययोगिविवक्षितं स्त्रीध्यानेन स्त्रीत्वंप्राप्ता अपि पतिव्रता ध्यानेन प्रवीदहेन वधार्मिकादि
 दभीतजन्मभूत धार्मिकसंगेन विशुद्धस्य भागवतं नमलयधुजेन संगोभजतो विलुभोक्तुः ततो वैरा
 ग्यततस्तमेव भर्तृहयं गरुडपातिव्रतधर्मं भाजतो भगवत्पुसादलव्यज्ञानेन मोक्षति अन्त्यतक
 यालनाकारमाचन ध्यायिकि विदुति समायेन दयोजयव्यामः विदर्भस्य विमिष्टदभीतलक्षितस्य केमरु

सराजनेष्टिहस्यधर्मोदिप्रजापत्यलेनयज्ञादिनच

श्री
भा. ब.
टी.
८२

38

केनानि ज्ञानतत्र हि साक्षाद्विरेवयोगुरुः तेनोक्ते न सर्वतो मात्वं यथा तथा सूरता अनवच्छिन्नेन ज्ञानेन न देवाट पर इति
ब्रह्मेण हन संसारीति ब्रह्मणात्मन इन्द्रो शोकादिनि अहमेव ब्रह्मासासनि ब्रह्माण्डोपासं द्यनि वृत्तिः अतो य
ति हारण अस्मा संसाय डयरम अन्वेव मापि जीवस्य कृतो ब्रह्मनायतिः इन्द्राण्येव व्यवथायकतादित्यां शब्दा हर्षस्य
विहाय दग्धयनानलवत्तस्याः स्वयमेवोपशांतेरिति भावः ७२ ७३ उपपत्तियसुः उपपत्तियसुः समीपयद्वायसुः किं

साक्षाद्गवतोक्ते न गुरुणा हरिणा मृत्यु विमुक्तज्ञानदीयेन सूरता विमुक्तो मात्वं ७१ परे ब्रह्मणि चात्मानं परं ब्रह्म
यथात्मनि इन्द्रो मापो विहाय ह्यामस्मा डपररामह ७२ यत्ते परमथर्मं न वेद भीमलयधजं प्रेमणा ययं वरहिता
भोगासायति देवता ७३ वीरवासा वनत्ता मावेणी भूतशिशो रुद्रा बभावुपपत्तिशांता शिखां शांता मिवानले ७४
अज्ञानजी प्रियतमं युदो परतमंगना सस्त्रिण सरमासाद्यथा पूर्वमुपावरन ७५ यदानोपलभेतां ब्राह्मणा
एतुश्चर्चती आसीत्ते विग्रह दया मृग्य भ्रष्टा मृगीयथा ७६ आत्मानं चोचती दीनमवधुं विकृता सुभिः च
नावासि च विधिने स स्वप्ररुते दसा ७७ उन्निष्ठो निष्ठराजर्षे इमां सट्ठिमेवला दस्यभ्यः क्षेत्रवधुभ्यो वि
भ्रती पातु मर्हसि ७८ एवं विलयती बाला विधिने नुगतायति यतिताया दयो भर्तः रुदं ससू एव वर्तयत् ७९

चिन्ता चं नूनान् समाना सती बभाविस्वर्थः त्रयोधिके दति च कर्म प्रवचनीयः न योगे वा द्वितीयं शांतमंगा वस्य मन-
त्तमयशांता मुहान्ता लायथा भवति न हत् ७७ तदानीं मायि सुसस्त्रिण रमा सनेयस अतपवजानतो यदा पूर्व
सेवन ७५ यत्तु रं चि मर्चयेती यदा तस्मिन् ब्राह्मणां नायश्यत् सेविग्रह दया भयचकिता ७६ अवंधुं
यतिरहि नमस्तु भिरासि ७७ क्षेत्रवधुभ्यः अधार्मिक द्वात्रियेभ्यो यि ७८
अवर्तयत् प्रवर्तयत्तयासास ७५ राम

८२

39

उपचारं द्वारयति न चारं द्वारयति न चायति व्यतिहारोपदेशः उक्तिनिप्रायः द्विद्वयं तं ६२ तर्हि कथमावयो
रननुसर्वतन्तादियमभेदस्तत्राह यद्येति आत्मानं देहमादर्शनिर्मले महांतात्पर्यं चावेत्तेत् परस्म्यच वक्ष्यति
चनद्विषरीतिविद्यावियोगाधिकृतो धर्मभेद इत्यर्थः ६३ तद्वाभिचारेण चरवियोगेन ६४ कथानात्राभितिबु
द्धिं चारयत्यतिबद्धिं व्यतिनिप्रायेण राजकथामिषेण तत्र हेतुः यद्यस्मात् ६५ इति चतुर्थं

२२
येन विरोधात्तः २८

तस्योनिषा यथाप्रदानेनादोष्य ५० पूर्वतरः आनादिदीप्तरः सत्ताः कासयणादिति श्रुतेः साध्यापयवा
 वनसंबोधयनये ५१ यत्पतशोचसिष्टं विचर्यनपि स्थितत्वेन साख्यं सख्यमनुभूतवानमि ५२ ननु भगवत्तद
 मावयोः साख्यं सह चरन्तव ज्ञानमीति चेन्न ज्ञाह अपीति हेतुत्वेमापरमानंदं यद्विज्ञाभोमभोगरतः स्थानमनुभू
 रासीरभोगलपटो गत इति चिह्न कथनेन तस्मादयति यद्यपि मानं ज्ञानासितयाप्यात्मानं ज्ञानमवित्तातः कश्चिन्मेस
 लाग्रसौ दिनेवं किंस्मरसि सख्यं इति यत्तु निर्देशः प्रकृतपुस्तकस्मरणाय साख्यं स्मरयन् स्ववियोगकृतमनर्थमा
 हृदि नेति साहं वाङ्मिः पदं स्थानं ३५३ दं सौमुह्योपक्षिणोमानं संहृदये सरस्वप्रयनेययोः कथापदेमानसस
 चित्तं दाहमपी विज्ञानसंगपत्सुः कलेवरं आदीप्य चादुमरणां विलंपंती मनोदये ५० तत्र पूर्वतरः कश्चि
 सावाञ्जास्त्राणा आत्मवान् सातयन् च लुना साध्यां ज्ञाना माह रुदती प्रभो ५१ कालकस्यासिको वायं शया
 नो यस्य शोचसिद्ध भोमभोगरता ज्ञाना मिकिं सावाये मां येनाये विचर्यह ५२ अपि स्मरसि वात्मा
 नमवित्तात सख्यं सख्यं दिज्ञा मां पतिमविद्ध भोमभोगरता गतः ५३ हसावह वत्तं वायं सखायो मानता
 यनो अभूता मेतदाशोकः सहस्रपरिवस्तवान् ५४ सख्यं विहाय मां वेधागमनो ग्रास्ममतिर्मही विचरन्
 पुरमद्रादीः कयाचिदिर्मर्तसि या ५५ पंचारमं नवद्वारं यकया लं चिकोष्टकं यदूकलं यं चेविपणं ये
 चकृति सीधवं ५६ पंचद्वि यार्थी आतमाह्वारः प्राणानवप्रभाते जो वज्ञानिको ह्यनिरुलभं द्विपसंशहः ५७
 रंसि सितोपक्षिणा वभूतां ज्ञानौ ओको गृहं श्रुत राविनाय ववापा वृपवा शस्त्रपवाये सहस्रपरिवस्ताराहस
 ह्राप्रलयं यावत् ५८ हेवथा ग्रास्म सख्यं मतिर्यस्य विद्या मायया ५९ पंचेन्द्र पाणयातना ३५३ नानि प्रकारा ये
 सिन पदज्ञाने द्वियमनोसकला विभ्रभीष्टविषयममर्थकादीनि जो यस्मिन् पंचविपणाहृदाः कर्मद्विपाणिम
 सिनयं वभूता निरुतिरुपादान कारणा यस्मिन् सीवहिरववधरः स्वमीयास्व ५६ स्वयमेवेमं श्लोक व्यवेष्ट
 पंचेन्द्रियार्थं दुनिपट्टं कृत्स्नरतिषट्त्वे च यकया लमिति च स्य एता उरादव्यात् ५७

सी ५

जनविशेषोपरोक्षार्थव्याख्यानेनोपसंहृतं स्त्रीसंगोनीभवत्वांशसंगान्मुक्तिरिति स्फुटं कवयः अध्यात्मविदः १ च
नक्रिलियतिचेतनीकरोतीत्यर्थः यद्वाच्यनक्रिप्रकटयतिततस्त्वस्वकर्मणोपरोजनयतीतिपुंजनयदं व्याख्या
तंभवति एवम्यादयः पादायस्य २ अविज्ञाप्रज्ञेनाहतः व्याहृतः उक्तोयः सर्वस्वरः अविज्ञाननामनरुक्ति यः

40

प्राचीनवद्विषयवाच भगवन्तेवचोस्माभिनसम्यगवगम्यते कवयस्तद्विनंतिनवयंकर्ममोहिताः
१ नारदः पुरुषेपुंजनंविश्यायजनन्मात्मनःपुं एकद्वित्रिचतुष्पादंब्रह्मयादमयादकं २ यो
विज्ञाताहतस्तस्यपुरुषस्यसत्त्वेश्वरः यत्रविज्ञायतेपुंभिर्नामभिर्वाक्रियागुणैः ३ यदाजिहृत्त
नुरुषःकार्त्तुमितिप्रकृतेर्गुणन् नवद्वारंदिहस्तांघ्रितत्रामत्रुतसाधिति ४ बुद्धितुप्रमदोविद्या
समाहूमितियत्कृतं यामयिष्टायदेहसिन्धुमाभुंकेदितिर्गुणन् ५ सावायइंद्रियगणज्ज्ञानं
कर्मचयत्कृतं सात्वस्तद्वृतयःप्राणःपंचवृत्तिर्यथारगः ६ ब्रह्महृत्तेमनोविद्याडुभयेंद्रियनामकं
पंचालाःपंचविषयाःयन्मथेनवात्पुं अक्षिणीनासिकेकर्णेमुखेशिग्रुदानिति द्वेदेहा
रोवह्निर्यातियस्तदिंद्रियसंयुताः ७ अक्षिणीनासिकेआस्यमितिपंचपुरःकृतः दक्षिणःदक्षि
णःकर्णउज्जराचोन्नरःस्ततः ८ यश्चिमेइत्यथोद्धारोमुदंशिग्रुमिहोच्यते ९ ॥ राम ॥ राम

यस्यानुमिर्नामादियोगेननविज्ञायते ३ तत्रतेपुरेपुमथे ४ अक्षिभिरिंद्रियैः ५ पंचवृत्तेत्वात्पंचशिवाः १
सर्वंइवासार्वः ६ एकादशमहाभारात्त्यनेनेकादशोमहोनायकइत्युक्तंसेदपीयतिब्रह्महृत्तेयस्यात्मनः
नवात्तानिहाराण्यस्य ७ पुमन्सत्त्वइत्यादेर्योसंक्षेपेणाहयस्तदिंद्रियसंयुतः सआत्माभिवह्निर्यातीति
८ ७ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ ॥ राम ॥

श्री.
भाव.
टी.
८४

अहंसातिक्रमं लोहितं वायुं कर्म तद्विजायते २० अदेवाह अक्तादिहाभ्यां प्रकाशोभमिष्येयुः
 दुःखमुदकं उमरेफलं ये बुद्धियया आयासो ये प्रतावलोहितान् ततः शोकात्करोये प्रताव कसादिनिज्ञेय
 २८ नाभयनपुंसकं यथा कर्मगुणो कर्मगुणानतिक्रम्य २९ तेषु देववशेन सुखे दुःखे प्राप्नोति तिसृष्टीतमाह
 हाभ्यां ह्यथा यतीतो व्यासाः सारमेयः आदेऽदत्ते ३० कामव्यासा आशयो यस्य ३१ ननु तर्हि सुखस्य स

गुणाभिमानो सतदा कर्मणि कुरुते वशः अलोकलं लोहितं वायुं कर्मभिजायते २० अक्ता
 अकाशो भविष्यन् लोका नानाप्रोतिकर्हि वित् दुःखोदकी नक्रियाया सोतमः शोकोत्कयनं क
 वित् २८ क्वचित्पुमान् क्वचित् स्त्री क्वचित्त्रोभयमधुनीः देवामनुष्ठास्तियेन वायथा कर्मगुण
 भवः २९ क्षत्तरीतो यथा दीनः सारमेयो गृहं गृहं चरन्ति दत्तियद्विहं देउमेदनमेवव ३० तथा
 कामाशयो जीव उच्चावचयथा भ्रमन् उपयथो वा मये वायाति दिष्टे प्रिया प्रिये ३१ दुःखे क
 तरेणापि देवभूतात्महेतुषु जीवस्य नयवच्छेदः स्याच्चेत्तत्प्रतिक्रिया ३२ यथा हि प्रकृषोभा
 शिरसा गुरुमदहन् तेस्तेन स आधत्ते तथा सर्वा प्रतिक्रिया ३३ नैकाततः प्रतीकारः क
 मणा कर्मकेवले द्वयं हि विधाय सत्तसमसुमश्चानव ३४ राम.

वभवान् दुःखस्य च प्रतीकारः तावत्रास्तिस्याच्चेत्तस्य प्रतिक्रिया तथापि त्रिविधः ततो हेतुं तत्राह दुः
 खस्य प्रतीकारः तावत्रास्तिस्याच्चेत्तस्य प्रतिक्रिया तथापि त्रिविधः ततो हेतुं तत्राह दुः
 नास्ति ३३ प्रतिक्रियाणां मपि दुःखरूपतादिति सृष्टीतमाह यथाहीति ३३ इत्यस्य मूलतानितकर्म
 णि प्रतिक्रिया कर्मनिर्भवननिवर्तत इत्याह नैकाततः अत्यंतसर्वीसो केवलं ज्ञानं हि तत्र विद्याया उपपत्तेया
 मे अतो विरोधात् त्रित्वनिवर्तकत्वमिति भावः अदृष्टोतः प्रबोधयथा विना तत्स्वममत्यंतं न प्रतिक्रियोतीत्यर्थः ३४

पंचप्रहरणमितेन द्वावष्टेपंचेदियार्थप्रक्षेप इति १५ पंचेदियैः सन्नाविनोदभित्त्यायेन विषयलेखक
 योजीति एव सन्नाविनोदकृत अनेन वचारस्य गयानेत्यादियाख्यात १० परिसत्यापरिभ्रमणेन ११
 भोगिनीतेन तगहृत्वा कानादोषा १२ वृगः सवारिणः भूतानामुपसंगपीडा यानाश्च शीघ्रमृत्युहेतुः
 रयोवेगास्पृज्यरस्यति प्रशृङ्खलाया यानात्तरेदताकृताञ्चरयः अनेन च अरिभिरुपतद्रश्मिपद

मनोरथिषु द्विस्रोहनीडोदकवचः पंचेदियार्थप्रक्षेपः सन्नाविनोदकृतः १५ आकृतिवि
 क्रियाकाद्या भुगतस्वभावसि, एकादशेदियचमः एव सन्नाविनोदकृत १० सवत्सरः चउवेगः का
 लोयेन एतातितः न स्यदातातगपवीगंधयोरिजयः स्यताः ११ हरत्यायपरिसत्यावसुत्र
 शतत्रय १२ कालकृत्याजगसात्ता लोकलानां युनेदति सुसारं तगद मृत्युः दयायपवने
 सारः १३ आध्याय्याधुयस्तुसतेनिका यवनाश्चरः भूतायसगाश्चरयः प्रजोदि विधात्तरः १४
 एववृत्तिविधेः विः देव भूता त्वसभवेः क्षिप्रमायः शतवर्षेदेहोदेहीतमावृत्तः १५ प्रोतिदि
 यमनोधमा नाचनास्पर्धनिगुणैः शततामलका रथ्यायनूयमाहमिति के मकृत १५ व
 दानानमविज्ञाय भगवत्तयगुरु प्ररुखलविपनेतगुणोपुपुक्तैः सटक १५ एमायनयेनः
 रामायनम्

याख्याते द्विविधः श्रीतोस्वरूपेण प्रवेशभेदात् १३ एवं परोक्षत्वे भोज्यमर्थवाद्याय सर्व कथानात्पर्यमाह
 एवमित्यादिसिक्कसे एतेन आधिः एकादिभिः क्षिप्रमानो समहमिति देहे शतवर्षेण शतैत इति श्रु
 योत्तयः १० अष्टानेय्यासादित्यायथमीरथेत्यादीन् रदियथेभानूकासादीयनोधमीश्रानिगुणोप्यात्
 नाध्याय्यायस्वकांति सयस्तवेव साइकमोक्त १५ ततः किमन्तग्राहयदेति द्वाधा सटकस्य पुका

शसभवेति १५

श्री
भा.च.
टी.
२५

३
नि

सत्संगमंतरेण स्वयमेव कथा चिंतनादावालस्यादिनारसावेष्टाभावात् चक्षुर्निवासाय भिन्नं तस्य भक्तिर्न
संभवतीत्याह एतैरेति ५१ भगवदनुग्रहे मंतरेण न कस्यापि ज्ञानसंभव इति के सत्यन्यायेनाह चक्षुर्भिः प्रजा
पतिपतिब्रह्मा ५२ मदंताम्रहंतारदोतेयेषांते ५३ वाचां यतयोचितयो विद्या समाधिभिरुपायैः यप्रयतो
विविच्यतोपियप्रयते सर्वसाक्षिणेन यप्रयति ५४ ऊतउत्पतआह प्राहृब्रह्मणि वेदे उरुविस्तरोयस्य अथ

एतैरुयडुतो नित्यं जीव लोकः स्वभावजैः नरकोतिहरेर्न कथा मृतनियो रिति ५१ प्रजापतिप
तिसाक्षाद्भगवान्ना रिशोमनुः दत्तादयः प्रजापदानैष्टिकाः सनकादयः ५२ मरीचिरज्जोति
रसो पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः भृगुर्वसिष्ठ इत्येते मदंता ब्रह्मवादिनः ५३ अथापि वाचस्पतयः त
यो विद्या समाधिभिः यप्रयतोपिय यप्रयति यप्रयते परमीश्वरं ५४ प्राहृब्रह्मणि दुष्येदेव तउ
रुविस्तरे मंत्रलिंगैर्वावश्विं न भजेतो न विडुः परं ५५ यदायस्यानुग्रहणति भगवानात्मभाविनः
सज्जहानि मंतलोके वेदे च परिनिष्ठितं ५६ तस्मात्कर्मसु बहिष्मज्जज्ञानादर्थकाशिषु मार्यद
ष्टिकथाः श्रोत्रस्य श्रोत्रस्यष्टवस्तुषुः ५७॥

तोपि पारंश्रयोतस्मिन्वर्तमानाः मंत्राणं लिंगैर्वचुस्तत्वादिगुणयुक्तविविधदेवताभिधानसामर्थ्यैः
परिष्कृतमवैद्यादिदुष्यंतत्रकर्मप्रहेण भजेतः यस्य श्वरे न विडुः ५५ तस्यैव कोनामकर्मोद्यमहं हिता
परमेश्वरमेव भजेदत आह यदायमनुग्रहणः तीति अनुग्रहेतः आत्मनि भावितः सन्तदा लोके लो
कव्यवहारे वेदे च कर्मसारे परिनिष्ठितं मतिर्यजति ५६ अर्थकाशिषु परमार्यत्वेन प्रकाशमानेषु पुरु
षार्थनुहिंसा कथाः प्ररोचनाय केवलं श्रोत्रप्रियेषु नष्टष्टवस्तुषुः ५७॥ ॥ राम ॥ ॥ राम ॥

राम
२५

ननु तद्विज्ञानाद्विलसितस्ति न संसृति हेतोर्देहादयि असत्ता कित्तवर्तन प्रयासेन तत्तद् अर्थे हीति सिंगर
 देह उवाचि भूतेन ३५ अथ वेसेत्यतिभकारमाह अथ तस्मात्पुरुषार्थभूतस्यैवात्मनः अतो ज्ञानात्म
 न हो नर्थयरेयस्य गान्ते सुति भवति तस्य व्यवहारे गुरुत्वे वा सदेवे भज्येव ३६ ननु संसृति निवृत्तिवै
 रागपशुर्वकात् ज्ञानादेवनत भज्यात्तरतिश्रु कनात्मविदिन्यां अने सनाह वा सदेव इति सधीचेनेन समी
 चिनेन भक्त्या कारणेन ३७ नन्वसोमरासौ फलो सो भक्तियोगः कर्मस्यादतत्राह सतश्च्युतस्य कथामा
 श्रित्य वर्तमानो विदित्वा स्थाने कस्यस्याज्ञादाह शृणुतः अधीयानस्य च ३८ ऊतस्य ज्ञादाह यवेति भग

अर्थे प्राविद्यमानोऽपि संसृतिर्नैव वर्तते मनसालिंगादुपेण संप्रेविचारातो यथा ३५ अथा-
 त्मनोर्थभूतस्य यतो नर्थयरेयस्य संसृतिस्तद्वावकरोयत्ता यामयागुरो ३६ वा सदेवे भ
 गवति भक्तियोगः समाहितः सधीचीनेन वैराग्यज्ञाने च जनयिष्यति ३७ सो चैरादेवार्थ-
 स्यादच्युतकथा श्रयः शृणुतः अहं ध्यानस्य नित्यदा स्यादधीयतः ३८ यत्र भागवतारा
 जन्ताधवो विप्रादाः प्रावाः भगवज्जुलानु कथन प्रवर्ताय प्रचेतसः ३९ तस्मिन्महत्मा
 रितामधुभिश्च विद्वद्यीयुष्येष्टोऽसौ तः परितः सवन्ति ताम्येपि वंति विद्वद्वो नृपगाढकले

वतो गुणानुकथने प्रवर्ताय च व्यग्रं सत्वरं चेतो येष्वाति ३५ ननु साधुसंगविना स्वयमेव हरिर्चितनादि
 ना भक्तिर्भवेदेवेत्याशंकाह द्वाभ्यां तस्मिन्स्यानेमहर्हि विद्वताः कीर्तनामधुभिश्च विद्वद्वो नृपगाढकले
 येतदेव शिष्यते इति श्रुत्या यास आसारां शिरहिताः शुद्धा मृतवा द्विष्यन्त्यर्थः अविद्वद्वः अलं बु
 द्धिभूत्या संतः गाढैः कर्णैः येताः सवितः विवन्ति सुवन्ते अश्रुवशाद्वेन दत्तलभ्यते अशनादयतात्र।

सुप्रोतिभक्तिरसकात्रवायेते इत्यर्थः ५०

५३

श्री.
भाग-
चली-
८८

43

3

८८

तद्वमयं चरतीति तथा त्वं शुक्रा समनसो पृथगा लो अशरणं आश्रये वाटिकायां मिथित्वा मिथुः परस्परं
 सिद्ध्या सह मिलित्वा तत्रैव वक्रमासक्तं षड्विंशो भ्रमरा नेषा सामसु गीते पुलथा कर्णा यस्य तं परेषा मसभि
 हनेः स्त्रीयानसु सयप्रतीत्य सनृपः तान विगताया अगणयित्वा लब्धकस्य वा लो वभिन्ने शुगं शुगयम
 नेषयं शुक्रं प्रसूते योजयन् व्याघ्रं सुमनोभिः समानो धर्मः परिणामविरसत्तया सो स्त्रीणां मिथि
 त्वस्य स्यात्वा मिथुनी भूयस्त्रीभिः सहेति शेषः रक्तमित्यस्य व्याख्याता मिथुनीः स्वभिनिवेशिते

तद्वचरे सुमनसो शरणो मिथित्वा रक्तं षड्विंशो गता सामसु लब्धकर्णा अग्रे वृकानसु तपो वि
 गता यथा ते एष्टुगं शुगयकवाणभिन्ने ५६ समनः समधर्माणां स्त्रीणां शरणं आश्रये पु
 षामधुगं धवनतुद्रतमकायकर्म विपाकजकामस्तुलवने षोपे स्यादिविचित्रतमिथुनी भू
 यतरभिनिवेशिते मनसे षड्विंशो गता सामसो तवदिनि मनो ह्युदनितादिजना लो येषु श्रुतितरां अ
 निप्रलोभितकर्णमग्रे वृकयुधवदात्मन आयुहरो होरावाता नूकालविशेषान विगता यथा
 एष्टेषु विहरते एष्टतः यरात्तमनुप्रवृत्तौ लब्धकः कृतां तः शरणं यमिह पराविध्यति तमिममा
 त्मानमहोराजतुभिन्नसुखदुःखमहेसीति ५७ सत्त्वविद्यत्यमगन्ने हितमात्मनोतः चित्रनिपक
 हृदिकर्णधुनी च चित्रे तस्मिन्नाश्रमसतमपूथगाद्यं श्रीणी हि हंसशरणं विरमक्रमेण ५५

मनोयेन अस्तस्य स्यात्वा आश्रयेत इति योतमित्यव्याख्या विहरंतमिति श्रुतः नालिकतया गू
 फेन फलदायक इति ह्यववता इति ५८ उपदेशासारमाहमृतिविवृत्य विचार्य श्रुतहृदिविन्नकर्णयो
 धुनी तदीमिव च हिरुति अने निचक्रयत्तु सर्वदियोपलतणा धीरदाश्रये वृजहिकी देशे असन्नमानो अति
 काश्रुकांतो यो निहृद्या नितेषा गाथायात यस्मिन् जीवानो शरणमीश्वरपवे क्रमता सर्वतो विरम ५५

ननु देवेन स्वर्गादि साधनत्वेनोक्तानि कर्माणीति वेदवादिनो वदन्ति कथमसृष्टवस्तुद्वित्युच्यते तत्राह य
 धर्मधियो मलिनवृजयः सकर्मकं कर्मयारं वेदमाहुते अतद्विदः अवेदज्ञाः यतः ते स्वस्वत्रयभूते लोकमात्मतत्त्वेद
 तात्यर्थो चोचरन्विदुः यत्र देवो विदुः ५८ त्वेन महाभूर्विदुः स्यादस्तीर्येति ब्रह्मधातु वदुः प्रवधानं मानीमहा
 यज्ञाहमित्याहंकारो अतस्त्वयाः अविनीतः सच कर्मनां वैधियारं विद्यास्वत्रयेन च न वेत्ति ५९ नारदः स्वयं कृपयो
 गवेष्टो निद्रयति हरितो मयनीति हरितो मयत तदेव कर्म यथा तस्मिन् हरौ मतिर्भवति सैव विद्यामहाफलतात् ५९

स्वलोको न विदुस्ते वै यत्र देवो जनार्दनः आहुर्धर्मधियो वेदं सकर्मकं कर्मतद्विदः ५८ आस्तीर्य दर्भैः प्रागा
 यैः कान्तेर्न नदिति संडले सव्यो हृदह धामा नो कर्मना वैधियत्यारं ५९ तत्कर्म हरितो मयत्ता विद्यातम
 नित्यया हरिर्देहभृतामात्मा स्वयं प्रकृतिरीश्वरः ५० तस्यादमूलं प्रारणं यतः क्षेमो नृणामिह स वैषियत
 मस्यात्मा यतो न भयमएवपि ५१ इति वेदसवै विद्वानो विद्वान् स गुरुर्हति अश्रयं बहिः स किञ्चो भवतः पुरुष
 र्धम अत्र मेव दत्तो गुह्यं निश्चामयस निश्चित ५२

ऊत इत्येतायां हरेः परमफलत्वे दर्शयन्नाह भाष्यं हरिर्देहभृतामात्मा स्वयं प्रकृतिरीश्वरः अतः हेतुः स्वयं स्वातंत्र्ये
 ण प्रकृतिः कारणमतस्तेषां तस्यादमूलमेव प्रारणं आश्रयः यतः कस्मिन् ५० न च तद्भजने द्वावभयं चेत्त्याह स इति
 इति यो वेदसवै विद्वान् स गुरुर्हति ५१ उक्तं यथा स हरति एव भवतः प्रश्नः संकटः परिहृतः तदेव मात्म
 नो वंथ मोक्षप्रकारे कथा श्रयेण कथिते पि नाति निर्विस्मयितं पुत्रागमने प्रतीक्षमाणं सतं तन्मृगमेव माह भयप्र
 कथितसकलगात्रे गृहान्निर्वासयिते हरिणकूपकमाह अत्रेति वदतो मेव जः शृणुः ५२ ॥ राम ॥

श्री-
भा-व-
पी-
८०

५५

ननुभवतनासलिंगविशिष्टस्यानेनदृष्टानेनभोक्तृत्वंकर्तृत्वंतदानप्रतिग्रहादिषुस्य लदेहविशि
ष्टस्यवदृष्टपतेतत्राहममेतेषादयःअसावहंवास्याइतिब्रुवान् मनसाययदेहंइहगोयाज्ञततोदे
हाप्राप्तिकर्मपुमान्पुह्यातयनकर्मणायवमहंकारगुहेनेनभवीभवति अन्यथातन्मात्रयपत्तः
अतोभिमतमनोविशिष्टस्यवकर्तृताअभिस्यनेविषयस्यतदेहपुत्रादिदेवत्वतद्वासावतमितिभावः ५३
यउक्तकर्मनोहत्वातनामपुत्रभोगाशतितत्राहयथेतिउभयेजोनकारेपेरिद्विगणालोहितेःकदाचि
त्कर्मप्रवृत्तिभिःअत्रमनुमेयते सा पिसर्वेद्विषयविषयसंबन्धयुगायज्ञानानुत्यम्-तउक्तमसयादन
युगायज्ञानात्यन्तिमेनसोलिमिति एवेयचित्रभिःएवेदेहजकर्मलव्यनेतासामपियुगायदेनुपत्तः ५३
ममेतिमनसाययदसावहमितिब्रुवत पुह्यायात्रमुमात्राहंकर्मयेनपुनर्भवः ५२ यथानुमो
यतेचित्रमुभयेरिद्विदेहितः एवेप्रादेहजकर्मलव्यतेचित्रवृत्तिभिः ५३ नात्रभूतवोचानेनदेहे
नाहृमश्नुते कदाचिउपलभ्यतयद्वययाहगात्मनि ५४ तेनास्पतादशराजनुल्लिगिनोदेहा
संभवे शुद्धसाननुभूतोयनमनस्सहमहति ५५ मनएवमनुष्यस्यएवंप्राणिशंसति भ
विष्यतश्चभद्रेतेतथेवेनभविष्यतः ५५ ॥ (नोपिकर्मलव्यतइत्याहनात्रभूतमितिद्वाभ्या
अनेनवर्तमानेनदेहेनकाचत्रविद्विपयत्रात्रभूतेअनुतमश्नुतपुत्रप्रदृष्टावाप्तवयद्वययाह
त्मकेपादकवयस्यकारेवतत्कदात्सप्रमनोरथादिषुआत्मनिमनसिउपलभ्यते ५५ तेनदेहनाअस्य
ल्लिगितेवासनाअयस्यवोस्पतादशीतदनुभवादियुक्ताएवेदेहभविष्यद्वसनिश्चयेअन्यश्चननु
अतोऽथोमनःस्यहमनसिस्फुरितमार्हति ५५ किंचमनोहृत्येवएवोपराणिशुभाशुभनिमित्तानिशरी
राणिज्ञायतइत्याह नमएवति भद्रेतइतिसम्परावधाना विमाशिवाभिनेदतभविष्यतर्जुवास्पतः नभ
विष्यतः नवीतेप्राशपतेपिभावोतित्रयाणिशंसतिमनएवोदार्थक्येणपवृत्तिभिःएवमस्येवमेवासीत्प

सादरभविष्यतोपयतोमयः

सम-
८०

अथांतरं प्रष्टुं पूर्वाक्तमनुवदति अतमन्वीक्षिते विचारिते अस्मन्नारद एतच्च उक्तमात्मनस्तेन्याया
 यादनेकमौपदेशारः आचार्यास्तेन जानेति ५२ अतस्तत्कृतउपाध्यायकृतः तद्वाक्याविरोधेनात्म
 नस्तेभावनारपोमदत्तसंशयः संशयतया अतः कश्चित्संशयवर्तते यत्रैदियद्वत्तीनामप्रवृत्तेर्मसंति ५०
 संशयमाह द्वाभ्यां कर्मणि येन करोति तमैव विहाय असत्त्वोकोत्तरेकमौपदेश्यापितेनात्मेन देहेन
 ज्ञानिउपसृक्ताभिजीवा अतः प्राप्नोति ५६ इति वादः अयं तेषां पुण्यकृतलोकातिनिशारीणैः
 कर्मदोषैः यानि स्थानागतानि रश्नित्वया चोक्तं वेदेषां अतीव सुख्यानि मिति एव तच्च कर्तृभोक्तदेहभे
 दजोवाच्य अतमन्वीक्षिते अस्मन्नभगवान्यदभाषत नैतज्ज्ञानेन तेषां व्यायाः किञ्च युविउर्यदि
 सत्तापोयतमेविप्रसंख्येन स्तत्कृतोमदान् सुखयोपितमसंति यत्रैदियद्वत्तयः ५० कर्मणा
 रभते येन पुमानिह विहायते अमुज्योतदेहेन ज्ञानस्य स कृत अतः ५६ इति वेदविदा वादः
 अयं तत्र तत्र च कर्मयत्क्रियते प्राक्तपरोक्षेन प्रकाशते ५५ नारद येनैवारभते कर्मतेनै
 वाश्रयतस्यमान् भुक्तस्त्वव्यवधानेन लिङ्गानमनसा स्वये ६० शयानमिममन्तरज्यसंतेषु
 रुक्षोयथा कर्मोपन्यादिते भुक्ते तादृशान्तरेण वा ६१ ॥ देन कृतनाशा कृताभ्यागमप्रा
 सेगावसे गच्छत इति भावः संशयोत्तरमाह प्राक्तवेदोक्तं कर्मक्रियते जनेः तच्चान्तरे क्षण एव प
 रास्तद्वत्कृतदेहप्रकाशते अतः कर्मणो न सत्त्वात्तद्भोगापि उच्यते इति भावः ५५ प्रथमस्योत्तरे येन वे
 ति अवधाय येन कर्तृभोक्तदेहविच्छेदपि नास्मत्तदेहनाशेपि मनः प्रधानस्य लिङ्गदेहस्यानाशोक्तो
 सोऽप्रसंग इत्यर्थः लिङ्गदेहविशिष्टभ्यो भोक्तृत्वसमष्ट्या तेन स्य प्रसूयति शयानमिममन्तरज्यसंते
 जीवतु उत्तरज्यतदभिप्रायस्य त्वा आत्मानि मनसि सारदयेण हिते कर्मयथा भुक्ततादृशान् शयानादे
 हदृशान् कर्मोपस्थापितेन देहेनात्मववाप्यादिदेहेन तेषां लोकोत्तरेणोति भावः ६१ ॥

५६२

३२

श्री.
भा. य.
पी.
८८

स्वापादावहेकारायभावात्तद्विच्छेदसाधकाद्वद्वाभ्योसुम्यादिषु उभतापइह वियोगाविड-खेतेषु अहमि
तिज्ञानोअहेकारः नेहनेन प्रकाशते प्राणायतनामिन्द्रियाणां विवात्वात् इन्द्रिये रिदेकागस्य देवत्वं प्रहण
सहेकारः स्फुरतिनाम्यथेत्यर्थः ७१ अणोक्तत्वात् असंख्यत्वात् अणोयतनानामिति शेषः यनस्तकयास्य
येदकादशविधे एकादशेन्द्रियैः स्फुटलिगमहेकारेण तत्र दृश्यते गभादेरिति शेषः सतोप्यतमिविज्ञोद
घातः उक्तममायस्याया चंदमसालिगेरूपमिव ७२ तस्मादेहेकारास्य देवस्य स्थूलदेहस्य विच्छेदाध
स्तत्र तायेभावेपि संसृतिनिवृत्तिना स्तोत्याह अर्थोद्घोति ७३ यावत्लिगस्थूलदेहाविच्छेदात्सारातिव

सुप्तिमूर्छापतायेषु प्राणायतनविद्यातनः नेहनेहमितिज्ञानेस्तस्य ब्रजयोरपि ७१ गर्भेवाल्पेप्य
पौष्पल्पादेकादशविधेतदा लिगानदृश्यतेभूतः ऊहाचंदमसोयथा ७२ अर्थेन विद्यमानेपि स
सृतिर्न निवर्तते ध्यायतो विषयानस्य स्तमेन यो गमोयथा एव एतद्विद्यो लिगत्रितयोडषवि
सृते एव त्रितय युक्तो जीव इत्यभिधीयते ७३ अनेन पुरुषो देहानुपादने विसेवति हर्षेण
कमयेड-खेसुखेवानेन विदति यथा त्वाजलौकेन यथा तस्य यथा निव नत्यजेत्त्रियमाणो
प्रागेहामिति ज्ञेयः यावदेतन्न विदेयवधानेन कर्मणा मनयत्र मनुष्य इभूतानोभवभावेन ७४
यदा तैः चरितानुध्यायन कर्मणा चिनुते सकृत् सति कर्मण्यविद्यायावधकर्मण्यनात्मनः ७५ अ
तस्तदपवादार्थे भजसर्वीक्षतादरि पश्यस्तदात्मकविश्वस्थित्युत्पत्त्यप्ययायतः ७६॥ राम-

तिरिप्येतस्य पंच इति एवमिति साहेसिभिः ७५ पंचविधेपेव तन्मात्रात्मकं त्रिपुणोपीडशिविकारात्मना
विसरते ७५ ननेकदेहविसरस्य देहांतरप्रवेशात्पूर्वमदेहस्यादेवेत्यत्रादयश्चेति नाप्याति तदस्यास्यागादयाति
वृत्त्यांतराणां तन्मात्रात्मकं ७६ अन्यदेहकर्मणां प्रादेहेरंभकारणवधानेन विच्छेदेन समास्याप्रकरणाद्यस्य
संज्ञातिमेष एवेति भवाभावेन संसारहेतुः ७७ कथं सति तदाहं इति चरितानुपभुक्तानयतः कर्मणि सति नृसं
सृजतः कर्मतडाहं विद्यायासत्या अनात्मनो हरेः कर्मणि बंधो भवति ७८ विश्वस्थित्यादयो यतो हरेर्भवन्ती ७९

सुदः परिकल्पनातिरंगयावेदस्मिन्प्रनादिमानमानादिम
५२

ननु कदाचिदर्थानानर्हमपि स्वप्ने प्रतीयते यथा पर्वताग्नेः समुद्रः दिव्या नक्षत्राणि स्वशिरः छेद इत्यादित्वाद
अदृष्टमिति अन्यदेशाः अयं समुद्रादिके पर्वताग्नेः प्रतीयते यथा पर्वताग्नेः दिवा अभ्यगादिक्रिया यं स्वशिरः छेद
नाप्रयति नादिदोषेण दिप्रतीयते इत्यनुमत इत्यनुमते च परमपि तदनुपपत्तेश्च तादिति भावः स्वप्ने भवे
स्वप्ने कर्मजनने तस्मात् कर्तव्ये तोषि विपरीतमज्ञाने पदिक कर्मणे ज्ञानकत्वेन निदादोषावल्पमेव तेन याप्र
यगीमिति भावः ननु दरिद्रा ऊविदात्मानं सदा राजेय प्रपति राजा वद रिद्रः सात्मानं पश्यति तत्कथं मंसभा
विते संगच्छिन्नतया हसवेति आयाति भोग्यत्वेन प्राप्तवति याति बभोगाने तरेयदिकश्चित् अ न भवत्
तस्मै न स्वस्यात् न त्वेदस्तीत्याह सर्वे समनरा इति अतः सर्वे सो समनरा तासि च सर्वो धानां क्रमेण प्रवेशा
जात्यन्तादृष्टवरः कस्यापि कश्चिदर्थोऽप्यर्थः ५८ तदेव सर्वे अपि सर्वे अथाक्रमेण दृश्यते इत्युक्तं इदानीं प्रगप

अदृष्टमश्नुते चात्र क्वचित् न सिद्धं प्रपते यथा तथा नुमते ये देवा कालक्रियाश्चिये ५७ सर्वे समा
नरोधेन मनसो दियोगावराः आयाति बभोगायाति सर्वे समनरा राजाः ५८ सर्वे कनिष्ठे मनसि भग
वान्पार्श्ववर्तिनि तमश्चिद्विमसो वेदमपु रज्यावभासते ५९ नायममेति भावो यं पुरुषे व्यवधीयते ए
वे बुद्धिमनो नाथे प्रणवाद्वासनादिमानु ५१॥ राम-

एषि सर्वे दर्शने कदाचिद्भवती भगवद्वा नयरे मनसि श्दे विच्छिन्नरूपसंयोगात् तस्मिन् प्राणावसाजे प्रतीत्यनर्हस्यापि कदाचित् प्रतीतो दृष्टानः च
द्विमसि उपरत्नतमः राहः यदि देवोऽसौ मनसि सत्त्वविवयस्फुरणयोगि प्रतिद्वामिति प्रसिद्धं ५९ तदेव स्थूल
देहोऽपि लिङ्गदेहस्याना प्रादुर्भूतः कृत्यान्मोक्षेति अतिदेशात् सोऽसौ तत् तदेव प्रादुर्भूतं ननु लिङ्गदेहो
स्पर्शमूलद्वारेण कर्तव्यमोक्तत्वे ननु कदाचित् स्थूलदेहाभावोऽसौ तत् तदेव प्रादुर्भूतं ननु लिङ्गदेहो
प्रसज्यते तदा ह्यहममेति भावाः स्थूलदेहसंबन्धः पुरुषजीवेन व्यवधीयते न विच्छिन्नमिति किं पश्येत्तद्व्यादौ ना

श्री
भा.च.
टी.
८५

रुद्रगीतं जयश्रयेण यजेन तयसा च पुरंजनं हरिं तेषां तपः क्लेशं रुचा कां त्याशमय नृणां तेन स तेन वयुषा आविर्भू-
तः ५ सुषर्णं स्तंभमाश्रु इत्यादिना बहिष्मतः सुतानां हंतितृतीयेनान्वयः ५ कर्मकमयेन स्वर्णवत्ताविभू-
षणेन भ्राजमाने कपोलं वदने यस्य अष्टमिगयेथै गरुड एक किं नृजेन यत्नं स्वने गीता कीर्तिर्यस्य ६ पी

मैत्रेयः प्रचेतसो तरुदधो पितृशेकाकारिणः तययजेन तयसा पुरंजनमतो ययत् ३ दशवर्ष
सहस्रांते पुरुषस्त्वसनातनः तेषां मातिरभृत्कृष्णां तेन शमय नृचा ५ सुषर्णं स्तंभमाश्रु
मेरुश्रेणमिवांबुदः पीतवासा मणिग्रीवः ऊर्वन्तिमिगदिशः ५ काशि सुना कनकवर्णवि-
भूषणं भ्राजत्कपोलवदनं विलसत्करीटः अष्टायुधैः नृचरेभ्यो निभिसुरैर्द्रिगसेवितो गरुडकि-
न्नरगीतकीर्ति ६ पीनायताष्टभुजमंडलमध्यलक्ष्म्यास्यधं प्रियापरिवृतो वनमालयायः बहि-
ष्मतः पुरुष आत्मसुता अयत्नयजन्मनारुजया सुवृणवलो कः ॥ श्रीभगवानुवाच वरं वृ-
णीधुमद्वेवो पूर्वमेव नंदनाः सौहार्देनोष्टयथ सोऽष्टो हं सो हृदंतवः यो नृस्मरति संध्यायो
धौ युष्मानुदिने नरः तस्य भ्रातृघातस्वाम्यंतथा भूतेषु सौ हृदं ५ ॥ श्रीरामायनमोक्षमः ॥

नाशते आयता अष्टौ भुजौ तेषां मंडलं समोदः तन्मध्ये स्थितया लक्ष्म्यास्यधं मानश्रीः प्रोभायस्याः तया व-
नमालयाय पुरुष आह्वयजन्मना देहयवनं नादोयस्याः तया कंचासहृणवलो बोयस्य ॥ ययसमो वृ-
णीधुमो हार्देन हेतुना अष्टयकधमो येषां सेवो धनवः यस्मिन् सौ हृदं नृष्टो हं ८ भूतेषु सौ हृदं च भवि

मे ४

पुत्राणादिप्रेयसिपुत्राणामादेशं भवेत्तु एवमप्येकयपि ७२ एव आत्मशौचेन नष्टोदकं पारमेष्ठ्यं सर्वोन्मु
ष्टफलदं ८५ श्रीवृद्धिसत्सहितस्याश्वमेधकारः किन्ने भवति अमुत्र कर्मफलभोगः कथमिति
संगायः द्विजः ८५ इति श्री... योकोनविंशः २५ प्रसंगात्तद्विभिः प्रोक्तं वृत्ते प्राचीनवर्हिषः वृत्ति
तेन पुनर्दोषः प्राप्नुते च प्रचेतसा ततस्त्रियोनयस्तथादीनालव्यवस्ततः आगत्यवात्सीमहापराज्ये च

मैत्रेयः भागवतमुद्योगभागवात्रादोहंसयोगतिं प्रदर्शयत्ययमात्रेयसिद्धिलोकंततो गमत्
८. प्राचीनवर्हिषाजर्षिः प्रजासर्गो भिद्वत्त ए आदिपुत्रपुत्रानगमत्रमसेकपिताश्रय ८१ तत्रे ४५
काशमनावीरो गोविंदचरणे बुजं विमुक्तसंगोत्रभजद्भुता तत्सामनामगात् ८२ एवं तदध्या
त्मयोगो ह्यंगीतदेवर्षिण ननु यः प्रावयेयः शुण्णयात्सलिगेन विमुच्यते ८३ एवेमुकुदयश
साभवने पुनानंदे बर्षद्वयमुद्योगिः सतमात्मशौचे यः कीर्तिमानमधिगच्छति यामेष्टना
स्मिन्भवभूमतिमङ्गलसमस्तबंधः ८४ अध्यात्मयाये ह्यमिदममाधिगतमद्भुते एवेस्त्रियः अ
यः पुंसः किन्ने मुत्रमसंशयः ८५ इति श्रीभागते चतुर्थस्कंधे योकोनविंशोऽध्यायः २५ विदुः
येन याभिहितं ब्रह्मसूता प्राचीनवर्हिषः तेरुद्रगीतेन हरिसिद्धिमापुः प्रतोष्यकां किं
वा हेत्यते हरे परत्र वा अकेवल्यनायप्रियया सर्वर्तनः आसाद्य देवगिरिशं यदृक्पापपुः प

कुरितिर्यते हरिं प्रतोष्यकां सिद्धिमापुः हेवा हस्यते कस्यां विविद्यायां बृहस्यते मैत्रेयः शिष्टा इति ज्ञातव्यं
३ तेयदृक्पापगिरिशं प्राप्येत सैव केवल्यनायप्रियास्यगिरिशस्यया सर्वर्तनः तदनग्रहीताः संतो नूनं
परे मोक्षं प्रापुरेव ततः पूर्वत इह अथ वा परत्र किं प्रापुः २॥ श्रीराम ॥ रामा ॥ रामा ॥ श्रीरामा

भा. व.
टी.
५०

अहो जसः अप्रतिरुतवलाः संतः १० प्रक्रमणोदयकामादिमलप्राशयोयेषां अतः लोकदयभोगादिवि
षय मन्धानप्राप्य १८ ननु गृहेषु प्रविष्टानामस्माकं तदास्माकं वैधपवस्मात् कृतकृतिनिर्वदागतप्रदः
गृहेष्विति कुशलमप्यदितकर्मयेषां अहो तीयायां नोयामः कलौयेषां १९ तदातोश्चात्तागृहेन वैध इति कृतक
चाह नव्यवदिति ययस्मात्कयाश्च वणात्ततः सर्वज्ञाहमीश्वरः ब्रह्मवादिभिप्रवक्तृभिः निमित्तभूतश्चात्ताग
हृदयनव्यवत् प्रतिपादुनवत् अये प्राप्नोपि ब्रह्मसाक्षात्कारो भवतीत्यर्थः मनुवक्तयाश्च वणाकपे ब्रह्मसा

दियवर्षसहस्राणां सहस्रमहोजसः भोमान्भोत्तयभोगानेदिषांश्चावयद्वात्मम १३ अथवापि
नपायिन्माभोक्तापकगुणाशयाः उपापायश्चमद्वामनिर्वियनिर्दयादतः १८ गृहेषु विप्रतावापि
साकुशलकर्मणा मद्वासायातयामाननवथायगृहामनः १९ नव्यवहृदयेयज्ञात्ततः तद्वत्तवा
दिभिः नमुत्यतिनशाचतिनदृष्ट्यति यतो गताः मैत्रयः एवं तुवाणापुरुषार्थभाजनैर्जनार्दनैः
प्राजल्यः प्रवेतसः तदृष्टानधस्ततमोदजोमलागिरागुणावाहृदयाहृत्तमे

प्रवेतसः ऊचुः नमोनमः लेशुविनाशनायद्वापि तोदोरगुणाहृदयाय
मनोवद्योगप्रयोजयाय सर्वज्ञमागंरगताधतेनमः २२ ॥

करोस्तोहयेषांयादशतदेवब्रह्मतत्रहेतुः यनोगताः यमांप्राप्ताः सतोमहृषोकवाहृषात्रवाप्रवंति अतोम
कयाश्च वणानव्यवनामहृयाविभावासेववत्तसातावागृहेषु वसन्तोमपि नवदृश्यः २० पुरुषार्थभाजनयति
प्रापयतीत्यति २१ वेदसकलश्रयः सानधत्वेन निरूपिताउदारगुणाहृदयानामानियसमनोववसोर्वगा
दरिपुत्रगुजदोवेगाप्यमनोवत्तवा चरायत्यर्थः अतएव हृदयाश्च वणां मार्गं आगतः अनवगवातोथा
यस्यतमेनमः २५ ॥

नि

५१

तदभोगस्योकिपुनरुप्यभामितेयोषः १- अग्रहीष्टगृहीतवतः अथोदितहेतोः लोकानलोकेषु
 भविष्यतिद्वयलोकाननुविष्यतिद्वयतिवाप्युत्पद्यः ॥ आत्मतोवीद्यस्येतानेन २ पुत्रा
 धीमादोभार्यासंपादयति के जीवति त्रिभिः तयोनाणाधिमिद्रप्रमोचयाकं हतामम्विवह
 कालेरेम साचजनः स्वर्गगच्छतीक गजानमेव ह्येषु तज्जाजगामतदतउक्ता ३ सप्रसिद्धावन
 स्पतेनाराजासोमः अमृतस्त्राविणीरुदत्यास्तस्यामुखेनिदधे अनेनाप्सरसोगर्भमभवेनामृता

येनमोरुद्रगीतेनसायेप्रातसमाहिताः सुवत्पदं कामवगनास्येप्रजांचप्रोभनो १- वसु
 यंयितुगदेष्टाग्रगृहीष्टमुदाचितः समाहिताः अतनउक्ता कीर्ति लोकाननुभवेष्यात
 २ भविताविश्रुतः पुत्रोनवमाब्रह्मणोगणैः यवतामात्मचर्येणिलोकीपरविष्यति ३
 के गोप्रमोचयाकन्यालक्ष्मकमललोचनां तांचापोचिद्राजगृहः भृशहानुपनंदनाः ४
 जन्तामायामुविगजासिमयीयषयोर्विणी दोषानैगदमानायानिदधेमदयानितः ५
 प्रजाचसर्गमादिष्टापिनामामनुदत्तता तत्रैकन्योवगरोहातामुदहतमाचिरं ६ अग्रथ
 गधर्मणीलानांसर्वेषोचक्षमथमा अष्टगधर्मणीलेयभूयात्पत्न्यपिताया ७

हारेणवतस्यालावण्यकलमस्वददौर्गंध्यादिगृहीतंयोत्रं ८ ममानुवर्तमानेनपित्रानिपुताः
 सतः तत्रप्रजाः सर्गेतिमितेनामुदहत ९ ननुवह्नौकथमेवका भावास्यातत्राह अथप्रथक
 धर्मः एतिलवयेषानेसाचपत्नीभूयात्अपितोभवत्सुआप्रायोययाधर्मणीलयोरैक्यात् महा
 क्पाशुनदृष्टविरोधप्रतिभावः १० रामायनमोनमः राम. राम. राम.

श्री
भा.च.
टी.
८१

48

तथापि वक्तव्यं चेन्न हि येषामस्माकं भगवत्प्रसन्नः असावेव वरः भगवत्प्रसाद एवास्माकं मीक्षितो वर इत्यर्थः अपवर्ग
गुरुः सोऽहमाग्रे दृष्टः गतिः स्वतः शुभं पुरुषार्थभूतः ३० यद्यप्येवं प्रयोपि हेनोत्तमत्वतः चरमेकं दृष्टीमती कथं भू
तात्पर्यतः कारणद्वयपरात्प्रसन्नतात्पर्यतः पर इति श्रुतेः अतो यद्यपि तदा त्वं समर्थः न च देवानां त्वद्विभूतीनां मेतो
स्तियतो न ते विभूतिवादनं त इति गीयसे ३१ तथापि यथा सारंगो भ्रमरः पारिजाते सखेन लब्धं सति सुलभं न्यददा
तश्च न सेवते तथा वयमपि साक्षात् त्वं दंष्ट्रि मूलमासाद्य किं दृष्टीमहि न किं विदित्यर्थः किं न्यतः किं न्यतः किं न्यतः किं न्यतः

असावेव वरोस्माकं मीक्षितो जगतः यते प्रसन्नो भगवान्येषां न पवर्गः गुरुगतिः ३० वा दृष्टीमती यथा
पि नाथ त्वत्परतः परात् न ह्येतत्त्वद्विभूतीनां सोऽनंत इति गीयसे ३१ पारिजाते जसालब्धो सारंगो
न्यत्र सेवते त्वं दंष्ट्रि मूलमासाद्य साक्षात् किं दृष्टीमहि ३२ यावत्ते मायया सृष्टा भवाम इह कर्म
भिः तावद्भवत्यसंगानां संगः स्यान्नो भवेत्सवे इति तत्त्वमासाद्येनापि न संगो नापुनर्भवम् भगवः
त्संगी संगस्य मर्त्यानां किमुता शिषः ३४ पत्रे ज्ञाते कथा सृष्टा तत्साया प्रशि मोयतः निर्वैरयत्र भू
तेषु न द्वे गोयत्र कश्चन ३५ यत्र नाशयणः साक्षाद्भगवत्प्राप्तिता गतिः संस्पृश्यते सत्कथा समस्तं
गोपुनः पुनः ३६ तेषां विचरतो पद्यातीर्थान्येषां वने कथा भीतस्पकिं नरो चैततावकानां समागतः ३७

किं किं दृष्टीमहि अनंतत्वेन मनोरथानां अनंतस्थानादित्यर्थः ३१ अतः पतावदेव प्रार्थयाम इत्याहुः यावदि
ति सृष्टा व्याजाः सेताः भगवः ति प्रहृष्टः संगीयेषां संगोस्माकं स्यात् ३३ ननु राज्ञ्यभोगान् संगीयवर्गो च वि
हाय किमिदं प्रार्थते इत्याहुः तलया मेति भगवत्संगिनां संगस्य लब्धनायि ३४ सत्संगस्य प्रेष्टो प्रपद्यति य
यत्रेति विभियत्र ये पुयतः याभ्यः कथाभ्यः निर्वैरवैराभावः ३५ इदं पद्यां यावने कथा संसारभीतस्य ३७

राम
८१

स्निष्टयास्वत्पस्थित्याशुजायअतः शांतायमनसिनिमित्तेस्निष्टयार्थोव्यर्थमेवविलसत्विस्फुरितं हयं च यं
 स्निष्टयास्वत्पस्थित्याशुजायअतः शांतायमनसिनिमित्तेस्निष्टयार्थोव्यर्थमेवविलसत्विस्फुरितं हयं च यं
 स्निष्टयास्वत्पस्थित्याशुजायअतः शांतायमनसिनिमित्तेस्निष्टयार्थोव्यर्थमेवविलसत्विस्फुरितं हयं च यं
 स्निष्टयास्वत्पस्थित्याशुजायअतः शांतायमनसिनिमित्तेस्निष्टयार्थोव्यर्थमेवविलसत्विस्फुरितं हयं च यं

शुजायशांतायनमःस्निष्टयामनस्ययार्थेविलसद्दयाय नमोजगत्स्यानलयोदयेषुप्रहीतमायागुण
 विप्रदाय २३ नमोविश्वसत्तायहरयेहरिमेषसे वासुदेवायकृत्वायप्रभवेसर्वज्ञात्वा २४ नमःक
 मलनाभायनमःपंकजमालिने नमःकमलयादायनमःकमलसे २५ नमःकमलकिंजल्कपिशं
 गामलवाससे सर्वभूतनिवासायनमोद्युत्सहिसाहिले २६ इत्येवमगतातेतदशेषेक्षेक्षसंज्ञये आवि
 ष्णुतेनःक्षेष्टानांकिमन्यदनुकथितं २७ येनोयशांतिभूतानोत्तलकानामयीहता अंतर्हितोतद्दयेक
 स्मात्रोदेदनाशिषः २८ एतावत्वेद्विभिभुभिर्भावादीनेषुवत्सलैः यदनुस्मर्यतेकालेसबुद्ध्या इत्यर्थः २९

ऊतइत्यतआहहेअभद्रंयनअमंगलनाशानत्वंप्रत्ययोजनविवक्षितः एतावदेनेषुवत्सलैः अधुभिर्भावाकार्यकंत
 दहपदिति अस्मादीयायतइतिबुद्ध्याउचितेकालेअनुस्मर्यतइतियत् त्वयातुनयेदंशितेइतिभावः २८ येनानु
 स्मरणेनस्मृतानांतेषामयशांतिसखभवतिक्वचक्षकानामपिभूतानांअंतर्दयेयअंतर्हितः अंतर्धीमित्वेनस्थि
 तोभवानीहतामिक्ततांत्वदुपासकानांनोस्माकं आशिषः कस्मिन्नेतेनवेदजानातेवेत्यर्थः २९ राम ॥ राम

श्री-
भा-व-
दी-
५२

५९

नये धृतिभिः ५८ उज्जुः समर्थयामासुः ५९ मारियांवादी अजनयो निर्ब्रह्मातस्मात्तातो दत्तः स दत्तः श्रीमा-
हो देवस्यावज्ञानात् सर्वमजनयो ब्रह्मपुत्रोपि स न क्षत्रियजातो यस्यासजनिजातः ५८ आकसगोसर्वदेहेन विउत्तेर-
तिदेवेनेष्टरेणवोदितः स दत्तः प्रजाससर्जदत्तः सशक्तिप्रसिद्धः ५९ स्वयारुचाप्रभया तेजउपादनेपेवकमेदाहा-
दत्तमनुवन् ५९ तमभिषिद्य अनादिब्रह्माप्रजाससगरेत्वायां सचदत्तात्सरीच्यादीन् तत्र द्यापारेषु निधुक्त्वा

भस्मसात्क्रियमाणस्तान् दुमान् दीपयितामहः आगतः शमयामास पुत्रान् दर्शितो नयेः ५८ तत्राव-
शिष्टायेह ताभीता दुहितरेतदा उज्जुः ते प्रवेतोभ्युपरिष्ठाः स्वयेभुवाः ५९ तेव ब्रह्मणा आदेशा-
न्मारियामपयेमिरे यस्यामहद्वज्ञानादजन्यजनयो निजः ५८ वात्सवेनेतरे प्राप्ते प्रावृत्तर्गो कालवि-
उत्ते यः ससर्जप्रजाः सर्वासदत्तादेववोदितः ५९ योजायमानः सर्वेषां तेजस्तेजस्विनां रुचा स्वयोया-
दत्तदाह्याश्च कर्मणा दत्तमनुवन् ५९ तप्रजासगरेत्वायामनादिरभिषिद्य च पुयेज्जमुपुजेन्याश्च
सर्वे सर्वप्रजायतो नृ ५९ इति श्रीभागवते चतुर्थस्कंधे त्रिंशोऽध्यायः ३९ मैत्रेय उवाच तत उत्पन्नवि-
ज्ञाने प्राप्ते योजजभाषिते स्मरेत् आत्मजात्रायां विस्तृज्या ब्रह्मजनदत्तात् १ दीतिता ब्रह्मस्वरेण स-
र्वज्ञात्स मेधसा प्रतीव्योदिशि वेत्तायो सिद्धो भूय ब्रजाजलिः २ ॥ रामायनमः

नृ ५५ इति श्रीभागवते त्रिंशः ३९ एकत्रिंशोऽस्ते दत्ते धुरित्यस्थे वने सतो नारदोक्तेन मार्गेण मुक्तिरुक्ता प्र-
ब्रतसा जतः दिव्यवर्षसदस्याणो सदस्यो ते उत्पन्नविवेकज्ञानास्ते उययाम्यथ मद्भामनिर्दिष्टानि रपादतस्त-
यो जजभाषिते स्मरेत् आत्मजात्रायां ब्रह्मसंज्ञायां विमर्शानदीतिताः कृतसेकल्या बभूवुः सर्वे १
आत्मनि मेधाज्ञानयस्मिन् तेन कवेत्तायां समदतीरे जाजलि नो मरुषिः २ ॥ रामायनमः ॥

राम-
५२

इतो गफलमस्याभिरुच्युतमित्याहुः कथं त्वितिततयः प्रियः सखा तस्य भवस्य अनेतमविकितस्य तन्मनो
 सोऽभिधिक्तसंसदेयं त्वागतिश्रामाः ३८ वरं तरेह गतो यत्र इति द्वाभ्यां न ताः नमस्कृताः ३९ निरपसानेना
 नाप्रदं ब्रह्म कालांतरं परितोषणाय भवति त्रिणीमदे ४० अज्ञानमप्यस्माकं वस्तुने पुक्तेत्याहुः मन्त्रि
 नियस्य तव मदिमो नदृष्टयोरयेः तेषां आत्मसमेस शक्त्यनुपपद्यथा स्तवेति अथो अतः वयमपि पुणो
 मः ४१ सत्त्वमूर्तये वासुदेवाय ४२ पाणोस्त्र प्रयागो अनिच्छतामपि सतो स्वधामययो अतपवर्गवीर्यः आ

वयं तस्यादाद्गवन्नमस्य प्रियस्य सख्युः क्षणसंगमेन सञ्चितिकित्सस्य भवस्य न्त्यो भिषक्तमेत्वा
 यगतिगतास्त ३८ यत्रः सथोते पर्वः प्रसादिता विप्राश्च वृद्धाश्च सदानुवृत्त्या आधानदेतः सख्युः
 दो आतरश्च सर्वाणि भूतान्यनस्रययेव ३९ यत्रः सतमेतपपतदोशनिर्धसा कालमदभमसु
 सर्वतदेतत्पुरुषस्य भूत्वा हणीमदेते परितोषणाय ४० मन्त्रः स्वयं भर्गवान्भवश्च येनेतपो ज्ञान
 विश्वद्वसत्वाः अदृष्टपाशा अपियत्सादिसः स्वयं यो त्यात्स समपुणोतः ४१ नमः समायश्चुद्धा
 यपुरुषाय परायणं वासुदेवाय सत्वाय तभ्यं भगवते नमः ४२ श्रीमेत्रेयवाच इति प्रवेतो भिरभि
 धितो हरिः प्रीतस्तथेत्यादशरणवत्सलः अनिच्छतायानमन्तप्रवृत्तयो ययो स्वधामातपवर्गवी
 र्यः ४३ अथ निर्याय सलित्वा त्र्येते सउदन्तः वीर्याज्जप्यनुदमेकत्रागो पारो हसिवाक्षितैः ४४
 ततो प्रिमारुतो राजन्मं वत्सखतो रुषा मदीनिवीरुपे कर्तुं सर्वं कश्चात्यये धेय ॥ राम-

कुं वितप्रभावः ४३ उदन्तः सिंधोः सलित्वा त्रिर्थाय निरोत्परां स्वर्गोरो हसि वरुश्चितैः उमेर्गो मदीकृत्रो वी
 र्य उमेभ्यो जप्यन् तदादि प्राचीनवर्द्धिः प्रज्जितत्वादराजके कषणाय भावात् उमेर्भूमिच्छत्राश्च ४४
 निरस्ता वीरुपोपियस्याः तथा च ता कर्तुं सर्वतकः कालाग्रिहृदः ४५ ॥ राम-

श्री.
भा.व.
दी.
१३

योगेन प्राणायामादिना सांख्येन वेदादिव्यतिविक्तात्मजानि सत्यासवेदाध्यायनाभ्यासयि प्रत्येपि ब्रह्मैवाणादिभिः श्रेयः
साधनैः १२ न वेदांतावाफलसाधनं नोक्तं विसेवाभावमात्रेण कृतो वैपश्यतत्राह श्रेयसो फलानां प्राप्ते वावधिः परा
काष्ठाश्च यतः आत्मार्यत्वेनैवात्येवां प्रियतादिमर्थः भवत्यात्माश्रयः हरेः किमायाततत्राह सर्वेषां मणीति
आत्मरक्षाविद्यानिराक्षेपसंन्यासिद्यजकः पञ्चरेणापि रूपेणानलिप्रभृतिभ्योप्यात्मप्रदः प्रियश्च परमानन्द
पत्वात् १३ किंचिन्नानाकर्मभिस्तद्देवताप्रीतिनिमित्तान्यपि फलानि हरिप्रोक्ता भवतिकेवलतद्देवतायधनेन किंचि
दितिसहृष्टातमाह यथेति मूलाश्रयमभगः संयोनहिभागाः भुजाः तेषां शाखा उपलत्ताण पुत्रपुष्पादयो।

50
न

किंचायोगेन सांख्येन यासस्वाध्याययोरपि किंचाश्रेयोभिरन्यैश्च तपजात्मप्रदो हरि ११ श्रेयसाम
पि सर्वेषां आत्माश्रयधिरर्थतः सर्वेषां अपि भूतानां हरिगतात्मदः प्रियः १३ यथातरा मूलनिधे
वनेतृष्यति तत्त्वधुजापशाखाः प्राणोपहारश्च यद्यदियाणां तथैव सत्राहणमुच्यते १४
यथैव स्यात्स भवति चारः पुनश्च तस्मिन् विप्रशितकाले भूतानि भूमौ स्थिरजगमानितयाहरावेव
गुणप्रवाहः १५ ॥

पितृष्यंति न तन्मूलमेकं विना स्वस्वनिधे ॥ वरोवप्राणास्मापहारो भोजनं तस्मादेवेदियाणां तस्मिः ननु तदि
द्विषेऽप्युपश्रयकपत्रलेपनतश्चाव्युत्ताराधनमेव सर्वदेवतायधनं पृथक् पृथक् १४ कृतः सर्वमूलत्वादिभिः सहृष्टा
माह पृथैव चारः जलानिवर्षाकाले स्यादुदयति ग्रीष्मे तस्मिन्नेव प्रविशति आम्नाप्रसिद्धेन हृष्टातातमाह यथा
भूतानि भूमौ विप्रशितकाले ननु हरावेव गुणप्रवाह इत्येकगुणप्रवाहाधारत्वेन सोपाधिकतहरः स्यादित्याशका
रु तदितितदेतद्विस्तु पदेन साउत्सृजतनात्मकः प्रपचः १ १५ ॥

५२

निर्जिताः प्राणमनोवचोदृष्टोऽयैः तान् प्राप्ता उपरताः समाना मूला धारादारभ्य स्रजवो विग्रहायिकां
 वस्त्राणि योजित आयायैः सगसरीरी मोधुवचन उस्थाय तं प्राणपत्य यथा देणया यथा विधि पूजयित्वा
 ७५ आदिष्टमपदिष्टयदात्मतत्त्वमित्यस्मिन् ५० यच्चै नोभिः पृष्टः ८ अद्वाग्रह प्रसन्ना हरिसे
 वाचिना सर्वजमकमीदिक व्यथा कृतमिति तान् एव च न आह तजन्मेति च तर्हिः प्रतोयस्मान्

तत्र निर्जित प्राणवचो मनोदृष्टो जितानां कृतसमाना विग्रहात् परमलेखस्त्राण्यो जि
 तान् मनः सगसरीरी मोधुवचन उस्थाय तं प्राणपत्याभिनन्द्य च स्र
 जिता यथा देणया यथा स्यात्सीनमथाब्रुवन् ७ यच्चैतस्मिन् ५० स्वागतं ते सरस्वत्यै स्नानादहं
 न गतः तव चक्रं मण्डपं तत्र भयाय यथा रवेः ५ यदादिष्टमभगवतः प्रायेनापो जनेन च
 तद्गृहेषु प्रसक्तानां प्रयत्ना लपितं प्रभी ५ तत्रः पयोतमा ध्यान्मजानत तत्रार्थद्वयं ये
 नोजसातरिष्यामा इस्तरभवसागर ७ श्रुकः इति प्रचेतमा पृष्टमभगवान् नारदा मुनिः
 भगवत्पुत्रमस्माकं प्रविष्टा त्ववती न पत ८ नारदः तजन्म नानि कर्माणि सदा युस्त
 न्मनोवचः नृणां येनेह विद्या त्वासेवाते हरिरी स्रजः ९ किं जन्मभिर्जिभिश्च हृष्टोक्त
 प्रावित्रयसिक्तैः कर्मभिर्यात्रयी शोक्तैः पुमापि विबुधा युषा १ श्रुतेन तपसा वाक्यवचो
 भिः चित्तवृत्तिभिः बुद्ध्या वा किं निरुणाया बलेनैन्द्रिय राधसा ११ रामायनमोत्तमः

हरिसेवैकफलं श्रुतस्त्विह नैसर्वं व्यर्थमित्यर्थः १५ श्रुकलसंबन्धि जन्मविशुद्धमातृपितृभ्यामु
 त्पत्तिः सा विजमपनयनेन याजिकं दीक्षय विबुधानां प्रवदीर्वा युषा १० वचोभिः वाग्विन्नासैः
 चित्तवृत्तिभिः नानाबुधानां समर्थैः इन्द्रियाणां राधसाधादवेन ॥ रामायनमोत्तमः

श्री
भा. च
टी.
६५

51

अधिराजाश्रीदीर्घः यवीयोभ्यः कनिष्ठेभ्यः काष्ठादिशः तर्पेवत १ २ प्राकृतलवाष्टशोरप्रवमेधे
अविजयावसरेअपत्यप्रमवाहपावकइति पुरायः प्रायस्तस्मान्मनुष्येभ्यः सतः योगतिमग्नितेशमः
नभस्वत्यायस्योभ्यो अंतर्धानविशेषणयइति एतेनशक्रादंतर्धानगतिलाभकारणमुक्ते ५ सर्वांतर्धानो
राज्ञोद्युक्तिकरादानादिभिरीरुणापरपीडात्मकामत्तिमानोविससर्ज ६ इतिस्वानोक्तेशमितिसंरुः तपुरुषं

मैत्रेयः विजिताप्रवोधिगजासीत्युपुत्रः शुभ्रवतः तस्मैवलिरंतिस्मरानानः शुभ्रवेयका । य
वीयोभ्योवदकाष्टाश्रातभ्याश्रातवत्सलः हयैतापादिश्रत्यावीधुस्रकेशायदिति २ प्रतीवीर
कसंजायतपीदविणामैविभुः ३ अंतर्धानगतिशक्रात्सर्वांतर्धानसंज्ञितः अपत्यत्रयमाधनप्रि
तदित्यासुसंमतं ३ पावकः पवमानश्चविदितप्रयः पुरा वमिष्टशापाडत्यत्राः पुनर्यागगतिं
गताः ४ अंतर्धानोत्तमस्वत्पोरुविधानमविदत यद्विदमश्चरुतौनेविद्वानपितृजतवान् ५ रा।
जाह्निकरादानदेडमुल्कादिदरुणा मयमानोदीर्घसत्रव्याजेनविससर्ज ६ तत्रापिदसंपुरु
षपरमात्मानमात्महृक् युजल्लोकतामापुशलेनसमाधिना ३ हविर्द्वानाद्विधाना।
विद्वान्मृतपइसतान् वद्विषदगयमुल्लंकाससत्यजितवने ८ वद्विषत्समहाभागोद्वि।
ह्वीनिःप्रजापतिः क्रियाकारुण्यनिष्पन्नायोगोपवज्जुह्वरु ९ यस्यैरदेयजनमवयज्जवितव
तः प्राचीनाग्रेकुशैरासीरास्तनवसंधातले ९

व

शार्ङ्गशूलं प्राणेतद्रूपेण समाधिना १८ हविर्द्वानिः हविर्द्वानस्पत्रः योगोपवप्राणायामादिषु १ क्रियाकां।
इतिस्नातवमाहापस्येति इदवसंधातलेदेवयजनयज्जवोद्वितवतः यत्र कोयजः सतः तत्समायज्जा।
तरुवतः सतः अतएवप्राचीनवद्विदित्युच्यते १० ॥ राम राम ॥

६५

33

रेण अएण्डपुवरिलं प्रपयानिम
नसंगः भगवति भयोपेसुपुकोदपादेस

३८

52

अपहृतसकलैणमलात्मन्यविरतमेधितभावनायहतः निजजनवशात्त्वमात्मनोयशसि
 निर्लङ्घ्यददरः सताहि १० नमजतिजुमतींखिलंससजोहरिथनात्मनयिषोयोःससः
 अतथनकुलधर्मणंसदैर्योविदधतिपापसकिंचनयुसत्त ११ क्रियमनुचरतीतदर्थिनश्च
 द्वियदपतीनिबुधाश्रयःस्वपूर्णः नमजतिनिभृत्यवर्गतंत्रःकथमसमद्विस्मजन्तुमाकृतम्
 १२ मैत्रयः इतिप्रचेतसोराजत्रन्याश्रभावत्कथा अवयित्वाब्रह्मलोकंययोस्त

ते प्रियाय स्यात्सत्तः भक्तिमत्तः केतुमनीषिणः तानाह भूतादिनिमित्तैर्मदैर्यसत्त्वयापंतिरस्करं वैति
भतगादीनत्वे प्रयंचयन्नाह अतवर्तमानामपि श्रियं तदर्थिनः सकामान् हियदायतीत्रेद्रान् विबुधान् देवा
न विद्यो नानुवर्तते यतः स्तेनैव युक्तः अतः स भृत्यवर्गान् तमेव यवभूतमसुमीषदेयिकेयपरित्यज्यत्
प्रचेतसः कामभूतान् अन्याश्च नैमनीतरित्या धु देवचरिताद्याः सत्रवाः सत्रेगायनप्रचेतसामित्युक्त

五

४२

॥ ३ ॥

ਰਾਮ
ਪੁਟ

१४ नभःसंगो ह्येतौ कथं प्रयच्छेत्तिलयौ तत्राह यथेति अथ तमः प्रकाशा आगमायायिनोरस्तमः स तस्यानीयाः हे
 रूपाः प्रचेतसः अभः शक्तयः न भवेत्तिलयंति इति एवं मयं जगत्प्रवाहः १७ तेन सर्वकारेण तेन हेतुना कालो निमित्तं प्र

एतत्पदं तजगदात्मनः परं सकृद्भिभातं सवितुर्यथा प्रभा यथा स चो जायति स तजगत्प्रकाशोऽयं क्रिया ज्ञानः
 भिदा प्रमाह्वयः १५ यथा नभस्य अतमः प्रकाशा भवेत्विद्यमानं भवेत्पुनः कृमात् एवं परं ब्रह्म
 लिशक्तयः त्वष्ट्रजस्तमः स तन्निमित्तं प्रवाहः १७ तेनैकमात्मानमपोषदेहिनां का
 लं प्रधानं पुरुषं योरोषं स्वने ज्ञसाधुस्तगुणप्रवाहमात्मैकभावेन भजध
 प्रजा १८ वयं या सर्वभूतेषु सेतुषु येन केन वा सर्वे द्वियो
 प्रशांता च तच्छत्या मुजनादनः ॥ रामः
 श्रीरामाय ॥ ॥

धानं उपाधानं पुरुषः कर्ता एतच्चित्तयात्मकत्वात् सर्वकारेण यस्मै चरं ब्रह्मा सादा ब्रजधं कथं आत्मना एकभावेन अभिज्ञत्वे
 १८ साधनमाह दयादिभिः शीघ्रं तुष्यति १९ ॥ ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम

२४ प्रचेतसो नारदस्य ब्रह्मसंवादश्च मेतदाख्यानेनेभिहितं हरेः कीर्तने यस्य न तत् २५ यद्वचं वंशः सेतुवर्त्तितः

तेपितस्य खनिर्गते यद्यो लोकमन्त्राय हरे निशाम्य तत्पदं ध्यायेत् स तद्भक्तियुगः २५ वचंतेपि
हिते तत्तत्तत्पदं यद्विष्टवान् प्रचेतसो नारदस्य सवादे हरि कीर्तने २६ श्रुकः पण्डितानपदो
मानवस्थानवर्णितः वंशः प्रियव्रतस्यापि निबोधन् पश्यतम् २७ यो नारदादात्मविद्यामधि
गम्य पुनर्माही भुक्ता विभज्य युगेभ्यः पश्येत् समगात्पुत्रम् २८ श्रुत्वा तौ चारविणोपवर्णितौ तत्ता
निशाम्य जितवादसत्कथां प्रहृष्टभावोक्तकलाकुलो मनेर्दधाम्भोत्तरणो हरा हरेः २९ श्रीवि
दुरः सोयं तेन महायोगिभ्यः ता कुरुणात्मना दर्शितः तमसः पातो यत्र किंच न गोहृदिः ३०
इत्यानम्य तमामंशविडो गजसाहस्ये स्वानां दिहृत् प्रययो ज्ञातीनां निर्वृताशयः ३१ यतयः
शृणुयाद्वा जननृणां हर्षयितात्मनां प्राशुर्यं न यशः स्वस्ति गतिमेष्वर्यमाभुयात् ३२ इति श्री
भागवते चतुर्थस्कंधे प्रचेतसोपाख्याने नामैकविंशोऽध्यायः ३३ सप्तमिमिति वतर्थाः ४

यः प्रियः व्रतः २० स्वान् ज्ञातीन् दिहृत् ३० राक्षसं वरितमिति शेषः ३१ इति भावे चतुर्थे एकविंशः ३२

५ चतुर्थस्कं. प. ६५

प्र. ३९

पत्र ५३

६३/१३

५५